

**GLOBAL
INITIATIVE**

AGAINST TRANSNATIONAL
ORGANIZED CRIME

ИСКОРИСТЕНИ ПРЕД НАШИТЕ ОЧИ

Проценка на комерцијалната сексуална експлоатација на деца и одговорите за заштита на децата во Западен Балкан

ИСКОРИСТЕНИ ПРЕД НАШИТЕ ОЧИ

Проценка на комерцијалната сексуална експлоатација на децата и одговорите за заштита на децата на Западен Балкан

Мај 2021 г.

БЛАГОДАРНОСТ

Овој извештај е производ на Опсерваторијата на граѓанското општество за борба против организиранот криминал во Југоисточна Европа (ЈИЕ-Опс) на Глобалната иницијатива против транснационалниот организиран криминал. ЈИЕ-Опс е платформа која ги поврзува и ги зајакнува чинителите од граѓанското општество во Албанија, Босна и Херцеговина, Косово, Црна Гора, Северна Македонија и Србија. Има за цел да му овозможи на граѓанското општество да ги идентификува, анализира и мапира криминалните трендови и нивното влијание врз нелегалните текови, владеењето, развојот, меѓуетничките односи, безбедноста и владеењето на правото и ги поддржува во следењето на националната динамика, како и пошироките регионални и меѓународни трендови на организиран криминал.

Би сакале да оддадеме признание за значајниот придонес на експертите во ова истражување, особено оние кои ги подготвија државните проценки, експертите за ромската заедница и нашите технолошки советници. Би сакале да и се заблагодариме на Ана Мајко (Албанија); Амир Башиќ и Амела Ефендиќ (Босна и Херцеговина); Лиридон Латифи и Шкодран Рамадани (Косово); Вања Ракочевиќ (Црна Гора); Стојне Атанасовска Димишковска (Северна Македонија); Марија Ангелковиќ (Србија); Мирсада Бајрамовиќ, Алкета Ласку и Сахиба-Сиба Срна (ромски заедници низ Западен Балкан); и Томислав Рамљак и Луција Велмелка (технолошка експертиза). Благодарни сме и за поддршката од страна на Теута Зимери и Марија Тодоровска.

Извештајот го изготвија Ливија Вагнер, Кристина Амерхаусер, Руцерио Скатури и Ти Хоанг. Сакаме да им се заблагодариме на нашите колеги за нивната поддршка, особено на Волтер Кемп, кој го водеше прегледот; Луција Бирд за нејзиниот придонес во правната анализа; и Анеса Аговиќ, Саша Ѓорѓевиќ, Фатјона Мејдини и Александар Србиновски за нивните придонеси. Благодарни сме и за поддршката на другите членови на тимот на ЈИЕ-Опс. Угљеша (Уги) Звекиќ, Фабијан Жила, Од Малме и Трпе Стојановски.

Оваа публикација е изработена со помош на финансиската поддршка на Фондот за конфликт, стабилност и безбедност на Обединетото Кралство. Содржината на публикацијата е одговорност единствено на ГИ-ТОК и не нужно ги одразува ставовите на Обединетото Кралство.

© 2021 Global Initiative Against Transnational Organized Crime.

Сите права се задржани.

Ниту еден дел од оваа публикација не смее да се репродуцира или да се пренесува во каква било форма или на кој било начин, без претходна дозвола во писмена форма од Глобалната иницијатива.

Насловна страница: © Бахрудин Бандиќ

Дизајн: Ink Design

Илустрација: Paulina Rosol-Barrass

Прашањата упатете ги на:

The Global Initiative Against Transnational Organized Crime

Avenue de France 23

Женева, CH-1202

Швајцарија

www.globalinitiative.net

СОДРЖИНА

Акроними и кратенки	4
Речник на клучни поими	4
Извршно резиме	6
Глобален феномен: комерцијална сексуална експлоатација на деца	10
Фактори на ризик.....	12
Последици	13
Улога на дигиталните мрежни технологии	14
Заднина и контекст на Западен Балкан	16
Комерцијална сексуална експлоатација на деца во шесте земји од Западен Балкан	20
Патување и туризам.....	22
Детски брак	25
Комерцијална сексуална експлоатација на деца олеснета со технологија.....	28
Профил на децата во ризик.....	31
Загрозеност на припадниците на ромската заедница	32
Профил на сторителите.....	35
Влијание на КОВИД-19	36
Системот за заштита на деца и одговорите	38
Правна рамка	40
Национални пристапи за заштита на децата	42
Механизми за поддршка на граѓанското општество.....	50
Приватниот сектор.....	53
Заклучок	58
Насочени регионални препораки	62
Препораки насочени кон секоја земја засебно	72
Матрица на препораки	84
Забелешки	88

Акроними и кратенки

МСЗД	Материјал за сексуална злоупотреба на деца
КСЕД	Комерцијална сексуална експлоатација на деца
ЕСРАТ	Крај на детската проституција и трговија со луѓе
ИКТ	Информатичка и комуникациска технологија
ИСП	Даватели на интернет услуги
НЦИЕД	Национален центар за исчезнати и експлоатирани деца
СЕДОПТ	Сексуална експлоатација на деца во областа на патување и туризам
УНЦРЦ	Конвенција за правата на детето на Обединетите нации
УНИЦЕФ	Меѓународен фонд за деца при Обединетите Нации за итни состојби
УНОДЦ	Канцеларија на Обединетите нации за дрога и криминал
УНТОЦ	Конвенција на Обединетите нации против транснационалниот организиран криминал
СТООН	Светска туристичка организација при Обединетите нации

Речник на клучни поими

Конвенција од Будимпешта
Конвенција на Советот на Европа (за компјутерски криминал)
Инструмент што служи како водич за секоја земја која развива сеопфатно национално законодавство против компјутерскиот криминал и како рамка за меѓународна соработка помеѓу државите членки.

Детски брак

Поим што означува брак на девојче или момче на возраст под 18 години, а се однесува и на формални бракови и на неформални заедници во кои деца на возраст под 18 години живеат со партнер, како да се во брак.

Комерцијална сексуална експлоатација на деца олеснета со технологија/„Онлајн“ сексуална експлоатација на деца

Се однесува на сексуална злоупотреба на лице помладо од 18 години, како и на креирање слики од таква злоупотреба и нивно споделување на интернет. „Онлајн“ сексуалната експлоатација на деца е феномен кој постојано се развива и е обликуван од развојот на технологијата.

Детска порнографија

Секоја содржина што прикажува сексуална експлоатација која вклучува дете. Визуелните прикази вклучуваат фотографии, видеа, дигитални и компјутерски генерирани слики кои не се разликуваат од вистински малолетник.¹

Детска проституција

Сексуална експлоатација на малолетно лице или лице помладо од законската возраст за согласност. Во повеќето јурисдикции, комерцијалната сексуална експлоатација (користена со терминот детска проституција) е нелегална како дел од општата забрана за проституција.

Деца во движење

Децата кои се движат доброволно или неволно, во рамки на една или повеќе земји, со или без нивните родители или други примарни старатели, а чие движење може да ги стави во ризик (или зголемен ризик) од економска или сексуална експлоатација, злоупотреба, запоставување и насилство.

Компјутерски криминал (сајбер криминал)

Криминал што вклучува компјутер и мрежа. Компјутерот можеби се користел за извршување на кривично дело или можеби тоа е целта. Сајбер криминалот може да ја загрози безбедноста и финансиското здравје на едно лице, компанија или нација.

Сајбер безбедност

Заштита на системи поврзани на интернет, како на пример хардвер, софтвер и податоци од сајбер закани. Практиката ја користат поединци и претпријатија за заштита од неовластен пристап до центрите за податоци и други компјутеризирани системи.

Темна мрежа (Dark web)

Темната мрежа е содржина на светската мрежа што постои на "darknet": преклопени мрежи кои користат интернет, но бараат специфичен софтвер, конфигурации или овластување за пристап.

Шифрирана комуникација/ Шифрирање

Процес на кодирање информации со кој се спречува трето лице да има увид на информациите наменети за примачот. Шифрираните информации се неупотребливи за оние кои немаат пристап до посебен клуч што се користи за дешифрирање на информациите, а кој ги прави читливи.

Принудно просење

Форма на експлоатација во која едно лице е присилено или принудено да собира донации, обично парични и непарични. Питачите се принудени да учествуваат во активности, почнувајќи од барање добротворни донации од странци, до продавање ситни предмети, каде најголемиот дел од профитот го земаат трговците со луѓе.

Конвенција од Ланзароте (Конвенција на Советот на Европа за заштита на деца од сексуална експлоатација и сексуална злоупотреба)

Инструмент што ги криминализира сите видови сексуални престапи врз деца.

Во него се наведува дека страните ќе усвојат посебни закони и ќе преземат мерки за спречување сексуално насилство, за да ги заштитат децата жртви и кривично да ги гонат сторителите.

Протоколи од Палермо

Протоколи што ги усвоија Обединетите нации како дополнување на UNTOC (Конвенција на ОН против транснационалниот организиран криминал, исто така позната и како Конвенција од Палермо). Трите протоколи се: Протоколот за спречување, потиснување и казнување на трговијата со луѓе, особено со жени и деца; Протоколот против криумчарење мигранти по копно, море и воздух; и Протоколот против недозволеното производство и трговија со огнено оружје, негови делови и компоненти и муниција.

Telegram

Бесплатен софтвер за брза размена на пораки на повеќе платформи и апликации, базиран на облак. Услугата обезбедува и сеопфатни, шифрирани видео повици, VoIP, споделување датотеки и неколку други функции.

ЗБ6/Шесте земји на Западен Балкан

Група земји која ја сочинуваат: Албанија, Босна и Херцеговина, Косово,² Црна Гора, Северна Македонија и Србија.

ИЗВРШНО РЕЗИМЕ

Од сиромашна населба, детето на сликата се нуди за само 25 евра на ден. ©
Бахрудин Бандиќ

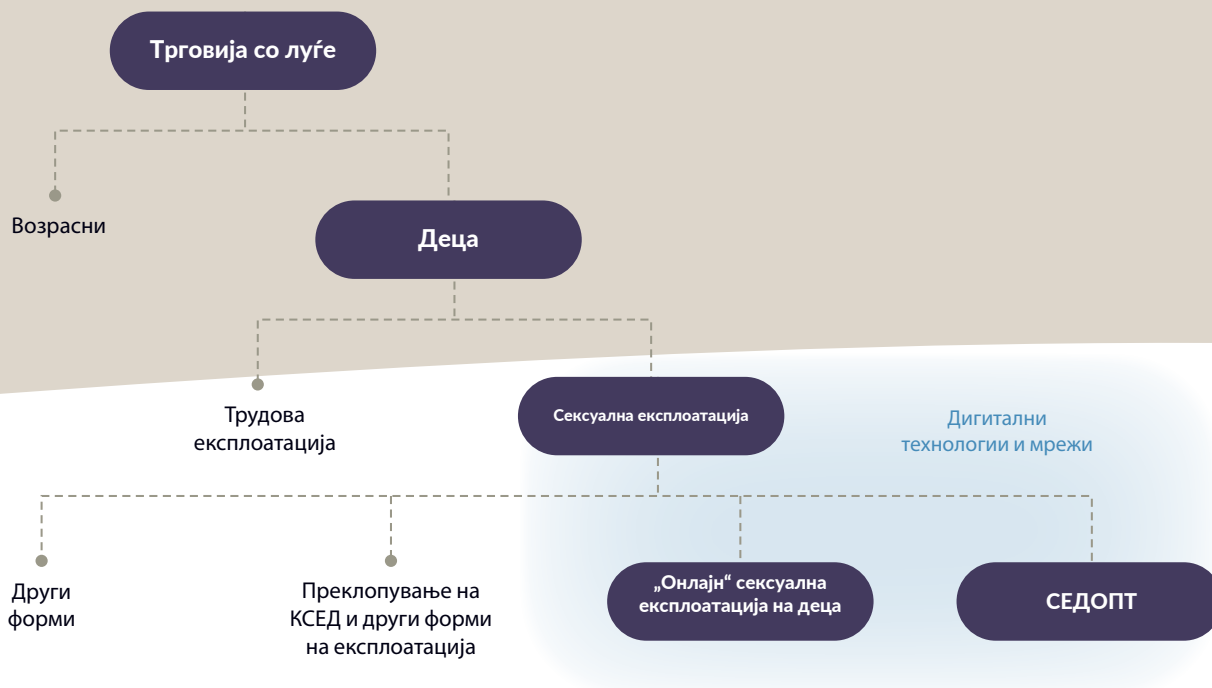

Историски гледано, шестте земји од Западен Балкан (ЗБ6) не биле во центарот на вниманието и истражувањето што ја истражува комерцијалната сексуална експлоатација на деца (CSEC). И покрај зголемената литература за трговија со луѓе во југоисточна Европа, има малку податоци конкретно за комерцијалната сексуална експлоатација на деца. Локалните медиуми ретко ги пренесуваат информациите и поради тоа што патријархалната и традиционална структура на општествата на Западен Балкан поттикнува раширено верување дека сексуалната експлоатација на деца не постои или, пак, е исклучок, а не правило. Затоа, многу мал број извештаи претходно ја разгледаа улогата на ЗБ6, ранливостите и придонесот кон феноменот комерцијална сексуална експлоатација на деца на сеопфатен начин. Во исто време кога комерцијалната сексуална експлоатација на деца го привлекува вниманието на глобално ниво, општествата и институциите во Западен Балкан и понатаму имаат ниски нивоа на свест и капацитет да се соочат со феноменот.

Комерцијалната сексуална експлоатација на деца се манифестира во неколку меѓусебно поврзани форми во ЗБ6, вклучително и во сексуална трговија со малолетници, експлоатација на деца во областа на патувањето и туризмот, ран и принуден брак и сексуална експлоатација во места како што се бордели, барови и стриптиз клубови. Ова се рефлектира и во создавањето и дистрибуцијата на материјали за сексуална злоупотреба на деца (МСЗД) на интернет, вклучително, но не ограничувајќи се на снимање, пренос во живо, споделување и преземање материјали што прикажуваат малолетници кои се сексуално експлоатирани. Постојат и неколку преклопувања помеѓу КСЕД и другите форми на експлоатација, вклучително и трудовата експлоатација (на пример, просење). Дури и пред пандемијата КОВИД-19 да ги погоди ЗБ6, регионот бележеше зголемен број случаи на КСЕД.

Со оглед на недостатокот на истражувања и судски податоци кои би можеле да послужат како основа за анализа, не постои заеднички профил на сторителите вклучени во комерцијална сексуална експлоатација на деца во регионот. Всушност, се чини дека сторителите дејствуваат низ целиот регион без многу надзор, а ова е олеснето од дигиталните технологии и мрежи, растот на туризмот и широко распространетите слабости во системот за заштита на децата. Криминалните чинители ги користат и предностите на социо-економската ранливост на регионот и ендемската маргинализација, што ги прави различните етнички малцинства уште поранливи.

Овој извештај ја проценува ранливоста на децата на КСЕД во ЗБ6 и се фокусира конкретно на „онлајн“ сексуалната експлоатација на деца, како и сексуалната експлоатација на деца во областа на патувањето и туризмот (СЕДОПТ). Исто така, дава преглед на она што органите за спроведување на законот, приватните компании и граѓанските организации прават – а што не прават – за да одговорат, да се борат и да ги спречат различните манифестации на ранливоста на децата на КСЕД.

СЛИКА 1 Фокус на извештајот.

Извештајот првично ја проценува моменталната ситуација во ЗБ6 и дава увид во состојбите поврзани со детските бракови, СЕДОПТ и КСЕД олеснета со технологија. Го разгледува и конкретно профилот на децата во ризик (вклучувајќи ги и децата припадници на ромската заедница и на децата во движење), сторителите на комерцијална сексуална експлоатација на деца и влијанието на КОВИД-19. Вториот дел од извештајот потоа ги испитува тековните одговори на КСЕД. Ја наведува инфраструктурата за заштита на децата од страна на органите за спроведување на законот и системите за кривично право, а и ги проценува поединечните механизми за поддршка кои ги нуди граѓанското општество низ целиот регион и улогата на приватниот сектор, особено на давателите на интернет услуги (ISP) и угостителската индустрија.

Бидејќи истражувањето и медиумската покриеност за КСЕД на интернет се прилично ретки во регионот, овој извештај се заснова првенствено врз квалитативни интервјуа: во периодот од октомври 2020 година до февруари 2021 година, 11 експерти на терен спроведоа над 135 интервјуа со службеници за спроведување на законот и претставници на правосудството, вработени во област на патување и туризам и технолошки компании, ISP, засолништа и други граѓански организации што се занимаваат со трговија со луѓе и злоупотреба на деца. Потоа, податоците се триангулирани и вкрстени со информациите добиени од владите, извештаите на меѓународните организации и неколкуте достапни случаи пријавени во локалните медиуми. За овој извештај вкупно се консултирани над 150 извори.

Слика 2 го прикажува процесот на истражување од јуни 2020 година до март 2021 година.

СЛИКА 2 Процесот на истражување.

Во средината на март 2021 година, на состанокот на регионалната експертска група се дискутираше за сите наоди. Таму, експертите повторно нагласија дека, и покрај зголемената литература за темата трговија со луѓе во ЗБб, сè уште постои значителен недостаток на разбирање за КСЕД и недоволните одговори. На пример, терминот „детска порнографија“ и понатаму широко се користи како правна дефиниција – и покрај тоа што е погрешен и неточен. Со оглед на тоа што ја минимизира експлоататорската природа на феноменот и подразбира легитимност од страна на сторителот, како и согласност на детето жртва, силно се препорачува наместо тоа да се користат термините „сексуална злоупотреба на деца“ и „експлоатација“.

Меѓутоа, предизвиците не лежат само во дефинирањето на поимите и обемот на КСЕД, туку и во идентификувањето на жртвите, разбирањето на социјалната динамика помеѓу трговците со луѓе и жртвите на трговија со луѓе и правењето разлика помеѓу различните форми на експлоатација. Се чини дека во моментот, иако националните правни рамки генерално се усогласени со меѓународните стандарди, не постои ниту сеопфатен пристап од повеќе засегнати страни ниту има доволно достапни ресурси за на соодветен начин да се сузбие и намали ранливоста на децата на сексуална експлоатација низ целиот регион.

Формите на КСЕД на деца се присутни во сите земји од ЗБб и секоја земја има одговорност да одговори и да го спречи нејзиното ширење на национално ниво. Меѓутоа, со оглед на заедничките ранливости на регионот и транснационалниот карактер на феноменот, потребен е заеднички регионален пристап за да се обезбеди успешен и ефективен одговор. Извештајот дава и конкретни препораки и илустрира примери за најдобра практика со која ќе се напредува. Во извештајот конкретно се препорачува да се формира регионална мрежа за превенција на ЗБб за:

- Да се овозможи доблесен циклус на практики и истражувања;
- Да се поддржи работата на ЗБб за подигнување на свеста преку создавање фокусирани медиумски кампањи и материјали за обука;
- Да се формираат работни групи кои ќе ја олеснат размената на најдобрите практики и ќе работат на конкретни иницијативи за да се формираат опипливи резултати.

ГЛОБАЛЕН ФЕНОМЕН: КОМЕРЦИЈАЛНА СЕКСУАЛНА ЕКСПЛОАТАЦИЈА НА ДЕЦА

На ова дете му помага локална невладина организација за заштита на децата во Босна и Херцеговина. © Бахрудин Бандиќ

Меѓународната организација на трудот проценува дека околу 1 милион деца се жртви на комерцијална сексуална експлоатација ширум светот.³ Покрај тоа, Советот на Европа и Националниот центар за исчезнати и експлоатирани деца (NCMEC) проценуваат дека во Европа и САД, една петтина од децата се предмет на некаков облик на насилство, вклучително и сексуална злоупотреба.⁴

КСЕД претставува сексуална злоупотреба и експлоатација на дете, или лице под возраст за сексуална согласност, обично под 18-годишна возраст, заради економска и парична добивка (во готовина, добра или бенефиции во натура).⁵ КСЕД ја загрозува физичката и психосоцијалната благосостојба и интегритетот на децата.⁶ Според членовите 19 и 34 од Конвенцијата за правата на детето, првиот меѓународен договор со кој се признаваат човековите права на децата,⁷ земјите се повикани да ги преземат сите соодветни мерки и напори за „да го заштитат детето од сите форми на физичко или психичко насилство и да се спречи поттикнување или принуда и експлоатација на деца во какви било незаконски сексуални практики и активности.

Понатаму, Конвенцијата на МОТ бр.182 (1999 г.) ја дефинира сексуалната експлоатација како една од најлошите форми на детски труд.⁸ КСЕД, исто така, паѓа под Протоколот на ОН за спречување, сузбивање и казнување на трговијата со луѓе, особено жени и деца,⁹ кој беше усвоен во декември 2000 година.¹⁰ Протоколот прецизира дека, што се однесува до децата, „регрутирањето, транспортот, трансферот, засолнувањето или примањето дете за цели на експлоатација“ се доволни за да претставуваат трговија со луѓе. Доказите за применетиот начин (закана или употреба на сила и други форми на принуда, киднапирање или измама) или за согласноста на детето се ирелевантни.

Резиме

- КСЕД е широко распространета, со околу 1 милион жртви ширум светот.
- Прашањето околу согласноста и доказите за применетиот начин (закана, насилство, принуда) се ирелевантни кај КСЕД.
- Постојат три нивоа на фактори на ризик кај КСЕД: на ниво на поединец и семејство, на ниво на врсници и заедница, на ниво на макро-средина и систем. Факторите на ризик може да бидат истовремено присутни на различни нивоа, а кога функционираат во комбинација, тие веројатно ќе претставуваат поголем севкупен ризик за ранливите групи.
- КСЕД повлекува бројни сериозни психички, физички, социјални и правни последици за оние кои ја преживеале. Жртвите што ја доживеале би можеле да се ревиктимизираат кога недозволените материјали и понатаму ќе кружат на интернет. Оние кои преживеале КСЕД треба да бидат препознаени и третирани како такви, наместо да се криминализираат за однесувања и активности од кои наводно произлегла нивната експлоатација (на пр. поради малолетничка деликвенција, зависност од дрога/алкохол).
- Употребата на дигитални технологии од страна на трговците на КСЕД донесе бројни предизвици за напорите за нејзино спречување, вклучително и зголемена ранливост на децата на интернет, зголемена анонимност во криминалните активности, зголемен притисок врз засегнатите страни за подобрување на постојните законски рамки, прекугранична и повеќекратна соработка и технички вештини

Фактори на ризик

За да се креираат политики и интервенции за спречување и ублажување, од суштинско значење е да се разберат факторите на ризик што придонесуваат за КСЕД.

Што се однесува до потенцијалните жртви, нивните фактори на ризик кои водат до КСЕД може да се идентификуваат на повеќе нивоа, како што е прикажано на Слика 3.

СЛИКА 3 Фактори на ризик за КСЕД.

ИЗВОР: Медицински институт и Национален совет за истражување, 2013 г.

ИСКОРИСТЕНИ ПРЕД НАШИТЕ ОЧИ • ПРОЦЕНКА НА КОМЕРЦИЈАЛНАТА СЕКСУАЛНА ЕКСПЛОАТАЦИЈА НА ДЕЦАТА И ОДГОВОРТЕ ЗА ЗАШТИТА НА ДЕЦАТА НА ЗАПАДЕН БАЛКАН

Овие фактори на ризик може да бидат истовремено присутни на различните нивоа споменати претходно. Кога функционираат во комбинација, тие веројатно ќе доведат до поголем севкупен ризик за ранливите групи. Вреди да се напомене дека во литературата значително помалку се споменува КСЕД на момчиња. Студиите известија дека машките жртви на КСЕД се многу помалку видливи и голема е веројатноста да ги идентификуваат нивните женски еквиваленти, иако и едните и другите имаат повеќекратни ризици да станат жртви на КСЕД, вклучувајќи високо ниво на семејно насилство и малтретирање на деца.¹¹ Во контекст на Западен Балкан, ова, исто така, е забележано и пријавено, како што е подетално дискутирано подолу.

Последици

Меѓу бројните последици од КСЕД, најчесто се пријавуваат трауматизација, доживотно влијание врз психичкото, физичко и социјално здравје и врз развојот на детето жртва.¹² Овде се вклучени високи нивоа на депресија, самоубиство, губење меморија, агресија, прекумерна употреба или зависност од дрога и алкохол, анксиозност, посттрауматско стресно нарушување, Стокхолмски синдром, физички здравствени проблеми како психосексуална дисфункција, проблеми со репродуктивното здравје или дури и сексуално преносливи болести, лични искуства, страдање од вина, срам и социјална стигма.¹³ Во случаи кога КСЕД се чува во материјална форма, како на пример, слики или видеа, детето може да доживее ревиктимизација кога овие материјали дополнително ќе кружат, ќе се постават или споделат на интернет.

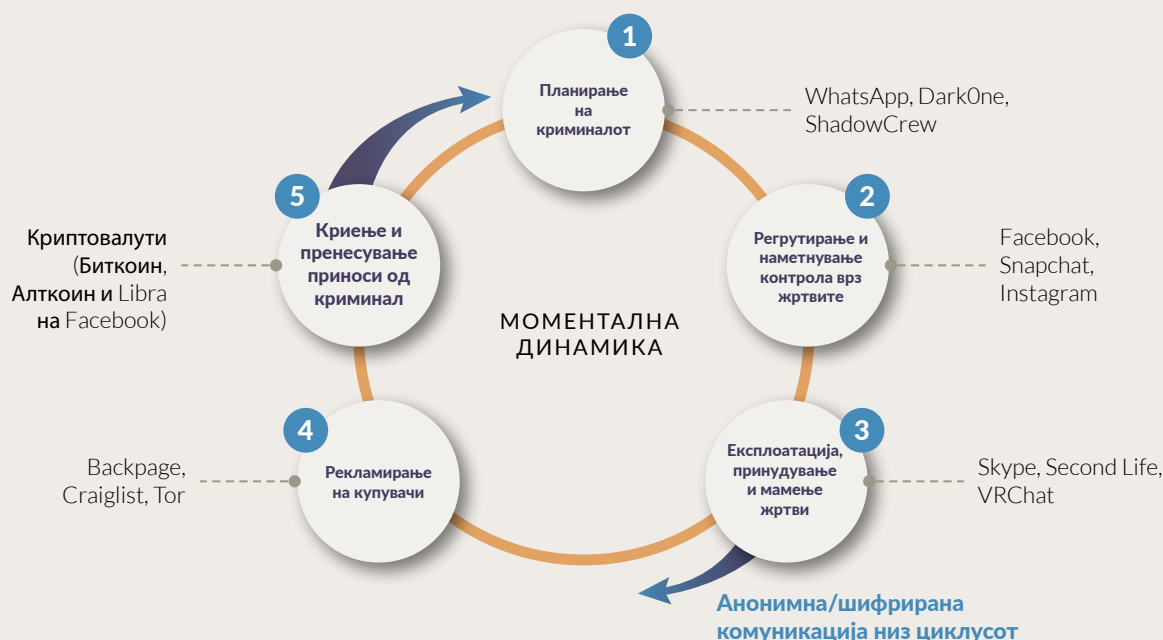
СОЦИЈАЛНИ И ПРАВНИ	ПСИХИЧКИ И ФИЗИЧКИ
<ul style="list-style-type: none"> • Трауматизација/самоубиство • Високо ниво на депресија • Зависност од дрога/алкохол • Посттрауматско стресно растројство • Стокхолмски синдром • Проблеми со репродуктивното здравје • Сексуално пренослива болест 	<ul style="list-style-type: none"> • Повторно влегување во комерцијалната секс индустрија • Притисок од врсниците • Станување трговец со луѓе • Вклучување во криминални активности • Малолетничка деликвенција

ИЗВОР: Ellen Wright Clayton, Richard D Krugman and Patti Simon (eds), *Confronting Commercial Sexual Exploitation and Sex Trafficking of Minors in the United States*, Медицински институт и Национален совет за истражување, Вашингтон: The National Academies Press, 2013, <https://ojjdp.ojp.gov/sites/g/files/xyckuh176/files/pubs/243838.pdf>.

КСЕД може да доведе и до повеќеслојни правни последици за жртвите. Соочувајќи се со многу психички, физички и социјални проблеми поради КСЕД, заедно со недостатокот на навремена и соодветна интервенција, поголема е веројатноста дека малолетниците кои се поранешни жртви на КСЕД ќе бидат повторно експлоатирани, ќе се впуштат во комерцијална сексуална работа како возрасни и/или ќе се вклучат во криминални активности. Ова може да доведе до низа кривични пријави против нив, како на пример за малолетничка деликвенција или злоупотреба, шверц или трговија со недозволен супстанции, со што жртвите се заробуваат во маѓепсан круг.¹⁴ Затоа, од клучно значење е да се препознаат и третираат жртвите на КСЕД како такви, наместо да се криминализираат и гонат однесувањето и активностите кои довеле до оваа експлоатација.

Улога на дигиталните мрежни технологии

Бидејќи технолошкиот напредок континуирано ја трансформира глобалната економија, ова доведе до појава и проширување на неколку видови сајбер кривични дела, вклучително и „онлајн“ сексуална експлоатација на деца.¹⁵ Наводно, КСЕД е едно од злосторствата што најбрзо се приспособуваат на можностите што ги нуди технологијата и ги искористуваат. Дигиталните и мрежни технологии сега може да се најдат во секоја фаза од процесот на КСЕД: (1) наводно, трговците со луѓе користат веб-форуми на dark web кои се само за членови и апликации за шифрирана комуникација како што се ShadowCrew и WhatsApp за безбедно и анонимно комуницирање и планирање на своите криминални активности; (2) откриено е дека децата се манипулираат преку Instagram, Facebook, Snapchat и KIK;¹⁶ (3) малолетниците се присилени на КСЕД преку Skype, „онлајн“ игри и виртуелни светови како Second Life и VRChat;¹⁷ (4) таквите незаконски активности потоа се пренесуваат во живо, се снимаат и складираат на апликации базирани на облак, како на пример Dropbox, Google Drive и OneDrive, а потоа се пренесуваат преку peer-to-peer мрежи или на форуми до кои се пристапува само со покана, и тоа и на интернет и на dark web;¹⁸ (5) трговците со луѓе, наводно, ги „рекламираат“ своите жртви на КСЕД на веб-локации како што се Backpage и Craigslist;¹⁹ (6) незаконските средства и трансакции потоа анонимно се дистрибуираат и циркулираат помеѓу „купувачите“ на КСЕД, трговците со луѓе и криминалните мрежи; и на крај, овој технолошки подобрен циклус на криминални активности повторно почнува под (1) или во фазата на планирање на криминалното дело.

СЛИКА 5 Улогата на дигиталните технологии.

ИЗБОР: Lucia Bird et al, Transformative technologies: How digital is changing the landscape of organized crime, Глобална иницијатива против транснационалниот организиран криминал, јуни 2020 г., <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2020/06/Transformative-Technologies-WEB.pdf>.

Употребата на дигитални технологии од страна на трговците со КСЕД формираше бројни предизвици поврзани со напорите во борбата против неа:

- Голем недостаток се ограничените технички вештини на агенциите за спроведување на законот, националните истражни тимови и граѓанските организации. Дигиталните технологии не само што ја зголемија ранливоста на децата на интернет, туку и ја зголемија анонимноста во криминалните активности, што предизвикува чинителите тешко да ги идентификуваат и откријат жртвите и материјалите на КСЕД, како и да спроведат истраги или да следат незаконски финансиски текови поврзани со КСЕД.²⁰
- Понатаму, законодавството за сајбер безбедност, особено во врска со КСЕД, заостанува и останува фрагментирано.
- Исто така, и покрај прекуграничната природа на самото кривично дело, сепак не постои доволна правна рамка со која би се водела прекугранична соработка, комуникација, јурисдикциски истраги и гонење на КСЕД овозможена со технологија.²¹

Сите овие фактори значително придонесоа за порастот на пријавените случаи на КСЕД и овие материјали на интернет, дури и пред пандемијата на коронавирус. Специјалниот известувач за продажба на деца при Советот за човекови права на ООН извести дека во секој момент има околу 750 000 предатори ширум светот поврзани на интернет и на дигитални платформи.²² Во 2018 година, глобалните технолошки компании објавија над 45 милиони „онлајн“ слики и видеа од КСЕД – двојно повеќе од бројот забележан во 2017 година.²³ Материјалот што доаѓа од земјите на ЕУ сочинуваше над две третини од сите недозволен материјали во 2019 година.²⁴

▲ Агенциите за спроведување на законот имаат ограничени технички вештини за да се спротивстават на употребата на дигитални технологии од страна на трговците со луѓе за потреби на КСЕД. © Бесарт Цани

ЗАДНИНА И КОНТЕКСТ НА ЗАПАДЕН БАЛКАН

Деца питачат за пари од автомобили во поминување во Тирана, Албанија. © Бесарт
Цани

Во претходниот дел се разгледуваше феноменот на КСЕД, факторите на ризик што придонесуваат во неа и последиците на глобално ниво. Иако, ова дава важен преглед на самиот феномен КСЕД, сепак КСЕД може да се манифестира поинаку во зависност од регионалните фактори и специфичности. Затоа, подеднакво е важно да се согледаат посебните социјални, економски и политички услови, како и дигиталната инфраструктура и регионалниот контекст на Западен Балкан, што може да ги намали или да олесни одредени форми и ризици на КСЕД во регионот.

Резиме

- По распадот на Југославија, криминалните групи со голема брзина ги заобиколија новопоставените административни граници. Денес, Западен Балкан е регион на потекло, транзит и дестинација и на шверцот со луѓе и на трговијата со луѓе.
- Локалните медиуми ретко ги пренесуваат информациите и податоците за комерцијална сексуална експлоатација на деца во Западен Балкан, а ова можеби се должи и на генерално патријархалната структура на општествата во регионот, што пак, поттикнува раширено верување дека феноменот не постои или, пак, е исклучок, а не правило.
- Податоците за трговија со луѓе во Западен Балкан, што ги обезбедија УНОДЦ и Стејт департментот на САД, покажуваат дека најголем број жртви на сексуална експлоатација се возрасни жени. Меѓутоа, бројот на девојки не е за потценување.

СЛИКА 6 Земјите кои се во фокус.

Западен Балкан и понатаму се соочува со социо-економски предизвици. Во регионот, невработеноста е сè уште повеќе од три пати повисока од просекот на ЕУ,²⁵ каде стапката на невработеност кај млади е 35 % – една од највисоките во светот.²⁶ Се очекува дека стапката на невработеност значително ќе се зголеми поради КОВИД-19. До октомври 2020 година, Светската банка процени дека дополнителни 300 000 луѓе од Албанија, Косово, Црна Гора и Србија паднале во сиромаштија поради КОВИД-19.²⁷ Затоа, пандемијата КОВИД-19 го зголемува бројот на ранливи луѓе изложени на ризик да станат жртви на трговија со луѓе и други форми на експлоатација.

Институционалните и економските нестабилности во регионот придонесоа за создавање екосистем на криминал и корупција каде цветаат незаконските пазари и криминалните чинители.²⁸ Ова доведе некои луѓе да ги дефинираат ЗБ6 како „стабилнократии“ – земји предводени од елити кои тврдат дека обезбедуваат стабилност и во рамки на националните граници и надвор од нив, но чии институции подлежат на недозволено влијание и се *de facto* контролирани од криминални чинители.²⁹

Лоциран на раскрсницата помеѓу Истокот и Западот, Западен Балкан историски бил транзитна рута за трговија со луѓе и стоки. Всушност, по распадот на Југославија, криминалните групи брзо ги заобиколија новопоставените административни граници. Денес, Западен Балкан и понатаму е регион на потекло, транзит и дестинација и на шверцот со луѓе и на трговијата со луѓе.³⁰

Сепак, и покрај зголемената литература за трговија со луѓе, сè уште постои значителен недостаток на разбирање на феноменот низ регионот. Постојат бројни предизвици, не само да се дефинира обемот на трговијата со луѓе, туку и да се идентификуваат и „офлајн“ и „онлајн“ жртвите, да се разбере социјалната динамика помеѓу трговците со луѓе и тргуваните лица, па дури и да се разликува трговијата од други слични кривични дела, како што е шверцот со луѓе или меѓународната сексуална работа.³¹

Во 2020 година, УНОДЦ процени дека една од пет жени идентификувани како жртви на трговија со луѓе во Западна Европа, всушност потекнува од југоисточна Европа.³² И УНОДЦ и Стејт департаментот на САД објавуваат статистички податоци за бројот на жртви на трговија со луѓе во Западен Балкан (поделени според формата на експлоатација) и даваат преглед на децата жртви.³³ Бројката покажува дека иако најголем број жртви на сексуална експлоатација се возрасни жени, сепак и бројот на девојчиња не е за потценување.³⁴ Покрај тоа, иако бројот на машки жртви откриени во регионот е генерално помал од оној на жените, сепак момчињата се поранливи на сексуална експлоатација отколку возрасните мажи.³⁵

Информациите и податоците за комерцијална сексуална експлоатација на деца во Западен Балкан се оскудни и поради фактот што локалните медиуми ретко известуваат или се занимаваат со ова прашање. Понатаму, генерално патријархалната и традиционална структура на општествата на Западен Балкан поттикнува раширено верување дека сексуалната експлоатација на деца не постои или, пак, е исклучок, а не правило.

Доказите претставени во овој извештај говорат поинаку, бидејќи податоците за децата покажуваат постоење на ранливост и изложеност на сексуална експлоатација. Овие ранливости се зголемија последните години поради различни фактори, како што се технолошкиот развој и растот на туризмот ширум регионот. Се чини дека досега не постои кохерентен пристап за сузбивање и намалување на ранливоста на децата на сексуална експлоатација во ЗББ, ниту од страна на владите ниту од агенциите за спроведување на законот, граѓанското опшество ни приватниот сектор. Иако, националните правни рамки во голема мера се усогласени со меѓународните стандарди, сепак, нивната имплементација често е попречена поради недостатокот на свест, капацитет, па дури и технолошки средства за ефикасно справување со феноменот.

Како што ќе се разгледа во следните делови, регионалните социјално-економски фактори, заедно со институционалната нестабилност и недостатокот на соодветно известување и спроведување на законските рамки и механизми за одговор, го отворија патот за неколку манифестации на КСЕД, вклучувајќи ги и детските бракови и сексуалната експлоатација на деца преку дигитални технологии и/или во областа на патувањето и туризмот.

Иако најголем број жртви на сексуална експлоатација се возрасни жени, сепак и бројот на девојчиња не е за потценување.

КОМЕРЦИЈАЛНА СЕКСУАЛНА ЕКСПЛОАТАЦИЈА НА ДЕЦА ВО ШЕСТЕ ЗЕМЈИ ОД ЗАПАДЕН БАЛКАН

Децата припадници на ромската заедница и децата во движење се особено ранливи на оваа форма на експлоатација во регионот. © Бахрудин Бандиќ

На Западен Балкан, КСЕД се манифестира во неколку меѓусебно поврзани форми, вклучително и во сексуалната трговија со малолетници; експлоатација на деца во областа на патување и туризам; детски брак; сексуална експлоатација во места како што се бордели, барови и стриптиз клубови; и создавање и дистрибуција на материјали за сексуална злоупотреба на деца, вклучувајќи, но не ограничувајќи се на снимање, пренос во живо, споделување и преземање материјали што прикажуваат сексуална експлоатација на малолетници.³⁶ И се чини дека проблемот расте.

Следното поглавје ги разгледува главните манифестации на КСЕД низ Западен Балкан. Ова вклучува детален преглед на сексуалната експлоатација во областа на патувањето и туризмот, експлоатацијата олеснета со технологија и детските бракови. Меѓутоа, и покрај различните фокус точки, важно е да се има на ум дека не сите случаи се јасни. Всушност, имаше неколку преклопувања каде се идентификуваа различни видови на експлоатација, а и различни користени методи. Кога се гледа профилот на децата во ризик и типовите на сторители опишани во вториот дел од ова поглавје, станува очигледно колку тесно се поврзани различните форми на експлоатација.

Резиме

- Децата ранливи на КСЕД често делат заеднички профил, кој често се заснова на одредени специфични социо-економски околности на семејството, недостаток на ангажираност и спречување од страна на системот за заштита на деца. Децата припадници на ромската заедница и децата во движење се идентификувани како особено ранливи.
- Спротивно на тоа, поради недостаток на истражувања и судски податоци, не постои заеднички профил на сторителите вклучени во КСЕД.
- Различни форми на сексуална експлоатација на деца во Западен Балкан се олеснети со технологија и вклучуваат манипулација, секстинг (праќање непристојни пораки), сексуална уцена „онлајн“, сексуална злоупотреба во живо или МСЗД. Случаите на сексуална експлоатација на деца олеснета со технологија во Западен Балкан се зголемуваат.
- Детските бракови често се склучуваат во заедниците на етничките малцинства во Западен Балкан, особено во ромската заедница. Ова често води до екстремна и непречена динамика на експлоатација што може да вклучува сексуална и трудова експлоатација.
- Се чини и дека сексуалната експлоатација во областа на патувањето и туризмот следи други обрасци на трговија со деца. Гледајќи ја СЕДОПТ, важно е да се разгледа експлоатацијата не само во туристичката индустрија, туку и во областа на волонтерството и сезонската работа. Меѓутоа, имајќи предвид дека не е дефинирана како посебен криминал во Западен Балкан, податоците за распространетоста се оскудни.
- КОВИД-19 ја зголеми ранливоста на децата на „онлајн“ и „офлајн“ сексуална експлоатација бидејќи ги влошува некои од клучните фактори кои првично ја олеснуваат сексуалната експлоатација.

Патување и туризам

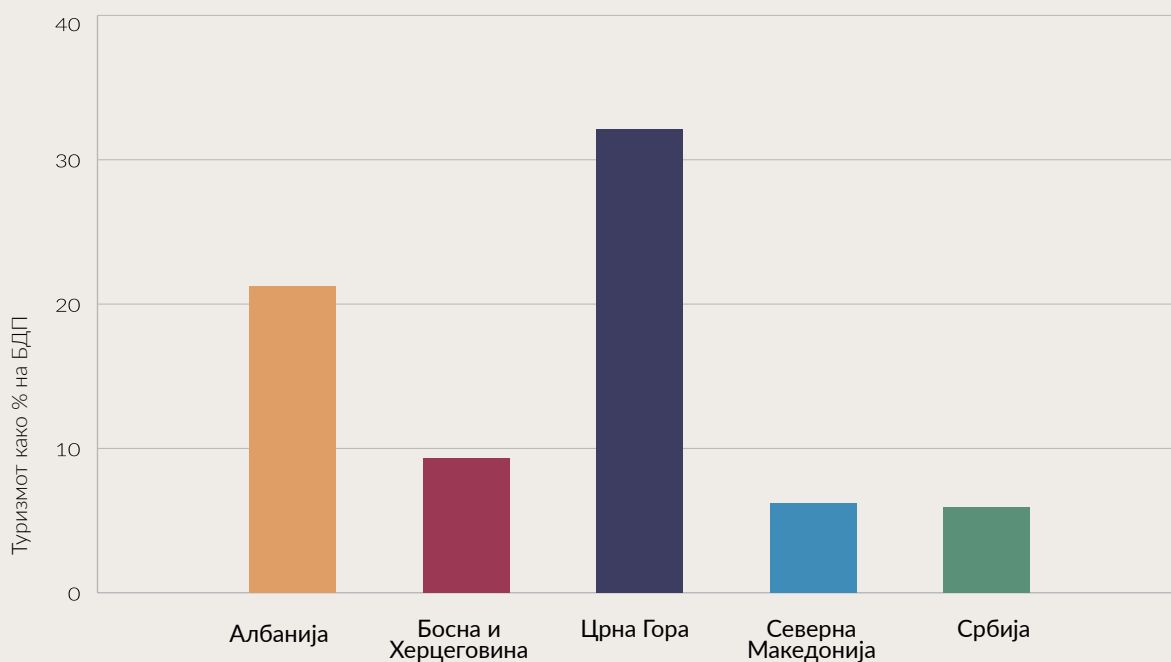
Како што претходно беше напоменато, СЕДОПТ е една манифестација на КСЕД во Западен Балкан. СЕДОПТ обично се однесува на комерцијална сексуална експлоатација на деца од луѓе кои патуваат од својата матична област, регион или земја до друго место за да се вклучат во сексуални активности со малолетници. Поединците инволвирани во СЕДОПТ може да патуваат само во својата земја или, пак, да бидат меѓународни туристи. СЕДОПТ обично вклучува сместување, превоз и други услуги поврзани со туризам што го олеснуваат контактот со деца и им овозможуваат на сторителите да останат прилично незабележливи. СЕДОПТ вклучува размена на готовина, облека, храна или некоја друга форма на надомест на дете или на трето лице за сексуален контакт.¹⁶⁵ Според „Да се стави крај на детската проституција и трговија со луѓе“ (ЕСРАТ), некои експлоататори на СЕДОПТ, вклучително и злоставувачите на деца и педофилите, конкретно ги таргетираат малолетниците, додека други „ја искористуваат ситуацијата во која деца им се ставени на располагање“.¹⁶⁶

▼ На децата од цела Албанија им се пристапува на интернет и се носат во урбани центри, како што е Тирана, за сексуална експлоатација, како што е прикажано на сликата подолу. © Бесарт Цани

Пред пандемијата, туризмот беше меѓу најголемите и најбрзо растечките индустрии на Западен Балкан. Регионот бележи значителен годишен раст на странски туристи по визната либерализација со ЕУ во 2009/2010 година. Во 2018 и во 2019 година се регистрирани над еден милион туристи кои патувале во Црна Гора.¹⁶⁷ Во Албанија, бројот на странци кои влегле во земјата речиси двојно се зголемил помеѓу 2014 година (3 415 550 пристигнувања) и 2019 година (6 094 889 пристигнувања),¹⁶⁸ додека во Косово, бројот на странски туристи се зголемил речиси за четири пати помеѓу 2014 година (46 477) и 2019 година (177 358).¹⁶⁹ Навистина, шесте земји од Западен Балкан станаа врвна туристичка дестинација не само за луѓето кои живеат и работат во регионот, туку и за патниците од Турција, ЕУ и Русија.¹⁷⁰ Иако, ова е добро за туристичката индустрија во регионот, сепак претставува зголемен ризик од сексуална експлоатација на децата, особено на оние од ранливи заедници.¹⁷¹

СЛИКА 7 Туризмот како процент на БДП.

ЗАБЕЛЕШКА: За Косово нема податоци.

ИЗВОР: Светски совет за патувања и туризам, Извештаи за економското влијание за Албанија, Босна и Херцеговина, Црна Гора, Северна Македонија и Србија, годишно истражување за 2020 година: клучни главни поенти, <https://wtcc.org/Research/Economic-Impact>.

НИЗ ЗБ6, слабата регулација на туризмот (вклучувајќи ја појавата на неформални туристички услуги), нискиот капацитет на органите за спроведување на законот чија задача е да обезбедат заштита на децата, како и недостатокот на експертиза за КСЕД во индустријата за патување и туризам го зголемија ризикот од сексуална експлоатација на деца. Многу НВО низ регионот забележаа вознемирувачки тренд во последниве години. Тие известуваат дека експлоатацијата често се случува во хотелиерството и посочија на зголемените ризици во текот на летото, особено долж јадранскиот брег.¹⁷² Има многу малку податоци или информации за распространетоста на СЕДОПТ во Западен Балкан, бидејќи локалните медиуми, индустријата за патување и туризам и системот на кривично правосудство не известуваат и не се занимаваат често со ова прашање. Дел од проблемот е што СЕДОПТ не се дефинира како посебно кривично дело во кривичните закони на земјите од ЗБ6, така што, во последниве години одговорните агенции за спроведување на законот не евидентираат официјални случаи, ниту пак се решавани вакви случаи во локалните судови. Ова откритие е резултат на преглед на важечките кривични законици на Албанија, Босна и Херцеговина, Косово, Црна Гора, Северна Македонија и Србија и испитување на достапните статистички податоци за трговија со луѓе. Како што ќе биде опишано подолу, СЕДОПТ обично се третира општо како трговија со луѓе или како „злоупотреба на деца“. Меѓутоа, претставниците на јавните институции консултирани за целите на овој извештај потврдија дека забележале зголемен број случаи, особено во сезоната на одмори во лето.¹⁷³

СЛИКА 8 Клучни локации за одмор и експлоатација низ ЗББ.

ЗАБЕЛЕШКА: Бројката дава увид во регионалната дистрибуција, но не е исцрпна. Испитаниците не спомнаа жаришта специфични за сексуална експлоатација на деца во секторот за патување и туризам во Косово.

Се чини дека СЕДОПТ е тесно поврзана со внатрешните модели на трговија со деца, и тоа како форма на трговија со деца со цел сексуална експлоатација. Меѓутоа, таа не само што има врски со хотелската индустрија, туку и со барови, ресторани, организатори на патувања и настани и, пошироко, транспортни компании. Покрај тоа, вклучува инциденти како што е озлогласениот „случај Дејвид Браун“ во 2008 година, кога државјанин на Обединетото Кралство водеше сиропиталиште во Тирана, Албанија, но беше прогласен за виновен за сексуално злоставување на децата што престојувала таму.¹⁷⁴ Се претпоставува дека биле вклучени и неколку други меѓународни патници кои дошле да го посетат сиропиталиштето.¹⁷⁵ Иако, овој случај е стар повеќе од 10 години, сепак типизира пошироки прашања поврзани со СЕДОПТ, имено, тоа дека различни видови организации се ранливи поради странските патници кои пристигнуваат како волонтери. Многу институции што работат со волонтери не успеваат да направат проверки на минатото, да воспостават политики за заштита на децата или да обезбедат соодветна обука за волонтери, создавајќи можности за престапниците кои сексуално злоупотребуваат деца и патуваат лесно да пристапат до нив.¹⁷⁶ Во овој контекст внимателно се следи и влијанието на сезонските работници врз СЕДОПТ во Црна Гора.¹⁷⁷

▲ Растечката туристичка индустрија во Западен Балкан претставува ризик за сексуална експлоатација на деца. Погоре, прикажана е една од најпопуларните туристички дестинации во Албанија, Драч. © Бесарт Цани

Детски брак

Канцеларијата на Високиот комесаријат за човекови права го дефинира детскиот брак како брак каде што најмалку една од страните е помлада од 18 години и го опишува како форма на принуден брак: т.е. кога едната или двете страни лично не ја изразиле својата целосна и слободна согласност за таа брачна заедница.¹⁷⁸

Според Меѓународниот фонд за деца при Обединетите Нации за итни состојби (UNICEF), околу 650 милиони жени кои се сè уште живи биле мажени уште како деца ширум светот; вкупниот број на девојки кои биле омажени како деца моментално се проценува на 12 милиони годишно.¹⁷⁹ Исто така, иако Јужна Азија забележа значително намалување на случаите на детски бракови во изминатата деценија, сепак глобалниот товар се префрли на субсахарските африкански земји, кои во моментов сведочат на драматично високи стапки.¹⁸⁰

*Различните форми
на експлоатација
прогресивно ги
карактеризираат
животите
на децата
припадници
на ромската
заедница.*

Во Западен Балкан, детските бракови се особено распространети кај малцинствата, а најмногу во ромските заедници.¹⁸¹ Експертите објаснуваат дека родителите и влијателните членови на заедницата организираат бракови што е можно порано за да се избегне вонбрачна бременост и јавниот срам што таа би го предизвикала.¹⁸² Дополнително, кога бракот се организира со младоженци од странство, вклучени се и посредници од другите ромски заедници.¹⁸³ Исто така, има извештаи за самите деца кои бараат да се венчаат на рана возраст, што дава увид во тоа колку длабоко е вкоренет овој феномен кај ромските заедници.¹⁸⁴

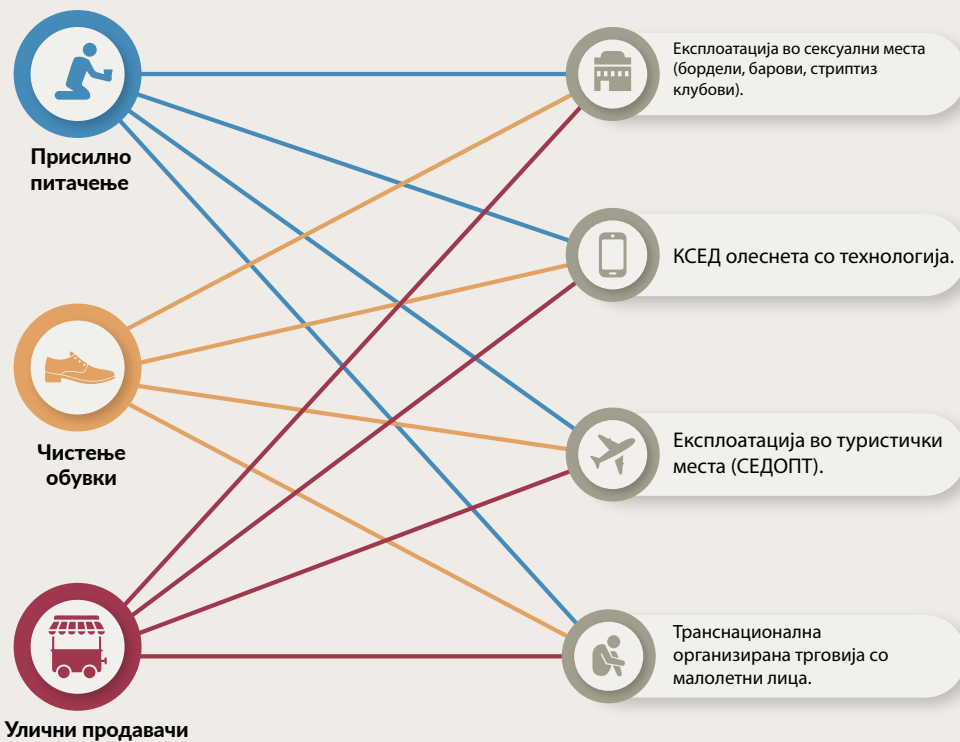
Друг клучен елемент на детскиот брак е паричниот надоместок за семејството на девојчето. Сите испитаници потврдија дека не може да се склучи брак без финансиска корист за семејството и, откако ќе се продаде, девојчето обично ги прекинува сите врски со родителите и семејството.¹⁸⁵ За да се стекне претстава за сумата на пари за која станува збор, од извештајот за еден судски случај одржан во Бања Лука, Босна и Херцеговина, во 2020 година, татко ја продал својата 13-годишна ќерка за 2 300 КМ (1 180 евра) на двајца возрасни мажи кои потоа сексуално ја злоставувале.¹⁸⁶

Многу девојчиња припаднички на ромската заедница се принудени на брак во својата заедница или, пак, во другите ромски заедници низ регионот. На пример, има извештаи за девојчиња припаднички на ромската заедница од северна Албанија кои биле присилно венчани во заедници од Северна Македонија или Косово и девојчиња припаднички на ромската заедница од Косово кои против своја волја се мажеле во ромски заедници во Црна Гора.¹⁸⁷ Слични обрасци се забележани и кај ромските заедници во Србија, Босна и Херцеговина и Романија.¹⁸⁸

Теренското истражување покажа екстремна и непрекината динамика на експлоатација: наводно, во Северна Македонија една жена припадничка на ромската заедница била присилно мажена четири пати и родила непознат број деца.¹⁸⁹ Во други случаи, се покажа како различните форми на експлоатација прогресивно ги карактеризираат животите на децата припадници на ромската заедница: првично експлоатирани за принудно питачење или полирање чевли, многу од овие деца, всушност, наводно биле подложени на комерцијална сексуална експлоатација во барови, бордели и стриптиз клубови.¹⁹⁰

Слика 9 ги илустрира шаблоните што се појавија во текот на истражувањето, покажувајќи како експлоататорите ги мамат децата припадници на ромската заедница и како преку лажни ветувања тие се наведени на различни форми на експлоатација, често организирани од криминални мрежи.

На пример, децата припадници на ромската заедница во Северна Македонија, наводно, се принудени на експлоататорски работи преку вербална и физичка злоупотреба или преку наметнување наркотични супстанции.¹⁹¹ Во Црна Гора, експлоатацијата на децата припадници на ромската заедница е толку добро организирана што питачењето и детските бракови претставуваат привремен вовед во потешка комерцијална сексуална експлоатација во подоцнежна фаза.¹⁹²

СЛИКА 9 Меѓусебно поврзани форми на експлоатација во ЗБ6.

ЗАБЕЛЕШКА: Истражувањето за детските бракови постојано ги изложуваше преклопувањата и врските помеѓу формите на експлоатација поврзани со трудот и КСЕД, како и помеѓу нејзините различни форми.

Иако, најголемиот дел од експлоатацијата се случува во регионот, сепак, има и извештаи за трговија со децата припадници на ромската заедница во Западна Европа (Франција, Италија и Германија), каде што се принудени на брак со младоженци од локалните ромски заедници.³⁷ Во 2015 година, „случајот Хамидовиќ“ привлече особено внимание кога органите за спроведување на законот од Босна и Херцеговина и Франција, заедно со Агенцијата на Европската Унија за кривично-правна соработка, открија транснационална мрежа за трговија со луѓе што оперира од Париз. Хамидовиќ, босански државјанин, беше прогласен за виновен за експлоатација на над 500 девојки и жени (најчесто припаднички на ромската заедница) кои биле тргувани од Босна и Херцеговина во Франција и принудени на питачење, џепарење и сексуална работа.³⁸ Во некои случаи, детските бракови претходно биле договорени за да се заобиколат граничните контроли и да се обезбеди успешна трговија со девојчиња во Франција.³⁹

Има индикации дека КСЕД на деца припадници на ромската заедница се одвива и на интернет. Во 2017 година, случајот со европски државјанин покажа дека девојчињата припаднички на ромската заедница во малите урбани средини на северот на Србија најпрво се наамуваат со ветувања за лажни работни места во модната индустрија, а потоа стануваат предмет на материјали за сексуална злоупотреба на деца кои се продаваат на интернет.⁴⁰ Како што е опишано подолу, ова е дел од поширокиот тренд кон КСЕД олеснета со технологија во ЗБ6.

КСЕД олеснета со технологија

Иако се достапни само ограничени податоци за КСЕД олеснета со технологија на национално ниво во ЗБ6, сепак претставниците на НВО од регионот посочуваат дека во нивните земји проблемот расте.

КСЕД олеснета со технологија обично започнува со вид психолошка манипулација (воспоставување врска со малолетна жртва), потоа „секстинг“ (создавање и/или споделување сексуално сугестивни слики од жртвата), сексуална уцена „онлајн“ (уценување на детето жртва со неговите слики за да се изнуди сексуална услуга или пари) или сексуална злоупотреба во живо (принудување дете на сексуални активности) и сексуализирани материјали од МСЗД што прикажуваат деца.

СЛИКА 10 Фази и елементи на „онлајн“ КСЕД.

ИЗВОР: ECPAT International, Online child sexual exploitation: A common understanding, мај 2017 г., https://www.ecpat.org/wp-content/uploads/2017/05/SECO-Booklet_ebook-1.pdf.

Според студијата на UNICEF од 2020 година, Единицата за компјутерски криминал во Албанија добивала помеѓу 5 000 и 20 000 упатувања годишно од меѓународни партнери како што се ИНТЕРПОЛ, ЕВРОПОЛ и NCMEC, што посочува на поседување, дистрибуција, производство и употреба на МСЗД.⁴¹ Од јануари до октомври 2019 година, само NCMEC упати 6 300 случаи на непристојни слики од деца, при што во просек 200 корисници пристапуваа и споделуваа ваков вид материјал.⁴²

Во Албанија, секое четврто дете се изјасни дека имало барем еден контакт на интернет со лице, кое што никогаш претходно не се запознале лично, а речиси две од 10 деца пријавија дека се сретнале лично со некој што претходно го познавале само на интернет; секое десетто дете пријави барем едно несакано сексуално искуство преку интернет.⁴³

СЛИКА 11 Албанскиот домен .al

ИЗВОР: Sibt Ali et al, The lost cases: Findings and recommendations from an in-depth assessment of gaps in the investigation of online child sexual abuse cases in Albania, UNICEF Albania, август 2020 г., <https://www.unicef.org/albania/media/3361/file/The%20lost%20Cases.pdf>.

Истражувањето спроведено во 2016 година од Save the Children North West Balkans и HBO, Центарот за истражување политики за спротивставување на криминалитетот, чија тема беше однесувањето на децата, родителите и наставниците на интернет во Босна и Херцеговина покажа алармантни резултати: 48,5 % од децата имаат добиено пораки од непознати лица на интернет; секое четврто дете (23,1 %) одговорило на такви пораки, а секое десетто дете (11,4 %) рекло дека би се согласило да се сретне (лично) со личноста со која разговарале на интернет.⁴⁴ Статистичките записи на судските институции покажуваат тренд на појава на сексуална злоупотреба на деца преку интернет.⁴⁵ Понатаму, во 2019 година во Република Српска (Босна и Херцеговина) се пријавени 117 кривични дела од областа на високотехнолошкиот криминал, 67 повеќе од 2018 година. Експлоатацијата на деца за порнографски и сексуални цели е меѓу најчестите прекршоци.⁴⁶

Во периодот од 2015 до 2019 година, српскиот Национален контакт центар за безбедност на децата на интернет примил 19 500 комуникации (телефонски повици, е-пошта, итн.) за потенцијална „онлајн“ злоупотреба што инволвира деца. Понатаму, секој трет ученик во Србија, наводно, имал некое вознемирувачко искуство преку интернет во претходната година, според „онлајн“ Анкетата на UNICEF за употреба на интернет и дигитална технологија кај децата и младите во 2019 година.⁴⁷ Меѓутоа, полицијата имаше одреден успех во сузбивањето на овој криминал. Во 2019 година, преку „Операцијата Армагедон“, беа запленети над 15 терабајти ваков вид материјал, беа поднесени над 200 кривични пријави и беа уапсени десетици луѓе во Обединетото Кралство, САД и други земји.⁴⁸

Вистинскиот број на случаи на КСЕД олеснета со технологија може да биде значително поголем од оние пријавени или идентификувани.

На почетокот на 2020 година, во Северна Македонија, на мобилната апликација Telegram, беше создадена група со над 7 000 корисници со цел споделување навредлив материјал со тинејџерки и млади жени.⁴⁹ Нема податоци за преземените дејствија против сторителите, иако органите за спроведување на законот знаат кои се администраторите на групата на социјалните мрежи. Слични случаи беа пријавени и во Србија во март 2021 година, каде што неколку престапници беа уапсени за споделување порнографски материјали што инволвираат деца и добија казни до десет години затвор.⁵⁰

Во Црна Гора, истражувањето на UNICEF објави дека 29 % од децата, или околу 20 000 деца, изјавиле дека виделе слики на интернет со очигледна сексуална содржина.⁵¹

Со оглед на тоа што способноста на агенциите за спроведување на законот да откриваат КСЕД олеснета со технологија е сè уште во почетна фаза и има малку механизми за известување и нема систематско следење на трендовите, се смета дека реалниот број на случаи може да биде значително поголем од пријавените или идентификуваните случаи.

„Онлајн“ вознемирување и криминал овозможен со помош на компјутери

Еден важен сегмент кој бара заедничка интервенција во регионот на Западен Балкан е оној на „онлајн“-игри и платформи за текстуална комуникација кои се идентификувани како канал за различни вектори на закани кои ги засегаат децата, почнувајќи од приватност, злоупотреба до манипулација и радикализација.

Како што истакна еден експерт за компјутерски криминал од Македонското здружение за корпоративна безбедност, двете најчести форми на вознемирување во „онлајн“-игрите се **доксинг** и **сватинг**. **Доксинг** е кога еден или повеќе „онлајн“ учесници бараат лични, идентификувачки информации за одреден корисник за цели на уцена или заплашување. **Доксингот** често може да доведе до објавување на вистински имиња, телефонски броеви, домашни адреси, информации за работодавачот и многу повеќе. **Сватингот** е форма на вознемирување што користи техники на **доксинг** за да создаде вистинска, опишана закана. Вознемирувачот го пријавува корисникот кој е **доксиран** кај локалните органи за спроведување на законот, честопати тврдејќи дека на адресата на жртвата има ситуација на киднапирање или дека има заложник, за да ја заплаши, уценува и врши контрола врз жртвата.

Профил на децата во ризик

Има многу малку податоци поврзани со бројот на експлоатирани деца или нивните возрасни групи, но податоците сугерираат дека децата ранливи на КСЕД низ Западен Балкан – било да е тоа „онлајн“, при патување или туризам, или за детски бракови – имаат сличен профил. Навистина, испитаниците – и оние од Владата и оние од граѓанското општество – изјавија дека факторите на ризик се претежно поврзани со социо-економските семејни околности на детето (сиромаштија и висока невработеност, ниско ниво на образование, социјална исклученост, историја на злоставување/алкохолизам итн.), недостаток на ангажираност и спречување од страна на системот за детска заштита и социјална грижа, како и недостаток на пристап до информации за КСЕД во заедницата.⁵²

Податоците од Северна Македонија покажуваат дека децата најранливи на КСЕД/СЕДОПТ се девојчиња и дека најголемиот дел од жртвите се на возраст помеѓу 13 и 17 години.⁵³ Мнозинството биле тргувани во својата татковина за комерцијална сексуална експлоатација и принудна работа во ресторани, барови, хостели, мотели на автопатите, ноќни клубови, како и не толку познати сместувачки објекти надвор од градовите што ги посетуваат локалното население и патниците.⁵⁴ Иако, не се достапни сеопфатни студии за другите земји од ЗБб, експертите консултирани за овој извештај потврдија дека забележале слични шаблони во други земји во регионот. Истражувачите нагласија дека ранливоста на момчињата кон КСЕД не е за потценување,⁵⁵ што се чини дека се усогласува со општата литература на оваа тема.

Невладиниот сектор идентификуваше и некои карактеристики кои конкретно се однесуваат на жртвите на „онлајн“ експлоатација. Додека во Албанија КСЕД олеснета со технологија ги погодува главно адолесцентите (на возраст од 11–17 години), во Северна Македонија НВО наведуваат дека помалите деца се исто така изложени на ризик, со оглед на нивната зголемена употреба на интернет и фактот дека децата користат интернет уште на рана возраст. Утврдено е и дека девојчињата во Албанија и Северна Македонија се изложени на поголем ризик да станат жртви на КСЕД олеснета со технологија. Интервјуата спроведени во Босна и Херцеговина и Северна Македонија сугерираат дека жртвите се внимателно избрани според различни фактори на ризик во нивното физичко и психичко здравје и лошите социјални вештини, што ги прави поотворени за сугестии и манипулации.

▼ Семејство кое е дел од ромската заедница во Белград, Србија. © Владимир Живојиновиќ

Мнозинството деца припадници на ромската заедница живеат во преполни домови во кои нема соодветна вода за пиење, електрична енергија, греење и санитарни услови.

Загрозеност на припадниците на ромската заедница

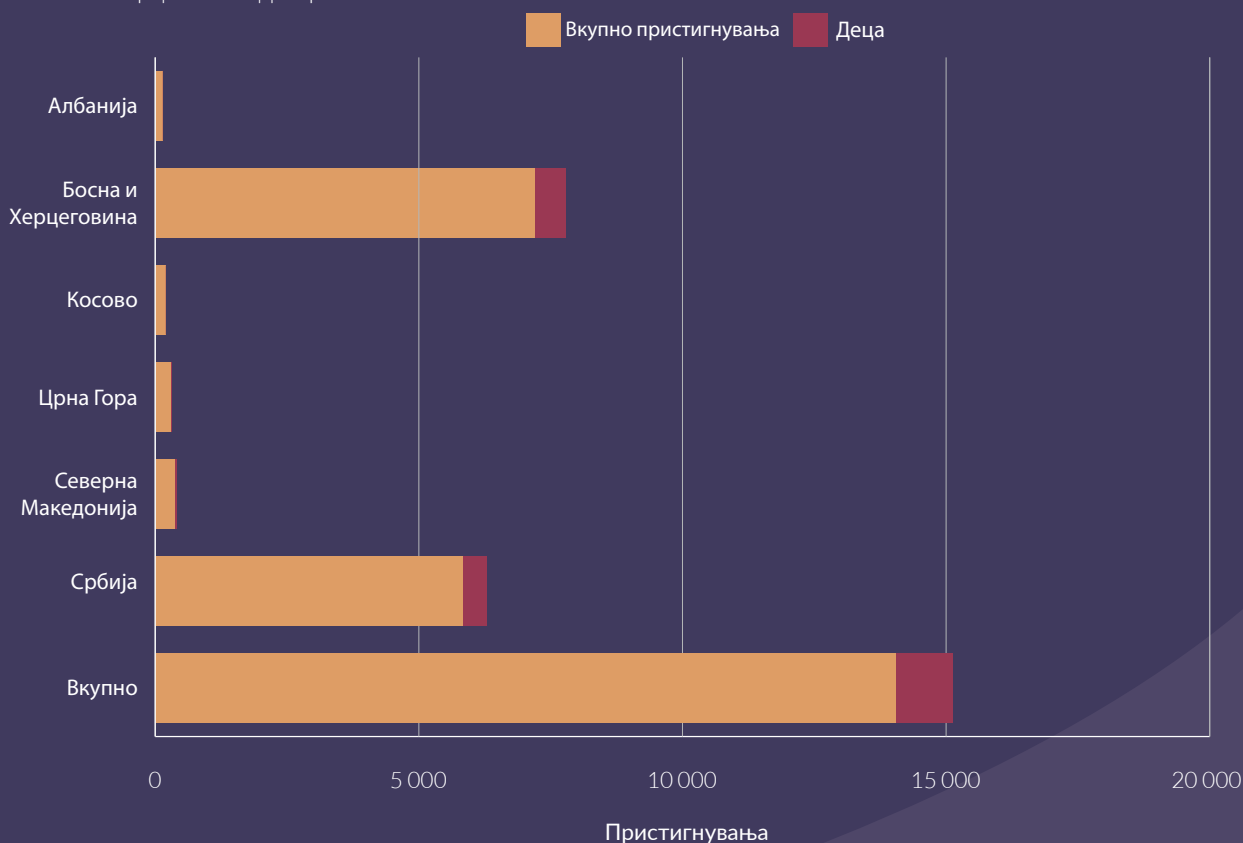
Децата припадници на ромската заедница се особено ранливи на комерцијална сексуална експлоатација. На пример, уште во 2014 година, Европската комисија издаде извештај за сексуалната експлоатација на деца во областа на патувањето и туризмот кој конкретно ги разгледува препознаените ранливости со кои се соочуваат децата припадници на ромската заедница кои се движат во Косово. Извештајот откри како некои деца биле принудени да се движат од Албанија до Северна Македонија и обратно, обично во текот на летото, или во Албанија и Косово во лето и зима.⁵⁶ Сепак, извештаите за децата припадници на ромската заедница и КСЕД во Западен Балкан изработени од меѓународни или невладини организации се многу ретки. А оние постојните често се застарени – како што се конкретните демографски податоци за ромските заедници.⁵⁷

Сите земји на ЗББ имаат значително ромско население, кое се движи од околу шест до осум илјади луѓе во Албанија и Црна Гора до скоро 150 000 во Србија.⁵⁸ Процентата на големината на ромската заедница низ Западен Балкан е предизвикувачка, бидејќи многумина живеат во неформални населби со ограничен пристап до инфраструктура и санитарни објекти. На пример, во Албанија, помалку од 50 % од сите ромски домаќинства имаат пристап до цевководна вода.⁵⁹ Формализацијата на овие населби е бавна и многу ромски заедници продолжуваат да живеат како затворени групи, со мал пристап до формалната економија или до владините услуги. Во Косово, на пример, само 10 % од припадниците на ромската заедница постари од 16 години се пријавени дека имаат пристап до здравствено осигурување.⁶⁰

Зачувувањето на нивниот јазик и номадските или полуномадски навики, заедно со нивната маргинализација во одделни населби доведе до тоа да опстојат стереотипите поврзани со нивниот начин на живеење и култура, јазик и традиции, што ја отежна нивната интеграција во локалните општества.⁶¹ Исклучувањето, предрасудите и дискриминацијата секојдневно влијаат врз животите и можностите на ромската заедница, особено на децата припадници на ромската заедница, чии стапки на запишување во училиштата и понатаму се ниски. На пример, во Србија, помалку од 4 % од децата припадници на ромската заедница се запишани во предшколско образование; само половина од запишаните во прво одделение стигнуваат до петто одделение.⁶² Во соседна Босна и Херцеговина, само 2 % од децата припадници на ромската заедница на возраст од три до пет години се запишани на образовни програми.⁶³ Слични статистички податоци се достапни и од Светската банка, кои покажуваат дека две од пет деца припадници на ромската заедница добиваат некавалитетно образование во сегрегирано училиште и дека само едно од три деца завршува средно образование. Покрај тоа, мнозинството деца припадници на ромската заедница живеат во преполни домови во кои нема соодветна вода за пиење, електрична енергија, греење и санитарни услови.⁶⁴ Овие ниски нивоа на образование и социјална мобилност ги прават многу од децата припадници на ромската заедница ранливи на различни форми на експлоатација – како во заедницата, така и од организираните криминални мрежи кои работат на Западен Балкан и пошироко. Претходните истражувања и написите во медиумите често се фокусираа на искористување на децата припадници на ромската заедница за принудно питачење и џепарење.⁶⁵ Децата (првенствено момчињата) често се тргувани од приградски во урбани средини со цел да питачат на улиците.⁶⁶ На пример, во Тирана, Албанија, се проценува дека стотици деца живеат од питачење, продавање предмети на улиците и полирање чевли.⁶⁷ Меѓутоа, има и извештаи за машки деца кои живеат на улица, а коишто може да подлежат на сексуална експлоатација во ноќните клубови и да бидат танчери или сексуални работници.⁶⁸

Нови трендови

Постои голем ризик децата во движење да станат ранливи на КСЕД: уште од „бегалската криза“ од 2015–2016 година, балканската рута е истакната патека за мигрантите и бегалците кои се упатуваат кон Западна Европа. Како што е опишано во неодамнешниот извештај на Глобалната иницијатива против транснационалниот организиран криминал, и возрасните и малолетниците без придружба патуваат низ два главни коридори: „централниот коридор“ кој води од Грција преку Северна Македонија, Косово и Србија до Унгарија и „западниот коридор“, кој минува долж брегот на Јадранското Море преку Албанија, Црна Гора и Босна и Херцеговина до Хрватска.

СЛИКА 12 Пристигнувања во 36 држави од крајот на 2019 година.

ИЗВОР: УНХЦР, Западен Балкан – Бегалци, баратели на азил и други мешани движења, <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/73832>.

Иако, официјалниот број на малолетници без придружба е релативно низок, сепак доказите сугерираат дека вистинската бројка е значително поголема од онаа што се гледа во официјалната статистика, особено имајќи предвид дека значителен број малолетници избираат да се изјаснат како постари од 18 години за да не бидат разделени од другите мигранти.⁶⁹

Во целиот регион, големиот раст на мигранти без документи во релативно краток временски период предизвика значителен притисок врз административните капацитети и капацитетите за прифаќање, што значи дека основните потреби на мигрантите често не се задоволени. Покрај критичните хигиенски услови и недостигот на пристап до примарна здравствена заштита – проблеми со кои се соочуваат повеќето мигранти – малолетниците, исто така, се соочуваат со сериозни безбедносни и сигурносни ризици, вклучувајќи го и ризикот да станат жртва на трговија со луѓе.⁷⁰ Иако, помеѓу 2013 и 2019 година, во Србија се поднесени над 100 пријави од потенцијални жртви на трговија со луѓе, само осум се идентификувани како такви, без расположливи информации за полот или возраста.⁷¹

Податоците собрани во Србија од Центарот за заштита на жртви на трговија со луѓе покажаа дека во 2016 имало 40 лица за кои се претпоставува дека се жртви, но формално се идентификувани само две жртви на трговија со луѓе. И двете беа жени: една девојка од Авганистан тргувана за трудова експлоатација и детски брак, како и една Непалка тргувана за сексуална експлоатација. Во 2017 година, идентификувани се 14 случаи на претпоставени жртви на трговија со мигранти, од кои само еден случај – момче од Авганистан кое било жртва на сексуална експлоатација – е формално идентификуван како случај на трговија со луѓе.⁷² Има и случаи на „Бача бази“, термин што значи „разиграни момчиња“, главно од Авганистан, кои биле злоупотребувани од други мигранти во прифатните центри долж Балканската рута.⁷³

Граѓанските организации информираат и за практика на „секс за преживување“, односно давање сексуални услуги во замена за храна, место за спиење или други основни потреби.⁷⁴ Еден претставник на Центарот за заштита на жртвите во Србија го опиша феноменот во интервју: „Тоа се главно деца кои се обидуваат да им помогнат на своите семејства или се сами. Еднаш имаше една девојка која беше сексуално злоставувана во Турција, Грција и Србија. Трговците со луѓе ја чекаа во Турција, каде што, по договор, беше вработена како дадилка, но и принудена да работи сексуална работа.“⁷⁵

Гледајќи ја статистиката, можеби изгледа дека станува збор за изолирани случаи. Меѓутоа, постои сомнеж дека феноменот во голема мера недоволно се пријавува, особено со оглед на тешкотиите поврзани со идентификувањето на децата мигранти. Поради краткиот престој на мигрантите во прифатните центри и фактот што пријавите обично не ги поднесуваат самите жртви поради страв дека ќе бидат вратени (сведоштвата доаѓаат од нивните врсници, сопатници или мигранти кои ја заземаат улогата на „чувари“ во прифатните центри), тешко е да се идентификуваат и следат шаблоните на експлоатација.

Профил на сторителите

Глобалната литература за КСЕД претходно ги категоризираше престапниците во две главни групи: трговци со луѓе, оние чија примарна цел е да регрутираат и вршат контрола над жртвите и да ги искористат за парична добивка; и купувачи на КСЕД.⁷⁶ На глобално ниво, извештаите покажуваат дека трговците со луѓе во најголем дел од случаите се мажи.⁷⁷ Но, постојат и примери во кои, жените кои претходно биле жртви на трговија со луѓе подоцна станале регрутери. Тие биле мотивирани од желбата да престанат да бидат жртви и да добијат заштита или наклонетост од сторителите.⁷⁸ Трговците со луѓе, наводно, имаат неколку заеднички фактори на ризик со жртвите на КСЕД, вклучително и тоа што биле поранешни жртви на физичко злоставување или злоупотреба на дрога, семејно насилство и имаат обесправени социјални, образовни и економски средини.⁷⁹ Меѓутоа, со оглед на недостатокот на истражувања и судски податоци достапни на оваа тема кои би можеле да послужат како основа за анализа во Западен Балкан, не постои заеднички профил на сторителите вклучени во КСЕД во регионот.⁸⁰

Што се однесува до купувачите, истражувањето ја нагласува важноста на социјалните и културните вредности и верувања, наспроти индивидуалните фактори.⁸¹ Извештаите покажаа дека повеќето мажи кои купуваат секс не се разликуваат значително од оние кои не го прават тоа.⁸² Некои купувачи, наводно, не знаеле дали ги купуваат услугите или материјалите од малолетници, додека пак, други доброволно ја игнорирале таквата можност.⁸³ Веќе во 2016 година, ЕСПАТ предупреди дека КСЕД (особено во секторот за патување и туризам) станува невидлива, префрлајќи се на затворени локации како што се бордели, клубови, хотели и гостински куќи во урбани, рурални и крајбрежни средини. Иако, некои сторители продолжија да им приоѓаат на деца на улица, сепак регрутирањето деца за СЕДОПТ во Европа сè повеќе се префрлаше на интернет, со што им се овозможи на сторителите да ја намалат својата видливост и ризикот од апсење.⁸⁴ Ова го потврдија и многу претставници на граѓанското општество и органите за спроведување на законот кои ја забележаа софистицираноста на поединците и криминалните мрежи вклучени во организацијата.⁸⁵

Според ЕСПАТ, иселениците и другите жители со продолжен престој сочинуваат значителен дел од популацијата на престапници вклучена во СЕДОПТ во европските дестинации. Глобализацијата на пазарот на трудот и честите прекугранични патувања за работа и туризам, сега претставуваат важен извор на побарувачката што ја поттикнува СЕДОПТ.⁸⁶ Иако, во Западен Балкан често се тврди дека СЕДОПТ се јавува само во изолирани случаи и регионалните податоци и понатаму се ограничени, сепак, важно е да се забележи дека неколку странци навистина се уапсени во регионот за различни кривични дела поврзани со сексуална експлоатација на деца (на пр. во 2008 година е уапсен државјанин на Обединетото Кралство во Албанија,⁸⁷ во 2019 година е уапсен Израелец во Приштина⁸⁸ и во 2017-2018 година е уапсен Албанец во Северна Македонија⁸⁹).

Што се однесува до КСЕД олеснета со технологија, претставниците на НВО од Албанија изјавија дека престапниците често се луѓе коишто жртвите ги познаваат. Претставниците на босанските НВО веруваат дека некои од престапниците би можеле да имаат посттравматски искуства или други нарушувања, како што се проблеми со контрола на импулсите. Во Северна Македонија пријавените

На глобално ниво, трговците со луѓе во најголем дел од случаите се мажи. Но, постојат и примери во кои, жените кои претходно биле жртви на трговија со луѓе подоцна станале регрутери.

сторители се обично средновеќни возрасни лица (од 25 до околу 55 години) кои се дигитално писмени и имаат пристап до компјутер. Иако, некои се „осамени млади мажи“, сепак, доста често сторителите се луѓе кои имаат свои семејства и деца.

Друг интересен феномен што го пријавија албанските полицајци и правните психолози кои нудат детско советување во комесаријатите е „обратната злоупотреба“. Експлоатираните деца, главно млади девојки, биле принудени да нудат сексуални услуги во замена за пари и други добра. Девојките се преправале дека се постари од 18 години. Доколку мажите со кои контактирале одбијат да продолжат да учествуваат во чинот, потоа се уценувани со интимни видеа и фотографии од нивните незаконски дејствија со малолетници. На тој начин, експлоататорот станува жртва. Во Црна Гора, странските жени сторители, наводно, психолошки ги манипулираат децата преку интернет со цел сексуална експлоатација и изнуда.

Влијание на КОВИД-19

Иако, сè уште е рано да се процени влијанието на КОВИД-19 врз КСЕД, сепак, несомнено ја зголеми ранливоста на децата на сексуална експлоатација овозможена преку технологија. Затворањето на училиштата ги принуди децата да влезат во дигиталната сфера неподготвени, без соодветно знаење за тоа како таа функционира или какви ризици носи со себе. Групите за „онлајн“ игри и разговор станаа клучни места за состаноци за интеракции меѓу децата, со што се зголеми ризикот од КСЕД. Навистина, од почетокот на 2020 година има брз пораст на дигитализацијата на општеството на сите нивоа.

Сè уште не постојат доволен број на веродостојни глобални податоци (дополнително положи се состојбите на ова поле во земјите од Западен Балкан) за тоа колку се децата погодени од зголемената употреба на интернет, со оглед на тоа дека истражувањата сè уште се во тек. Меѓутоа, ЕВРОПОЛ⁹⁰ и ИНТЕРПОЛ⁹¹ известуваат дека ограничувањата што ги наметнаа владите влијаат врз трендовите и заканиите за прекршоци поврзани со комерцијална сексуална експлоатација ширум светот. Тие забележаа нагол пораст на побарувачката за трговија со деца за „онлајн“ сексуална експлоатација и дистрибуција на „онлајн“ материјал за сексуална експлоатација на деца во многу делови на Европа, бидејќи повеќе предатори и потенцијални сторители се затворени дома.

Според извештајот на ЕВРОПОЛ, многу индикатори за КСЕД станаа повидливи, како на пример, зголемениот број обиди за пристап до недозволен веб-локации и форуми што содржат материјал за сексуална експлоатација на деца, активностите на P2P мрежи, упатувањата од NCMEC и бројот на извештаи што ги изготвија органите за спроведување на законот и други институции.⁹² „Онлајн“ игрите, групите за разговор, обидите за фишинг преку е-пошта, контактите преку социјалните мрежи и едукативните апликации станаа главни места за средби меѓу децата и сексуалните престапници. Времето без надзор додека се на интернет го зголеми и ризикот дека малолетните поединци можат да произведуваат и дистрибуираат непристоен материјал што самите го направиле. Всушност, експертите од ЕВРОПОЛ предвидуваат дека во 2021 година ќе има нагло зголемување на количината на самопроизведен непристоен материјал, што би можело да доведе до пропорционално зголемување на „онлајн“ побарувачката и експлоатацијата.⁹³

Но, и пандемијата КОВИД-19 значително влијаеше врз „офлајн“ комерцијалната сексуална експлоатација на деца и спречувањето и гонењето на случаите. Навистина, веројатно е дека ранливите поединци кои претходно биле маргинализирани поради својот пол, етничка припадност или статус на миграција, сега доживуваат уште повеќе отуѓување, несигурност и дискриминација отколку пред пандемијата. Дополнително, многумина кои претходно не беа во групата со висок ризик сега може да бидат поранливи на КСЕД поради зголеменото време на интернет, поголемата невработеност и фактот што многу неформални извори на приход станаа недостапни за време на КОВИД-19.⁹⁴ Иако, бројот на меѓународни туристи значително се намали во летото и зимата 2020 година, сепак, домашните патувања честопати се одвиваа без проверки, особено во текот на летото.⁹⁵

Поради рестрикцијата на движење, исто така, беше отежнато да се идентификуваат жртвите. Иако, прифатилиштата останаа официјално отворени, многу жртви не можеа лично да ги посетат, туку можеа да ги контактираат само преку телефон.⁹⁶ Експертите објавија дека нивните СОС телефони примиле повеќе повици за време на кризата КОВИД-19 отколку во претходните години; во Србија, на пример, бројот на повици е повеќе од двојно зголемен во споредба со 2019 година.

Многу влади ги сменија своите приоритети во текот на минатата година од ионака ограничениот фокус на превенцијата и откривањето на КСЕД кон одговорите, политиките и мерките за пандемијата. Навистина, во ЗБб, владите не презедоа конкретни мерки за да се справат со зголемената ранливост на децата кон КСЕД поради КОВИД-19.⁹⁷ Постои итна потреба сите засегнати страни да развијат превентивни акции и планови и да воспостават ефективни стратегии и мерки за ублажување, особено пред повторно да се започне со туризмот.

▲ Пандемијата КОВИД-19 го зголеми времето што децата го поминуваат на интернет, што ги прави повеќе подложни на сексуална експлоатација овозможена преку технологија. © Бахрудин Бандиќ

СИСТЕМОТ ЗА ЗАШТИТА НА ДЕЦА И ОДГОВОРИТЕ

Земјите во регионот имаат воспоставено системи за заштита на деца и законодавни рамки, но тие страдаат од недостаток на ресурси и систематска имплементација. © Бесарт Цани

Отако ја истраживме специфичната социјална, економска и политичка ситуација на Западен Балкан, како и различните форми на КСЕД кои се присутни во регионот, важно е да се разбере кои одговори се моментално воспоставени како помош во идентификувањето на предизвиците и празнините во ефективното справување со оваа појава. Следниот дел ја испитува инфраструктурата за заштита на децата во регионот – националниот систем кој обезбедува заштита на децата од сите форми на насилство, злоупотреба или експлоатација, и е воспоставен преку низа закони, политики, регулативи и услуги во сите општествени сектори. Бидејќи координацијата на одговорностите на системот за заштита на децата е распространета низ владините агенции, како што се телата за спроведување на законот, судството и чинителите за социјална заштита, и ја спроведуваат давателите на услуги, како што се локалните власти и специјализираните граѓански организации, поглавјето подолу конкретно се фокусира на активностите и иницијативите на овие чинители.

Резиме

- Сите земји, освен Косово, потпишаа важни меѓународни и регионални правни рамки, конвенции и протоколи кои се однесуваат на КСЕД на земјите на ЗБ6.
- На национално ниво, елементите на сексуална злоупотреба на деца како прекршок најчесто се дистрибуираат преку членовите на кривичниот законик на ЗБ6, но не сите земји имаат посебни кривични дела поврзани со детска проституција.
- Иако, националните правни рамки се усогласени со меѓународните стандарди, се чини дека нема ниту кохерентен пристап од повеќе засегнати страни, ниту доволно расположливост на ресурси за да се спротивстави и да се намали ранливоста на децата на сексуална експлоатација во ЗБ6.
- Сите земји имаат воспоставено национални механизми за упатување за да се олесни пријавувањето и процесирањето на случаите каде има сомнеж за трговија со луѓе за сексуална и трудова експлоатација.

- Систематското спроведување на обврските за заштита на деца на административно ниво, како и ограничените финансиски, човечки и технички ресурси останува предизвик. Друг предизвик е недостатокот на координирана операционализација на целните Акциски планови помеѓу групите на засегнати страни, вклучително и споделувањето и ажурирање информации.
- Агенциите за спроведување на законот имаат различни степени на експертиза за технолошки олеснета сексуална експлоатација и СЕДОПТ. Како и да е, во земјите на ЗБ6 се истакна потребата за насочено градење капацитети во судството и персоналот за спроведување на законот.
- Еден од главните предизвици за НВО за заштита на деца што се занимаваат со технолошки олеснета КСЕД е недостатокот на соработка со полицијата и ограниченото споделување податоци од агенциите за спроведување на законот.
- Ограничени се заштитата и помошта за децата во движење и децата од заедниците на етничките малцинства, особено во однос на обезбедувањето сместување и реинтеграцијата на децата припадници на ромската заедница.
- Во сите земји, покрај Босна и Херцеговина, компаниите за информатичка и комуникациска технологија (ИКТ) тврдат дека имаат посветен персонал кој работи на извештаите за несоодветна и нелегална содржина.
- Локалните патувања и туристичката индустрија не се доволно подготвени да идентификуваат, пријават и спречат СЕДОПТ.

Правна рамка

Постојат неколку меѓународни и регионални рамки, конвенции и протоколи кои што се однесуваат на КСЕД, вклучително и криминални активности поврзани со КСЕД олеснета со технологија. Најзабележителни и релевантни за земјите од ЗБ6 се: Конвенцијата на ОН за правата на детето (КПД);⁹⁸ Факултативниот протокол на ОН кон Конвенцијата за правата на детето кој се однесува на продажба на деца, детска проституција и детска порнографија; Конвенцијата на ОН против транснационалниот организиран криминал (УНТОК) и Протоколот за спречување, сузбивање и казнување на трговијата со луѓе, особено жени и деца; Конвенцијата на Советот на Европа за заштита на децата од сексуална експлоатација и сексуална злоупотреба (Конвенција Ланзароте);⁹⁹ Конвенцијата на Советот на Европа за компјутерски криминал (Конвенција од Будимпешта);¹⁰⁰ Резолуциите 1099 (1996) и 1307 (2002) на Парламентарното собрание на Советот на Европа за сексуална експлоатација на деца; и Директива 2011/93/ЕУ на Европскиот парламент и на Советот од 13 декември 2011 година за борба против сексуалната злоупотреба и сексуалната експлоатација на деца и детска порнографија.¹⁰¹ Овие документи ги претставуваат меѓународните стандарди и стандардите ширум ЕУ во борбата против злоупотреба и експлоатација на деца овозможена преку технологија, што имаат влијание врз релевантното национално законодавство.

Слика 13 го прикажува статусот на ратификацијата земјите во Западен Балкан и/или напредокот во усогласеноста со некои од претходно наведените меѓународни и европски правни рамки, конвенции и протоколи што се однесуваат на КСЕД, вклучително и криминални активности поврзани со технолошки олеснета КСЕД (за повеќе детали, види Додаток II).

Обврски според одреден акт	Албанија	Босна и Херцеговина	Косово	Црна Гора	Северна Македонија	Србија
UN CRC	Ратификувано на 27 февруари 1992 г.	Ратификувано на 1 септември 1993 г.	–	Ратификувано на 23 октомври 2006 г.	Ратификувано на 2 декември 1993 г.	Ратификувано на 12 март 2001 г.
UN CRC-OP-SC	Ратификувано на 5 февруари 2008 г.	Ратификувано на 4 септември 2002 г.	–	Ратификувано на 23 октомври 2006 г.	Ратификувано на 17 октомври 2003 г.	Ратификувано на 10 октомври 2002 г.
UNTOC	Ратификувано на 21 август 2002 г.	Ратификувано на 24 април 2002 г.	–	Ратификувано на 23 октомври 2006 г.	Ратификувано на 12 јануари 2005 г.	Ратификувано на 6 септември 2001 г.
Протокол од Палермо	Ратификувано на 21 август 2002 г.	Ратификувано на 24 април 2002 г.	–	Сукцесија на 23 октомври 2006 г.	Ратификувано на 12 јануари 2005 г.	Ратификувано на 6 септември 2001 г.
Совет на Европа, Ланзароте	Ратификувано на 14 април 2009 г.	Ратификувано на 14 ноември 2021 г.	–	Ратификувано на 25 ноември 2020 г.	Ратификувано на 11 јуни 2012 г.	Ратификувано на 29 јули 2010 г.
Совет на Европа, Будимпешта	Ратификувано на 20 јуни 2002 г.	Ратификувано на 19 мај 2006 г.	–	Ратификувано на 3 март 2010 г.	Ратификувано на 15 септември 2004 г.	Ратификувано на 14 април 2009 г.
ЕУ Директива 2011/92102	–	–	–	–	–	–

СЛИКА 13 Статус на ратификација на клучните меѓународни и регионални правни рамки, конвенции и протоколи што се занимаваат КСЕД од страна на ЗБб.

Сите земји, освен Косово, имаат ратификувано важни меѓународни и регионални правни рамки, конвенции и протоколи кои се однесуваат на КСЕД, на земјите од ЗБб. На национално ниво, повеќето елементи што произлегуваат од меѓународните инструменти за борба против сексуалната злоупотреба на деца се вклучени во членовите на кривичниот законик на ЗБб, но се наоѓаат и во семејните закони и оние за компјутерски криминал. Заштитата на детето врз основа на меѓународните принципи што се однесуваат на потребите на етничките малцинства е загарантирана и со уставите на земјите.

Иако, се чини дека националните правни рамки се усогласени со меѓународните стандарди, длабинската анализа покажува дека ЗБб имаат нерамномерна регионална кривична заштита на децата. На пример, не сите земји имаат посебно дефинирани кривични дела поврзани со „детска проституција“. Сите ЗБб, освен Косово, имаат соодветни одредби од кривичното право за „психолошка манипулација“ (анг. *grooming*), но во зависност од тоа каде се базираат прекршоците, казните може многу да варираат. Исто така, обврските на давателите на интернет услуги се разликуваат, бидејќи тие постојат во Србија, Црна Гора и Албанија, но не постојат во Босна и Херцеговина, Косово.

Терминологија

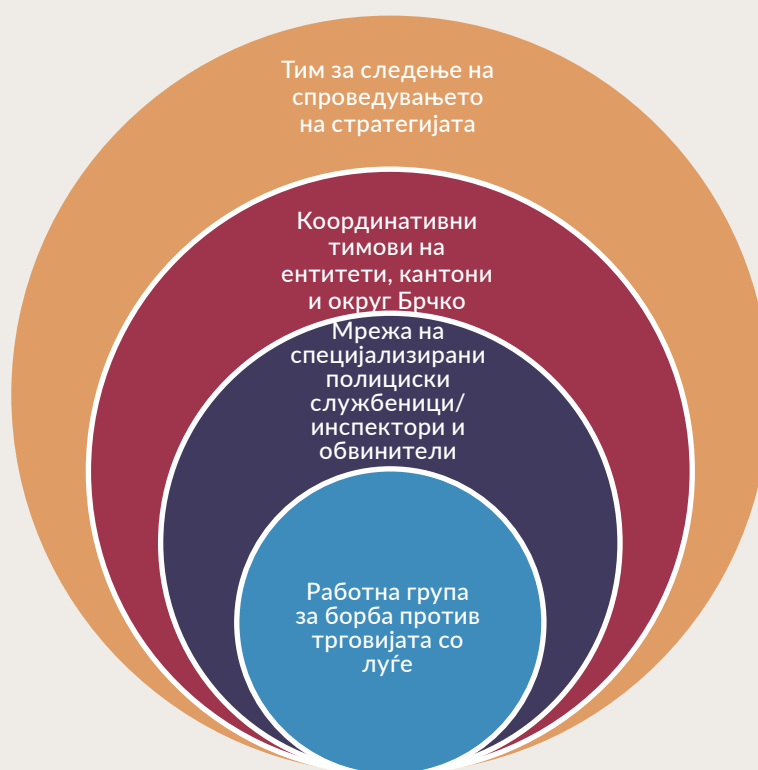
Иако, терминот „детска порнографија“ сè уште широко се користи како правна дефиниција во многу земји, вклучително и во САД и многу земји од Западен Балкан, сепак, неговата употреба во голема мера е погрешна и неточна. Терминот „порнографија“ се користи за означување материјали како што се слики, видеа, книги и други медиуми наменети да предизвикаат сексуална возбуда.

Со оглед на тоа дека децата сè уште не се ментално или физички зрели, тие не можат да бидат целосно свесни за активностите на кои можеби биле принудени. Затоа, инволвираноста на децата во такви материјали не треба да се дефинира како порнографија, туку како „сексуална злоупотреба или експлоатација на деца“. Неточната употреба на терминологијата може да ја минимизира експлоататорската природа на феноменот, како и да подразбира легитимност од страна на сторителот, како и согласност на детето жртва.

Национални пристапи за заштита на децата

Националните механизми за упатување (НМУ) се клучна компонента на системите за заштита на децата. Во ЗБб, сите земји имаат воспоставено такви НМУ за да се олесни пријавувањето и процесирањето на случаите каде има сомнеж за трговија со луѓе за сексуална и трудова експлоатација, како и за да се идентификуваат потенцијалните трговци со луѓе.¹⁰³ На пример, во Босна и Херцеговина, неодамна се формира мрежа на специјализирани полицајци и обвинители како дел од нивната Стратегија за сузбивање на трговија со луѓе 2020–2023 година.

Се очекува оваа мрежа да обезбеди поактивен пристап во борбата против трговијата со луѓе и сродните кривични дела, како што е експлоатацијата на деца овозможена преку технологија, вклучувајќи одговорности за планирање и спроведување на заеднички операции, координација и учество во работата на новата координативна структура и поддржувајќи ги активностите на Работната група.

СЛИКА 14 Координативни тимови во структурата на Националниот механизам за упатување на Босна и Херцеговина.

Во Босна и Херцеговина, активностите за идентификација на жртвите се намалуваат од 2012 година, како и истрагата, гонењето и осудувањето на престапниците за трговија со луѓе. Една од причините е тоа што иако се воспоставени потребните законодавни и институционални рамки, сепак, имплементацијата низ целата земја заостанува. Советот на министри усвои Акциски план за заштита на децата и спречување на насилство врз децата преку информатички и комуникациски технологии во Босна и Херцеговина (2014–2015 г.), осмислен да поттикне развој на ефикасен механизам за „онлајн“ заштита на децата и спречување „онлајн“ сексуална експлоатација на деца. Меѓутоа, само мал број од активностите на Акцискиот план се спроведоа во предвидениот временски период. Иако, новата Стратегија за сузбивање на трговијата со луѓе за 2020–2023 г. ги опфаќа сите обврски прифатени со потпишување и на Протоколот од Палермо и на Конвенцијата на Советот на Европа за борба против трговијата со луѓе, сепак, клучна е имплементацијата.

Во 2008 година, во Северна Македонија се формираше национално координативно тело за спроведување на Акцискиот план за спречување и борба против сексуалната злоупотреба на деца и педофилија 2009–2012 г. Меѓутоа, ова тело очигледно не е функционално: не се пронајдени достапни податоци за неговите активности, ниту пак може да се процени статусот на имплементацијата на Акцискиот план. Главните пречки, и понатаму, се лошото спроведување на законот; недостатокот на стратешки и систематски пристап; и ограничените финансиски, човечки и технички ресурси и капацитет. Министерството за внатрешни работи на Северна Македонија формираше таканаречена шема за пријавување, „Црвено копче“¹⁰⁴, како и веб-локација за пријавување злосторства поврзани со сексуална злоупотреба на деца преку интернет и говор на омраза.¹⁰⁵

Во Србија, Одделот за сузбивање компјутерски криминал при Министерството за внатрешни работи, во соработка со Специјалниот оддел за борба против компјутерскиот криминал на Вишото јавно обвинителство во Белград, ја спроведуваат операцијата „Армагедон“, трајна полициска акција што започна во 2010 година. Целта е борба против сексуалната експлоатација на деца и малолетници на интернет, како и други форми на дигитално насилство врз малолетници. Понатаму, Владата разви стратегија за борба против компјутерскиот криминал за периодот 2019–2023 година, која предвидува посебни активности и задачи за заштита на децата во Србија од трговија и експлоатација за порнографија и проституција.¹⁰⁶

Во 2015 година, во Црна Гора, UNICEF го поддржа формирањето на единица за компјутерски криминал во рамки на полициската управа, така што обезбеди обука за вработените и купи софтвер за нејзината работа. Оваа единица работи конкретно на кривични дела поврзани со детска порнографија и демнење.

Сите земји на ЗБ6 имаат воспоставено системи за заштита на децата и воспоставија законодавни рамки. Меѓутоа, систематското спроведување на административно ниво, како и ограничените финансиски, човечки и технички ресурси и понатаму останува предизвик. Граѓанското општество и претставниците на органите за спроведување на законот дополнително пријавија недостаток на координирана имплементација, вклучително и навремено споделување информации, на целните акциски планови од страна на групите на засегнати страни.

Систематското спроведување на административно ниво, како и ограничените финансиски, човечки и технички ресурси и понатаму останува предизвик.

Стандардни оперативни процедури за истражување КСЕД поедноставени со технологија

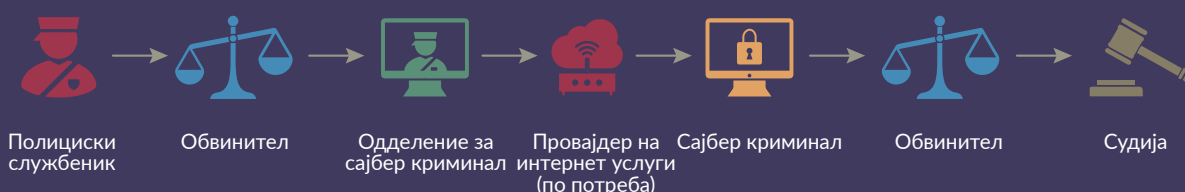
„Извештајот за проценка на процесот на прибавување и примена на електронски докази во кривични постапки согласно домашното законодавство во југоисточна Европа и Турција“¹⁰⁷ од 2018 година укажува дека не постои унифицирана процедура за испитување дигитални докази во Западен Балкан, иако, има големи сличности во однос на јазикот и правото, особено во земјите од поранешна Југославија.

За материјалот за сексуална злоупотреба на деца, многу често единствените индикации кои постојат за да се идентификува жртвата и да се фати сторителот се токму видеата или сликите зачувани на електронскиот уред. Неопходно е соодветно да се испитаат дигиталните докази и уреди за да се зачуваат доказите за гонење или за да се подигне обвинение за кривичното дело. Воспоставувањето протокол за испитување дигитални докази е клучно за успехот на обвинението, како што наведува Министерството за правда на САД во „Форензичко испитување на дигитални докази: Водич за спроведување на законот“.¹⁰⁸ Сепак, само Косово има специјализирани полициски протоколи за

справување со дигитални докази во случаи на КСЕД поедноставени со технологија.

Во Албанија постои процедурална структура за истражување и справување со секој пријавен случај на КСЕД олеснета со технологија. Информациите од полициските службеници се пренесуваат до обвинителството и единицата за компјутерски криминал за понатамошна истрага. Доколку полицијата бара подетални информации во врска со IP-адресите или интернет-врските, обвинителството го овластува барањето, а единицата за компјутерски криминал го води процесот.

Често е многу тешко правилно да се одреди IP-адресата на сторителот, неговите ингеренции или IP-мрежата од која е направена врска. Во Албанија, многу ISP обезбедуваат само една ГПОН (Гигабитна пасивна оптичка мрежа) по област, што го отежнува следењето на одредени IP-адреси. Иако, постојат алатки што можат да им помогнат на ISP да ја следат и лоцираат точната адреса, повеќето од овие алатки не постојат во Албанија и такви видови истраги не се спроведуваат.

СЛИКА 15 Процедурална структура за истраги на случаи во албанската полиција.

Што се однесува до СЕДОПТ, ниту еден акциски план за заштита на децата во регионот не се однесува конкретно на овој феномен. Само во Црна Гора стратегијата за борба против трговија со луѓе за 2019–2024 г. ги препознава можностите за трговија со луѓе што ги отвораат големите туристички одморалишта и приливот од еден милион туристи годишно. Во Босна и Херцеговина и Косово, СЕДОПТ не е конкретно опфатена во стратегијата за трговија со луѓе или во националниот акциски план. Во Албанија, експертите моментално се надеваат дека тоа ќе биде вклучено во новата Стратегија за правата на децата 2021–2026 година, како и во новата стратегија за справување со злоупотребата на деца. Иако, Северна Македонија веќе се согласи на

посебен акциски план за борба против трговијата со деца, сепак, не предвидува никакви конкретни активности за решавање на СЕДОПТ.

Повеќето земји од ЗБб се и членки на Светската туристичка организација при ОН (СТООН), која во 1999 година го усвои Глобалниот кодекс за етика во туризмот, збир на принципи дизајнирани за развој на туризмот од страна на владите, туристичката индустрија, заедниците и туристите.¹⁰⁹ Иако, не е правно обврзувачки, Кодексот содржи механизам за доброволна имплементација; вкупно 15 компании со седиште во Западен Балкан го потпишаа Кодексот. Дополнително, министерот за трговија и индустрија на Косово (која не е официјална страна на СТТОООН) ги потпиша своите ветувања.¹¹⁰

Повеќето земји од регионот имаат потпишано билатерални договори со своите соседи за трговија со луѓе.¹¹¹ Покрај тоа, во 2007 година, албанското Министерство за внатрешни работи и Министерството за туризам, култура, млади и спорт, потпишаа договор со Организацијата за безбедност и соработка во Европа, чија цел е да ги заштити децата од сексуална експлоатација во областа на туризмот. Сепак, многу од овие иницијативи допрва треба целосно да се имплементираат.¹¹²

Систематско следење на трендовите на КСЕД во ЗББ

НВО од шесте земји изјавија дека не се достапни национални податоци за распространетоста на КСЕД. Меѓутоа, анегдотски докази од UNICEF Србија покажуваат дека е достапна статистика со отворен код за оваа област.¹¹³ Некои земји, како Косово, не само што немаат унифицирана база на податоци за „онлајн“ сексуална експлоатација на деца, туку немаат ни механизми за пријавување злосторства поврзани со сексуална злоупотреба на деца преку интернет. Во Црна Гора, експертите се загрижени поради тоа што нема унифицирана база на податоци. Генерално, интервјуираните експерти се согласуваат дека собирањето податоци од КСЕД во Западен Балкан е недоволно.

Земја	Албанија	Босна и Херцеговина	Косово	Црна Гора	Северна Македонија	Србија
Веродостојна национална статистика	Да	Не е унифицирана, на различни државни нивоа	-	Не	Не	Да
Статистика со отворен код	Да	Не е унифицирана, на различни државни нивоа	-	Не	Не	Да
Релевантна стапка на преваленца/ значајно истражување	Не	Не	-	Не	Не	Да

СЛИКА 16 Систематски пристап за следење на трендовите на КСЕД во Западен Балкан.

Експертите кои работат со ромската заедница опишаа недостаток на проактивни и реактивни истраги, особено кога станува збор до тоа да се стигне до оддалечени локации каде што често живеат ромските заедници.

Опрема, градење на капацитети и обука

Претставниците за спроведување на законот од Албанија, Косово, Босна и Херцеговина и Северна Македонија споделија дека полицијата има опрема и софтвер неопходни за собирање, заплenuвање и анализа на дигитални докази за „онлајн“ експлоатација на деца. Меѓутоа, Албанија не поседува опрема за анализа на мобилни телефони, додека Црна Гора нема опрема и софтвер за заплена и анализа на доказите собрани од персоналните компјутери. Полициските испитаници од Косово, Босна и Херцеговина и Северна Македонија изјавија дека редовно ја ажурираат и обновуваат својата опрема. Во однос на капацитетот за складирање дигитални докази, само полицијата од Косово, Црна Гора и Северна Македонија изјавија дека имаат доволен капацитет. Косово и Северна Македонија споменаа дека полицијата е соодветно опремена и обучена за случаи на КСЕД олеснета со технологија. Меѓутоа, македонската единица за компјутерски криминал и форензичка анализа истакна дека има потреба од дополнителна обука.

Сопственост на опрема и поврзан софтвер	Албанија, Косово, Босна и Херцеговина, Северна Македонија
Сопственост на опрема и поврзан софтвер за анализа на мобилни телефони	Косово, Босна и Херцеговина, Црна Гора, Северна Македонија
Одржување на опрема и софтвер	Косово, Босна и Херцеговина, Северна Македонија
Постоење на специјализирани протоколи	Косово
Доволен капацитет за складирање дигитални докази	Косово, Црна Гора, Северна Македонија

СЛИКА 17 Преглед на опрема, софтвер, протоколи и капацитет за спроведување на законот за справување со КСЕД олеснета со технологија.

Што се однесува до бројот на персоналот кој работи на случаи на КСЕД олеснета со технологија, полициските службеници во Албанија, Црна Гора, Северна Македонија, Босна и Херцеговина и Србија изјавија дека нема доволно полицајци кои се занимаваат со вакви случаи.

Земја	Албанија	Босна и Херцеговина	Косово	Црна Гора	Северна Македонија	Србија
Соодветен број на персонал кој работи на случаи на КСЕД олеснета со технологија	Не	Делумно (не во Федерацијата или округот Брчко, да во Република Српска)	Контрадикторни информации	Не	Не	Да
Специјализиран персонал или оддел за случаи на КСЕД олеснета со технологија	Не	Делумно (не во Федерацијата и округот Брчко, да во Република Српска)	Да	Не	Не	Не
Обучување и едуцирање на персоналот кој работи на случаи на КСЕД олеснета со технологија	Не	Да	Да	Да	Не	Делумно (од ИНТЕРПОЛ)
Полицискиот капацитет е соодветен	Не	Не	Да	Не	Да	Не
Судскиот капацитет е соодветен	Не		Да	Не	Да	Не

СЛИКА 18 Преглед на капацитетот и обуката на службениците за спроведување на законот.

Косово и некои ентитети на Босна и Херцеговина имаат специјализирани одделенија и персонал кои работат на случаи на КСЕД олеснета со технологија. Косово и Црна Гора користат специјализирани експерти што ги назначува судот за случаи на КСЕД олеснети со технологија, додека, пак, другите земји не го прават тоа. Шефот на косовската единица за компјутерски криминал тврди дека имаат доволно компетентност и способности да се справат со овие злосторства. Истовремено, интервјуата покажуваат дека е евидентен недостатокот на експертиза за справување со овој вид криминал во регионалните агенции за спроведување на законот. Сепак, сите претставници на органите за спроведување на законот, освен оние од Албанија, изјавија дека нивниот персонал кој работи на случаи на КСЕД олеснета со технологија има поминато низ дополнителна обука и едукација. Само испитаниците од Албанија и Косово спомнаа постоење на специјализирани протоколи што треба да се следат за случаи на КСЕД олеснета со технологија.

Судскиот капацитет се чини дека е проблематичен: само претставниците на органите за спроведување на законот од Црна Гора и Северна Македонија изјавија дека е соодветен за справување со случаи на КСЕД олеснета со технологија. Експерти од Албанија, Црна Гора и Северна Македонија истакнаа дека во нивните земји нема обвинители или судии специјализирани да постапуваат по вакви случаи. Сепак, црногорските експерти од граѓанското општество ја доведуваат во прашање адекватноста на капацитетите на судскиот персонал при справување со технолошки олеснета експлоатација, бидејќи според сознанијата на обвинителите, немало кривични дела трговија со деца по пат на интернет. Во Србија, иако се смета дека судскиот капацитет не е соодветен, сепак постои погодна атмосфера и подготвеност за развој на капацитетите.

Во Албанија, иако постои единица за компјутерски криминал во полициската управа во Тирана, персоналот не е соодветно обучен и нема форензички алатки и технологии за истрага на овие прекршоци. Единицата за кибер безбедност презеде неколку програми за градење капацитети за истрага на случаи на сексуална експлоатација и злоупотреба на деца преку интернет, главно поддржани од донатори, но нема внатрешен систем за пренесување специјализирани вештини во оваа област. Обвинителите известуваат и за потребата од обука за вештини поврзани со ИТ, како и за техники на истрага и гонење за случаи на сексуална експлоатација и злоупотреба на деца преку интернет. Ниту полицијата ниту обвинителството не се целосно опремени со соодветна инфраструктура за ефикасно да ги истражат овие случаи. Единицата за кибер безбедност не е во состојба да врши надзор на веб-локациите, што ја попречува можноста да започне истраги по службена должност и проактивни истраги. Полицијата не презема тајните операции, плашејќи се дека би можеле да се сметаат за замка. Оваа бариера треба да се реши преку соодветна обука, стандардни процедури и технички алатки. Тоа што ISP не реагираат брзо на барањата на обвинителството, како и тешкотиите во идентификувањето на IP-адресите на наводните престапници, влијае врз квалитетот на истрагата и, следствено, на можноста сторителите да се повикаат на одговорност. Досега нема понудени психолошки или психосоцијални услуги или поддршка. Ова е од витално значење за да им се помогне на професионалците кои работат на ова прашање да се изборат со психичкиот стрес и физичкото исцрпување поврзани со ужасната природа на злосторствата.

Кога станува збор за СЕДОПТ, свеста на службениците за спроведување на законот ширум Западен Балкан за моменталната распространетост и трендовите е мала, а персоналот честопати не добива редовна или специфична обука.¹¹⁴ Меѓутоа, македонските органи за спроведување на законот обезбедуваат годишен распоред за обуки, додека службите за спроведување на законот во Босна и Херцеговина и Црна Гора минуваат низ обука специфична за проекти поврзани со СЕДОПТ што ја нудат меѓународни НВО. Во Косово, интервјуираните службеници за спроведување на законот нагласија дека им се обезбедени сесии за градење капацитети на тема злоупотреба на деца, со цел да се подобри квалитетот на истрагите.¹¹⁵ Меѓутоа, неколку испитаници се осврнаа на фактот дека упатствата и законите често се нејасни и недоволно спроведени. Покрај тоа, службениците имаат мала експертиза во препознавањето на моделите на однесување на насилниците или децата кои не се придружувани од нивните законски старатели.¹¹⁶

Ниту полицијата ниту обвинителството не се целосно опремени со соодветна инфраструктура за ефикасно да ги истражат овие случаи на сексуална експлоатација и злоупотреба на деца.

Меѓусекторска соработка помеѓу засегнатите страни за заштита на децата

Регулаторните рамки и целните политики честопати заостануваат со технолошките иновации. Креаторите на политики треба да обезбедат попроактивно процесирање на трговијата со деца и поврзаните кривични дела, вклучително и разграничување на одговорностите за планирање и спроведување на заедничките операции и координацијата. За да се затворат овие празнини, различни групи на засегнати страни, вклучително и органите за спроведување на законот, бизнисите и граѓанските организации, мора да се здружат за да развијат технолошки иновации против различните форми на трговија со луѓе.

Испитаниците од органите спроведување на законот од Црна Гора, кои се интервјуирани за овој извештај, известија дека поради недостатокот на НВО што се фокусираат на експлоатација на деца олеснета со технологија, не постои соработка помеѓу граѓанското општество и органите за спроведување на законот по ова прашање. Спротивно на тоа, полицијата од Албанија, Косово, Северна Македонија и Босна и Херцеговина потврди дека е воспоставена соработка со НВО. Позитивен пример за добра соработка помеѓу владините институции во борбата против КСЕД олеснета со технологија е потпишувањето на Протоколите за соработка помеѓу Центарот за побезбеден интернет во Босна и Херцеговина и Федералната управа на полицијата, Министерството за внатрешни работи на Република Српска и Полицијата во округот Брчко.¹¹⁷ Овие Протоколи ги регулираат меѓусебните одговорности и процедури помеѓу Центарот и сите три полициски агенции во Босна и Херцеговина при примање извештаи за МСЗД, размена на информации, проценка на содржината и доставување пријавени случаи до системите за спроведување на законот. Целта на Протоколите е да се подобри социјалната грижа за децата, како и заштитата на деца, а и да се обезбеди неопходна помош кога детето е изложено на различни форми на насилство или злоупотреба, преку обезбедување соодветни и навремени одговори на надлежните институции и служби. Протоколите предвидуваат и соработка помеѓу Центарот и полициските агенции во поглед на спроведување активности за градење капацитети за различни целни групи (деца, родители, наставници, професионалци итн.) и други едукативни и промотивни активности на Центарот во Босна и Херцеговина.

Земја	Албанија	Босна и Херцеговина	Косово	Црна Гора	Северна Македонија	Србија
Соработка со НВО	Да	Да, има Дежурна служба/ Персонал за поддршка	Да, има Дежурна служба/ Персонал за поддршка	Не	Да	Да
Соработка со ЕВРОПОЛ/ ИНТЕРПОЛ	-	Да, основна	Да, основна	Да	Да	Да
Соработка со ИКТ сектор	Да	Не	Да	Да	Да	Да
Соработката помеѓу правниот персонал и обвинителите со полицијата е позитивна	Не	Не	Не	Да	Да	Да
Соработка со соседни земји и меѓународни организации	Да	-	Да	Да	Да	Да

СЛИКА 19 Преглед на соработката со НВО, меѓународни организации и компании од приватниот сектор и меѓу властите.

Во однос на соработката со ЕВРОПОЛ и ИНТЕРПОЛ, Босна и Херцеговина и Косово имаат само основна соработка; Црна Гора и Северна Македонија имаат целосна соработка со двата ентитета. Српската полиција соработува и со ИНТЕРПОЛ, додека обвинителите работат заедно со Еуројуст. Дополнително, сите земји освен Босна и Херцеговина соработуваат со ИКТ компании. Во Албанија и Црна Гора оваа соработка помеѓу ИКТ секторот и другите институции како што се ЕВРОПОЛ, ИНТЕРПОЛ и граѓанските организации е регулирана со закон. Други соговорници кои работат во хотелиерството и туризмот додадоа дека од полицијата не добиваат никакви информации за трендовите или шаблоните што би ја олесниле идентификацијата на можните случаи на СЕДОПТ.¹¹⁸

Обвинителите од Црна Гора, Србија и Северна Македонија позитивно ја оценија соработката со органите за спроведување на законот. Испитаниците од другите земји на ЗБб сметаат дека работата со полицијата е еден од главните проблеми во справувањето со случаи на КСЕД олеснета со технологија.

Иако, повеќето претставници на органите за спроведување на законот изјавија дека соработката со граѓанското општество функционира добро, а претставниците на НВО истакнаа дека дури и кога пријавиле можни случаи на СЕДОПТ, сепак, полицијата не ги обработувала информациите на соодветен начин. Според еден испитаник во Црна Гора, и покрај фактот што НВО доставила информации за инволвираните криминални групи, „полицијата не покренала никаква постапка“.¹¹⁹ Според експертите за ромската заедница, соработката помеѓу поединечните субјекти на национално ниво е многу ограничена; повеќето случаи остануваат непријавени поради лошата контрола во земји како Косово или Северна Македонија. Во некои случаи, сторителите работат во добро структурирана мрежа која вклучува и полициска корупција, така што „децата едноставно се префрлаат преку границата на Црна Гора без пасош, извод од матична книга на родени, здравствена книшка или со фалсификувани документи што никој не ги проверува“.¹²⁰

Во Албанија, работниците за заштита на децата се соочуваат со предизвици поради недостигот на знаење за безбедноста на децата на интернет и недостатокот на основни средства за управување со случаи.

Ограничениот број работници за заштита на децата и нерамномерната распределба низ земјата ја отежнуваат нивната работа. Зголемувањето на ефективност на истрагите и борбата против компјутерскиот криминал е дел од стратешките цели и на државната полиција и на обвинителството. Полицијата формираше и води единица за сајбер криминал специјализирана за истражување случаи на сексуална експлоатација и злоупотреба на деца преку интернет. Меѓутоа, не постои доволна координација помеѓу оваа единица и другите делови на системот за заштита на децата, што може да спречи жртвата да ги добива другите услуги на кои има право. Единицата нема процедури за да осигури вклучување на професионалци за заштита на деца во истрагата.

Во Црна Гора, за време на туристичката сезона, полицијата обично спроведува акции во барови, ноќни клубови, објекти за комерцијален секс, агенции за придружба и бизниси за кои постои сомнеж дека работат на црно. Сепак, тие не ги споделуваат резултатите од овие операции со другите национални ентитети на системот за заштита на деца.¹²¹

Со исклучок на Босна и Херцеговина, сите земји ја потврдија соработката со соседните земји и меѓународните организации, којашто ја оценија позитивно.

Ограничениот број работници за заштита на децата и нерамномерната распределба низ земјата ја отежнуваат нивната работа.

Одговори наменети за помош на жртви - децата припадници на ромската заедница и децата во движење

Треба сите засегнати страни да посветат поголемо внимание за да им се помогне на децата припадници на ромската заедница и децата во движење. Во врска со децата припадници на ромската заедница кои се жртви, експертите објаснија дека дури и во оние случаи кога тие се успешно идентификувани и спасени од нивните трговци со луѓе, ретко им се дава соодветно засолниште или соодветна психолошка помош. Рехабилитацијата, а со тоа и (ре)интеграцијата во општеството е ретка. Дури и кога децата припадници на ромската заедница поминуваат одредено време во заштитни структури, тие честопати се враќаат кај своите семејства и во истата средина што на прво место ги става во ризик од експлоатација.

Сексуалната експлоатација на деца и изложеноста на трговија со малолетници без придружба е клучна грижа за многу хуманитарни организации кои работат во регионот. Овие организации, заедно со националните власти, интензивно работеа на подигнување на свеста за ранливоста на малолетниците кои транзитираат низ регионот. Сепак, многумина ги препознаваат дека поддршката што можат да ја дадат е ограничена. Едно интервјуирано лице кое работи во црногорски прифатен центар забележа дека „тие [мигрантите] имаат една цел, имено да поминат низ нашата земја што е можно поскоро. Временската рамка во која тие остануваат овде е прекратка за да се идентификува можната експлоататорска динамика. А нештата се влошуваат затоа што не можеме да ги примениме сите стандардни стратегии кои се ефективни на подолги периоди“.¹²² Меѓутоа, и покрај временските ограничувања, може да се идентификуваат некои алармантни нешта: на пример, самохран родител кој патува со многу деца на негова/нејзина одговорност.

Јавните институции, меѓународните организации и граѓанското општество мора да работат на поефективен превентивен пристап за да се забрза процесот на идентификување на малолетниците во ризик и да им се обезбеди на овие деца соодветно сместување во **ад хок** центри одвоени од возрасните. Потребен е и дополнителен персонал во прифатните центри за да се обезбеди континуирана административна и психолошка поддршка.

Механизми за поддршка на граѓанското општество

Многу НВО во регионот работат како даватели на услуги за деца жртви на трговија со луѓе и сексуална експлоатација. Сепак, капацитетите на НВО што се справуваат со феноменот и понатаму се ниски, што значи дека тие не се во можност да обезбедат посебни прифатилишта за деца и возрасни жртви на сексуална експлоатација. Постојните прифатилишта честопати се полни над нивниот капацитет, а персоналот не е доволно стручен за тоа како да ги идентификува и да се справи со потенцијалните жртви.

Во Босна и Херцеговина, дури во 2018 година НВО IFS-EMMAUS, со поддршка на меѓународни донатори, го заврши основањето на Центарот за сигурен интернет. Имаше општ недостиг на финансиска поддршка од владата за да се спротивстави на активностите на КСЕД олеснета со технологија во земјата. Ова е загрижувачко, бидејќи јасно е дека треба да се решат овие прашања. Помеѓу 2010 и 2020 година, дежурната служба за пријавување, „Sigurno dijete“, основана во 2010 година, прими вкупно 1 140 извештаи за несоодветна содржина, вклучувајќи 137 за CSAM; 127 за малтретирање по компјутерски пат, сексуална уцена „онлајн“, секстинг и сродни

прекршоци; и 871 прашања од деца, загрижени родители и пошироката јавност за прашања поврзани со ризиците и безбедноста на интернет (регистрирани како нецелосни извештаи според процедурите на INHOPE, бидејќи не се директно поврзани со прекршоци на КСЕД).¹²³

Претставник на црногорската владина организација спомна дека, наводно, нема доволно персонал во центрите за социјална работа, со пет или шест колеги одговорни за справување со околу 100 активни случаи во секој момент. Првото прифатилиште за жртви на трговија со луѓе во земјата е основано во 2004 година и обезбедува сместување и правна, психосоцијална и медицинска помош за жртвите. Засолништето го водеа искусни активисти од црногорската НВО „Женско лоби“, а од 2006 година неговата работа целосно ја финансираше владата преку канцеларијата за борба против трговија со луѓе. Прифатилиштето потоа премина во надлежност на Министерството за труд и социјална заштита, што ги упатува жртвите исклучиво на лиценцирани даватели на услуги. Поради напорната и скапа процедура за лиценцирање за давање услуги, ова прифатилиште беше принудено да се затвори во 2019 година и да ги префрли своите клиенти во четири други лиценцирани прифатилишта. Друго прифатилиште кое исклучиво ги поддржува жртвите на трговија со луѓе го основаше Институтот за социјална и образовна политика (ISOP) во декември 2019 година. Црногорското Министерство за труд и социјална заштита го избра ISOP за нов партнер на граѓанското општество во напорите за борба против трговија со луѓе. Меѓутоа, Извештајот за трговија со луѓе за 2020 година на Стејт департментот на САД го критикуваше фактот што владата не ги вклучи официјално граѓанските организации во процедурите за идентификација на жртвите. Извештајот дополнително го истакна затворањето на единственото прифатилиште управувано од НВО и изрази загриженост за квалитетот на помошта во новото прифатилиште за трговија со луѓе.

Во 2018 година, во Северна Македонија, институциите и НВО основаа мобилни тимови. Овие тимови комуницираа со 390 луѓе, им помогнаа на девет жртви на трговија со луѓе и идентификуваа 104 потенцијални жртви на трговија со луѓе. Децата-жртви, наводно, често се сместуваат заедно со возрасните во општите прифатни центри, кои често се пренатрупани и неопремни и немаат услуги што би биле посебно наменети за децата. Во овие аранжмани, децата се изложени

▼ Групен разговор на босанска НВО што им помага на децата кои претрпеле некаква форма на насилство.

© Бахрудин Бандиќ

на сериозни безбедносни, физички и психолошки ризици и се сè поподложни на сексуална злоупотреба и родово базирано насилство.¹²⁴

Во Србија, порталот „Подобар интернет за деца“ обезбедува информации, насоки и ресурси за прашањата поврзани со безбедност на интернет преку заедничката мрежа Insafe-INHOPE на Центрите за сигурен интернет во Европа и други засегнати страни. Во февруари 2017 година се формираше национален контакт центар за безбедност на децата.¹²⁵ Преку овој центар, Министерството за трговија, туризам и телекомуникации спроведува советувања за децата, родителите, учениците и наставниците, како и за сите останати граѓани, за предностите и ризиците од користењето интернет, како и за безбедните начини на користење на новите технологии преку различни активности насочени кон подигнување на свеста.

Регионално, во 2013 година се основаше ИРИС мрежата, која се состои од над 200 даватели на социјални услуги и организации од седум земји во регионот (ЗБб плус Хрватска) кои обезбедуваат поддршка за деца, млади, стари лица, жртви на насилство, лица со посебни потреби и мигранти. ИРИС мрежата има за цел да ја зајакне улогата на непрофитните даватели на социјални услуги во југоисточна Европа и да осигури овие организации да бидат препознаени како еднакви партнери во јавниот сектор.

Конвенцијата од Ланзароте, особено членовите 11 до 13, детално опишува кои механизми се потребни за ефективна поддршка на малолетните жртви.¹²⁶ Членот 12 сугерира развој на телефонски линии за пријавување незаконски материјал, додека членот 13 препорачува создавање анонимни линии за помош (интернет или телефон) за децата и нивните родители или старатели, овозможувајќи им на корисниците да се јават анонимно и да бараат совет. Во овој поглед, сите земји имаат официјален механизам за помош – освен Косово, кое не даде никакви информации во врска со ова. Србија и Албанија имаат механизми за дежурни служби надвор од мрежата INHOPE,¹²⁷ додека Босна и Херцеговина има еден во рамки на мрежата. Според официјалните податоци, ниту Црна Гора ниту Северна Македонија немаат никаков механизам за дежурни служби за пријавување незаконски или несоодветни содржини.

Земја	Албанија	Босна и Херцеговина	Косово	Црна Гора	Северна Македонија	Србија
Дежурна служба во рамки на INHOPE ¹²⁸	Не	Да	Не	Не	Не	Не
Дежурна служба надвор од рамките на INHOPE	Да	Не	Не	Не	Не	Да ¹²⁹
Линија за помош на деца, меѓународна линија за помош ¹³⁰	Да	Да	Не	Да	Да	Да

СЛИКА 20 Преглед на состојбата со дежурни служби и линии за помош во интервјуираните земји.

Во однос на СЕДОПТ, постојат поединечни позитивни иницијативи од граѓанското општество за да се спротивстави на овој феномен, како што е Меѓународната платформа против детски секс туризам,¹³¹ која овозможува поединци да пријават сомнителна сексуална експлоатација на деца, дури и од странство, користејќи врска до националниот механизам за „онлајн“ пријавување. Во земјите каде што

не постојат национални механизми за пријавување, оваа веб-локација обезбедува алтернативни информации за тоа како да се пријавува. Веб-локацијата дава и информации за сексуалната експлоатација на деца во контекст на патување и туризам. Пет организации со седиште во ЗББ се членки на оваа платформа.¹³²

НВО се исто така во првите редови во подигнувањето на свеста за СЕДОПТ низ Западен Балкан, вклучително и во училиштата каде што КСЕД сè уште не е дел од наставната програма. За разлика од глобалните иницијативи како што е Shiva Foundation,¹³³ во моментот не постојат познати иницијативи кои ги здружуваат НВО со приватни компании за да се справат со проблемот на експлоатација на децата во областа на патувањето и туризмот во Косово.¹³⁴

Приватен сектор

Приватниот сектор е клучен чинител во системот за заштита на децата како актер во овозможувањето, како и во борбата против различните аспекти на сексуалната експлоатација на деца. Усогласувајќи се со индустриските регулативи, глобалните најдобри практики и самонаметнатите стандарди за длабинска анализа, компаниите од приватниот сектор можат да играат клучна улога во ублажување на ризикот од КСЕД. Поглавјето подолу конкретно ја разгледува улогата на ИКТ и технолошката индустрија, како и на туристичката индустрија да се спротивстави на КСЕД и покажува дека често приватниот сектор е првиот што ги препознава новите трендови и затоа може да обезбеди важни информации до владините институции.

ИКТ и технолошката индустрија

Справувањето со КСЕД – и технологиите што се злоупотребуваат за да се олесни – бара координирани напори од релевантните засегнати страни: креаторите на политики кои воведуваат заштитни регулативи, службениците за спроведување на законот кои го надгледуваат спроведувањето, приватниот сектор кој работи на спротивставување и спречување на злоупотребата на нивните технологии и дигитални платформи и граѓанските општествени организации кои имаат улога на чувари и помагаат да се подигне свеста кај пошироката јавност. Во рамки на деловната заедница, ИКТ и технолошкиот сектор е на единствено место да обезбеди иновативни решенија за загрозените заедници, преживеаните, актери во борбата против трговија со луѓе и креаторите на политики, а може и да ѝ помогне на деловната заедница да ги искористи постојните алатки за справување со трговијата со луѓе.

Во Северна Македонија, иако, во 2018 година се усвоија стратешките документи како што се Националната стратегија за сајбер безбедност и Акцискиот план за 2018–2022 година, технолошкиот сектор одигра само мала улога во процесот на консултации и имплементација. Стопанската комора за информатички и комуникациски технологии (МАСИТ) не се занимава со прашањето на КСЕД олеснета со технологија, ниту е вклучена во отстранувањето содржина или механизмите за пријавување.¹³⁵ Македонски Телеком изјави дека компанијата ги следи тековните стандарди на Дојче Телеком,¹³⁶ што значи дека нема проактивно следење, отстранување или пријавување на „онлајн“ содржини. Не постојат задолжителни постапки за отстранување содржини за ISP, кои постапуваат само по барање на јавните обвинители и доставуваат податоци до Секторот за компјутерски криминал и дигитална форензика при МВР на понатамошна обработка.

Компаниите од приватниот сектор можат да играат клучна улога во ублажувањето на ризикот од КСЕД.

Во Србија, повеќето ISP и сите мобилни компании имаат детални превентивни упатства за заштита на децата на нивните веб-локации. Тие им нудат на родителите техничка способност да контролираат до која содржина може да пристапи детето. Сепак, недостигаат транспарентни информации и насоки за потребните процедури кога ќе дојде до злоупотреба. Компаниите, наводно, треба да балансираат помеѓу заштитата на приватноста на клиентите и нивната обврска да пријават злоупотреба.

На сликите 21 и 22 се прикажани резултатите од интервјуа со ИКТ компании.

Анализа на пријави за несоодветна и незаконска содржина	Албанија, Србија, Косово, Црна Гора, Северна Македонија
Едукација и обука за кадар кој работи на пријави	Албанија, Србија
Автоматизирана технологија за скрининг на несоодветна содржина	Северна Македонија
Анонимно пријавување несоодветна содржина	Албанија, Србија, Косово
Програми за превенција	Албанија, Србија, Црна Гора, Северна Македонија

СЛИКА 21 Преглед на персоналот на ИКТ компаниите и нивниот капацитет.

Во однос на персоналот на ИКТ компаниите и нивниот капацитет, испитаниците од сите земји освен Босна и Херцеговина изјавија дека имаат персонал кој работи на пријавите за несоодветна или нелегална содржина. Сепак, само вработените во ИКТ компаниите од Албанија и Србија добија дополнително образование и обука за да се справат со такви пријави. Што се однесува до технологијата за автоматизиран скрининг, само вработените во ИКТ од Северна Македонија известија дека ја користат оваа технологија. За анонимното пријавување несоодветна содржина, испитаниците од Албанија, Србија и Косово изјавија дека ја овозможиле оваа функција на своите веб-локации. Понатаму, сите испитаници, освен оние од Косово и Босна и Херцеговина, потврдија дека учествувале во програми за спречување на КСЕД олеснета со технологија.

Кога вработените во ИКТ компаниите беа прашани за имплементација на законите кои се однесуваат на одговорностите на ИКТ секторот во случаите на КСЕД олеснета со технологија, персоналот од Албанија, Косово и Северна Македонија го потврди постоењето на релевантни закони и регулативи, додека испитаниците од Црна Гора и Србија изјавија дека овие закони не се достапни во нивните земји. Вработените во ИКТ компаниите од Босна и Херцеговина не одговорија на ова прашање. Косово, Северна Македонија и Србија потврдија дека постојат специјализирани протоколи за случаи на КСЕД олеснета со технологија. Испитаниците од сите земји, освен од Босна и Херцеговина, ја потврдија соработката на нивната компанија со други организации и институции (најчесто владини агенции и агенции за спроведување на законот). За повеќе детали, види Слика 22.

Земја	Албанија	Босна и Херцеговина	Косово	Црна Гора	Северна Македонија	Србија
Имплементација на закони кои се однесуваат на одговорностите на ИКТ во случаи на КСЕД олеснета со технологија	Да	–	Да	Да	Да	Не
Постоење на специјализирани протоколи за случаи на КСЕД олеснета со технологија	–	Не	Да	–	Да	Да
Соработка со владини/граѓански организации и институции	Да	Не	Да	Да	Делумно	Да

СЛИКА 22 Преглед на имплементацијата на законите од страна на ИКТ компаниите, постоењето на протоколи и соработката.

Туристички компании, хотели и туристичка индустрија

Туристичките магацини во Србија ја претставуваат земјата како дестинација со „одличен и евтин ноќен живот, како и убави девојки“.¹⁹³ Експертите предупредуваат дека овие видови на реклами можат да привлечат потенцијални сторители на СЕДОПТ и дека секторот за локални патувања и туризам не е доволно подготвен да идентификува, пријави и спречи СЕДОПТ.¹⁹⁴

Навистина, се чини дека постои голема неусогласеност помеѓу нивото на подготвеност и знаење за СЕДОПТ кај помалите бизниси и хотелите во приватна сопственост и некои од поголемите синџири хотели кои работат низ целиот регион. Помалите бизниси и хотелите во приватна сопственост изразија ограничено знаење за СЕДОПТ и соодветните процедури за одговор на сомнителни случаи. Една менаџерка на мал хотел во Албанија мораше на Google да пребарува што е СЕДОПТ бидејќи првпат слушна за оваа тема. Друг испитаник во Босна и Херцеговина ја изрази својата фрустрација, велејќи: „Нема знаење на тема идентификација и упатување на жртвата ниту, пак, процедури во врска со ова, освен усни упатства до персоналот дека треба да се повика полиција доколку постои сомневање дека детето е вклучено во давање сексуални услуги на клиентите кои плаќаат“.¹⁹⁵ Персоналот на еден хотел во Албанија изрази загриженост дека немаат конкретни процедури за тоа како да се потврди дека децата кои преноќувале во хотелот престојувале кај своите законски старатели.¹⁹⁶

На меѓународно ниво, Кодексот за однесување за заштита на децата од сексуална експлоатација во патничката и туристичката индустрија (Кодексот) е иницијатива на повеќе засегнати страни за да се обезбеди свест, алатки и поддршка на компаниите во туристичката индустрија за да се спречи сексуална експлоатација на деца. Кодексот има за цел да ја зајакне посветеноста на компаниите кои работат во индустријата да се приклучат во борбата против трговијата со деца и злоупотребата. Оние кои се обврзуваат дека ќе го почитуваат, се обврзуваат да обезбедат редовна обука за персоналот на хотелот, да воведат клаузули за КСЕД во договорите со добавувачите, да обезбедуваат информации за гостите на хотелот и јавно да се откажат од КСЕД.¹⁹⁷ Слика 23 покажува кои заинтересирани страни во ЗББ се обврзаа на Кодексот.

Земја	Регистрирани туристички компании	Потписници на Кодексот
Албанија	1326 регистрирани сместувачки капацитети во Албанија во 2018 година. ¹³⁷ 1259 регистрирани туристички агенции (вклучувајќи тур-оператори итн.) во Албанија во 2019 година. ¹³⁸	Седум меѓународни патнички и туристички компании кои, исто така, работат во Албанија се членки на Кодексот. Ниту една патничка и туристичка компанија со седиште во Албанија не е потписник. На веб-локацијата се наведени само две меѓународни компании.
Босна и Херцеговина	Во декември 2020 година, во Република Српска се регистрирани 62 лиценцирани туристички компании и 190 сместувачки објекти. ¹³⁹ Во кантонот Сараево на крајот на 2019 година имало регистрирани 512 сместувачки објекти. ¹⁴⁰	Нема потписници на Кодексот. Кодексот (или упатувањето на него) исто така не е достапен на ниту една владина веб-локација.
Косово	490 бизниси за сместување регистрирани во Косово во 2016 година. ¹⁴¹	Нема достапни податоци. За време на интервјуте, Косовскиот туристички сојуз и Косовската комора за угостителство и туризам не беа запознаени со Кодексот.
Црна Гора	Регистрирани се 248 организатори на патувања и 94 туристички агенции и/или посредници. ¹⁴²	Според веб-локацијата, има два потписника. Сепак, во документ на Советот на Европа се споменати над 200 потписници. ¹⁴³
Северна Македонија	1132 бизниси за сместување регистрирани во Северна Македонија во 2010 година. ¹⁴⁴ Во 2016 година регистрирана е 571 туристичка агенција. ¹⁴⁵	Нема наведени потписници на интернет. Не се достапни понатамошни информации.
Србија	Во 2018 година регистрирани се 1259 туристички агенции. ¹⁴⁶	Две се потписнички.

СЛИКА 23 Потписници на Кодексот во ЗББ.

ИЗВОР: Информациите се преземени, меѓу другото, од веб-локацијата на Кодексот и националните заводи за статистика.

Спорадичното спроведување на Кодексот, дури и меѓу локалните подружници на меѓународни синџири хотели, доведе до ограничено знаење за СЕДОПТ. На пример, хотелскиот персонал кој работи во некои од најголемите хотели во Приштина, Косово, изјави дека немаат никакво познавање на одговорите, најдобрите практики или иницијативи специфични за индустријата, или иницијативите за соодветно да одговорат на СЕДОПТ.¹⁴⁷

Хотелите во Западен Балкан не се законски обврзани да имаат конкретни упатства или протоколи за да одговорат на СЕДОПТ. Како што објасни еден испитаник: „Сè додека го почитувате законот, одговорите за спречување на СЕДОПТ зависат од индивидуалните напори на менаџерот или други персонал на хотелот. Нашата компанија нема точно дефинирани процедури, но бидејќи повеќето од нашите секторски менаџери имаат искуство со работа во меѓународни синџири хотели, ние ги почитуваме и користиме добрите практики од регионот и пошироко.“¹⁴⁸ Увид во неговото искуство даде и негов колега од Србија: „На едно од моите претходни работни места во приватен хотел во Белград, препознав – благодарение на моето искуство што го стекнав на Запад – дека еден од нашите гости, странски државјанин, резервирал претседателски апартман на 20 дена и два пати дневно го посетувале момчиња и млади мажи на возраст од 17–20 години. Тој сексуално ги експлоатираше и случајот го пријавивме во полиција, каде ни рекоа дека ништо не можат да направат доколку сè се прави на доброволна основа. Единствено што можевме да направиме беше да одбиеме да му го продолжиме престојот со образложение дека апартманот повеќе не е достапен.“¹⁴⁹

Ситуацијата е нешто поинаква кај одреден број меѓународни синџири на хотели кои имаат свои внатрешни упатства и протоколи за справување со СЕДОПТ. На пример, Marriott International наводно обезбедува задолжителни модули за обука на целиот персонал за идентификација и спречување трговија со луѓе за сексуална експлоатација. Компанијата издаде и водич кој вклучува информации за подигнување на свеста и одговорите на трговијата со луѓе.¹⁵⁰ Покрај пријавувањето сомнителни случаи до локалните власти во земјата, тие исто така бараат од нивните вработени да пријават внатрешно. Во процесите на набавка, добавувачите подлежат на детална проверка.

Слично на тоа, Accor Hotels Group ја создаде таканаречената програма WATCH - We Act Together for Children (Дејствуваме заедно за децата). Програмата официјално се лансираше во 2014 година и има за цел да спречи и реагира што е можно побрзо во сомнителните случаи на СЕДОПТ.¹⁵¹ Accor Hotels North Macedonia официјално го потпиша Кодексот во 2019 година како резултат на блиската соработка со локалната НВО Отворена порта – Ла Страда Македонија и Националната комисија за борба против трговија со луѓе и илегална миграција. Обуката беше задолжителна за сите вработени и се одржа во јуни и јули 2019 година.¹⁵² Поради КОВИД-19, не може да се организираат дополнителни активности во 2020 година ниту се планирани за 2021 година.¹⁵³ Вработените во Accor ја истакнаа и важноста на програмата WATCH и на Кодексот во нивната секојдневна работа.¹⁵⁴

Иако, во изминатите години, во Србија и Црна Гора хотелскиот персонал пријави само неколку случаи на SECTT, неколку експерти интервјуирани за овој извештај забележаа дека имало претходни инциденти – дури и под нивна контрола.¹⁵⁵ Еден вработен во хотел во Србија објасни дека по обуките како што е „модулот за е-учење на Кодексот“, хотелот пријавил пречки во идентификацијата на сторителите на кривични дела, како и зголемена акција на персоналот на хотелот.¹⁵⁶ Изјави: „Предупредувачките знаци за овие феномени може да се суптилни, но може да се забележат доколку вработените во хотелот знаат каде да погледнат. Тоа се мали детали кога гостинот користи повеќе мобилни телефони или кредитни картички, се пријавува со малку или без багаж, гости кои не веруваат во безбедноста и може да се однесуваат како некој да ги набљудува итн.“¹⁵⁷

Сите интервјуирани експерти се согласуваат дека е потребно повеќе внимание низ Западен Балкан. Еден претставник на Marriott Hotel во Србија ова го опиша на следниов начин: „Ако сакаме сериозно да размислуваме за Белград како туристичка дестинација, треба да ја сфатиме сериозно [СЕДОПТ], да разговараме за овие прашања и да дејствуваме превентивно.“¹⁵⁸ Иако, во Албанија не постои законска регулатива што криминализира организирање патни аранжмани кои експлицитно или имплицитно ги олеснуваат можностите за вклучување во сексуална експлоатација со деца, тоа не значи дека компанијата не може да одговара ако кривични дела (вклучително и КСЕД) се случат во нејзино име или во нејзина корист.¹⁵⁹ Компаниите прогласени за виновни за прекршок според овој закон може да се казнат со парична казна или со губење на нивниот правен субјективитет.¹⁶⁰ Досега, во Албанија нема индикации дека ова некогаш се случило, но во 2015 година, во Северна Македонија е заплениет имот во сопственост на угостителски бизнис, откако недвижниот имот бил искористен за извршување КСЕД.¹⁶¹

Други чинители во приватниот сектор

Се разбира, патничката и туристичка индустрија не е ограничена само на хотели. Мотели, ноќевање со појадок и платформи како Airbnb се исто така дел од туристичката индустрија. Покрај тоа, туристичките агенции, индустријата за забава, бродските компании и бродските линии (меѓу другите), играат клучна улога во идентификувањето, реагирањето и спречувањето СЕДОПТ.

Сепак, ниту еден од бизнисите кон кои се пристапува надвор од туристичката индустрија не може да обезбеди информации за тоа како тие пристапуваат на темата. Во Босна и Херцеговина уште еднаш се осврнаа на меѓународните искуства кои ги искористија како примери за најдобра практика.

ЗАКЛУЧОК

НВО во Западен Балкан обезбедуваат информации и организираат кампањи за подигнување на свеста за дигиталните опасности. © Владимир Живојиновиќ

И покрај ограничените информации поврзани со КСЕД во ЗБб, овој извештај покажа дека КСЕД се одвива во сите земји од регионот. Овозможи преглед на различните манифестации на КСЕД, го процени влијанието на КОВИД-19 врз феноменот и ја анализираше улогата на сторителите, како и профилот на децата подложни на КСЕД низ целиот регион.

Наодите од овој извештај може да сугерираат дека бројот на случаи на КСЕД регистрирани во ЗБб е низок. Меѓутоа, поради недостатокот на ажурирани и расчленети податоци, заедно со општата тенденција за недоволно пријавување случаи, најверојатно бројките претставени овде се значително потценети. Како што е прикажано, децата се соочуваат со слични ризици низ ЗБб, при што етничките малцинства и децата од обесправени социоекономски средини се особено изложени. Покрај тоа, „побарувачката“ исто така се зголемува во последните години, олеснета од анонимноста на интернет и порастот на туризмот. И така, иако, редовно се откриваат нови случаи на КСЕД, често олеснети со технологија, преку социјалните медиуми или „онлајн“ комуникациските платформи, сепак, се преземаат малку дополнителни активности. Дури и кога жртвите се идентификувани, институциите, приватниот сектор и граѓанското општество често немаат капацитет и знаење за да се справат со феноменот на ефективен начин.

Иако, овој извештај придонесува во нашето знаење за КСЕД низ целиот регион и ни дава подобро разбирање за екосистемот во кој се одвива експлоатацијата, тој открива и дека се потребни повеќе информации, особено од официјални извори. Всушност, при спроведувањето на интервјуата за овој извештај, беше зачудувачки колку овластените органи се незапознаени и неподготвени да споделат. Беше изненадувачки и тоа колку малку се прави секојдневно за борба против КСЕД и оперативно спречување. Дел од причината е можеби тоа што досега КСЕД не беше во центарот на вниманието на органите за спроведување на законот, бидејќи другите теми (како што се трговијата со дрога и шверцот на мигранти) привлекуваат повеќе гласови и предизвикуваат поголем интерес на национално и меѓународно ниво.

▲ Децата чие семејство е дел од ромската заедница во Белград, Србија, ги користат услугите што ги обезбедуваат граѓанските организации за да се тргнат од улица. © Владимир Живојиновиќ

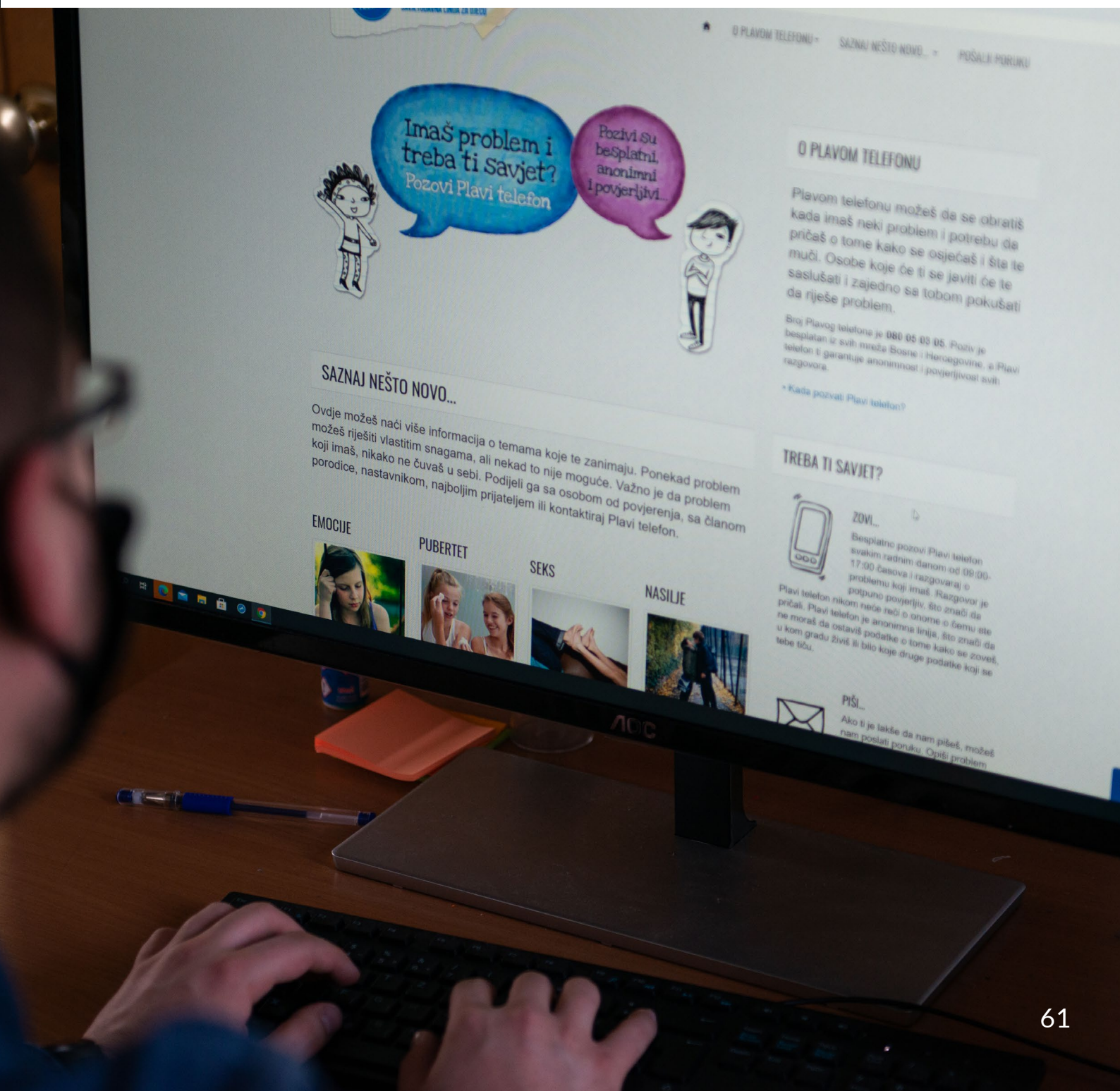
Меѓутоа, еден општ заклучок од овој извештај е дека иако бројките може да изгледаат ниски, моменталните слабости во инфраструктурата за заштита на децата, ограничениот институционален капацитет, недостатокот на специјализација и ангажман од страна на граѓанското општество и ниската свест на приватниот сектор, го изложуваат регионот и ги прават ЗББ подложни на КСЕД. Всушност, овие слабости, зголемени со нискиот ризик од откривање и гонење на сторителите, овозможуваат отворен простор за криминалните актери да ги прошират своите активности и КСЕД да процвета.

Постои јасна потреба од поголемо разбирање и капацитет во регионот за справување со КСЕД. Со оглед на заедничките ранливости на регионот и транснационалниот карактер на феноменот, потребен е заеднички регионален пристап за да се обезбеди успешен и ефективен одговор. Меѓународната донаторска заедница може да ги поддржи овие напори, не само со споделување на своето знаење и експертиза, туку и со инсистирање да се направи повеќе за да се приспособат, спроведат и усогласат со веќе постојните меѓународни стандарди и најдобри практики.

На национално ниво, капацитетите на сите засегнати страни треба да се зголемат и да се поддржи повеќе холистички пристап. Треба да се зајакне соработката и размената на информации помеѓу владините органи, приватниот сектор и граѓанското општество. Подолу е дадена целосна листа на препораки.

Како заклучок, за спречување и одговор на КСЕД, потребни се повеќе информации и поголема координација на национално и регионално ниво. Бидејќи КОВИД-19 дополнително ги олеснува и продлабочува многу од ранливостите опишани претходно, сега е време за акција.

▼ Граѓанска организација со седиште во Босна и Херцеговина обезбедува поддршка на децата кои претрпеле насилство. © Бахрудин Бандиќ

НАСОЧЕНИ РЕГИОНАЛНИ ПРЕПОРАКИ

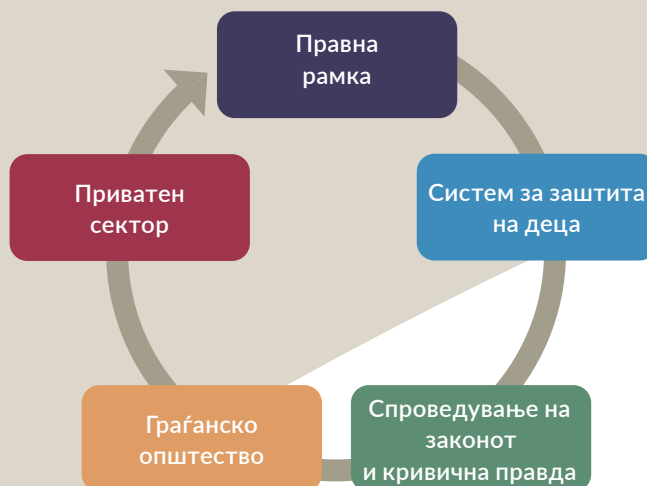
Дете од сиромашна заедница во Босна и Херцеговина, изложено на ризик од различни форми на експлоатација. © Бахрудин Бандиќ

Овој извештај ги проценува моменталните слабости и ранливости на КСЕД низ Западен Балкан. Со оглед на јасната потреба за поголемо разбирање и капацитет во регионот за справување со КСЕД, не само на национално, туку и на регионално ниво. Прво и основно, се предлага во ЗББ да се формира регионална мрежа за превенција за:

- 1.** Да се овозможи доблесен циклус од практика до истражување и обратно;
- 2.** Поддршка на работата на ЗББ за подигнување на свеста преку создавање фокусирани медиумски кампањи и материјали за обука.
- 3.** Да се формираат работни групи за да се олесни размената на најдобри практики и да се работи на конкретни иницијативи за да се генерираат опипливи резултати. Работните групи би можеле да се организираат по практика (т.е. по професионална заднина, како што се здравствени работници, социјални работници, практичари од образованието, органи за спроведување на законот, судски органи, затворски власти, креатори на политики и истражувачи) и по програма (т.е. по целна група).

Подолу се дадени подетални препораки, поделени по целна група. Во следниот дел се дадени препораки специфични за земјата, исто така поделени по целна група. Како што е прикажано на Слика 24, правната рамка е клучна за спроведувањето и кривичното гонење на КСЕД и технолошки овозможени прекршоци за трговија со луѓе. Овие закони треба да се ревидираат за да се осигури дека соодветно се применуваат за овие прекршоци и дека се во согласност со меѓународните стандарди како што е наведено во Конвенцијата од Ланзароте и Конвенцијата од Будимпешта. Таквите закони го вклучуваат кривичниот законик, законите за кривична постапка, правилата за докази, законодавството за трговија со луѓе, законодавството за компјутерски криминал, законодавството кое ги регулира ISP (вклучувајќи ги и нивните обврски за споделување податоци) и законите што се однесуваат на тајни операции и истраги.

СЛИКА 24 Целни групи на КСЕД и засегнати страни.

Систем за заштита на децата

Системот за заштита на децата,¹⁶² преку учество на различни чинители, вклучувајќи ги органите за спроведување на законот, граѓанското општество и приватниот сектор, може да се соочи со бирократски и организациски бариери кога станува збор за координирање на соодветните актери кои работат на заштитата на децата. Успешното осмислување и имплементација на усогласени операции, ефикасната размена на податоци и одржливиот трансфер на знаење остануваат предизвик кој бара итно внимание. Подетално, се препорачува:

Да се развијат национални стратегии за промовирање и заштита на правата на децата.

- Да се идентификува законско тело што ќе го надгледува спроведувањето на Конвенцијата за правата на детето, а коешто ќе се координира на локално и централно ниво и ќе обезбедува соодветни услуги за социјална грижа на локално ниво (локални мултидисциплинарни тимови, здравствени, социјални, правни, психолошки итн.), и да се поврзат соодветните национални стратегии за заштита на децата, трговијата со луѓе, образованието, социјалната вклученост итн.
- Да се развијат насочени превентивни акции за КСЕД и КСЕД олеснета со технологија што имаат за цел да ги заштитат децата краткорочно и долгорочно.
- Да се надолнат националните стратегии со локални акциски планови.
- Да се вклучат децата, вклучително и децата жртви, во процесот на изготвување и имплементација на различни национални акциски планови.

Да се фокусира на подобрување на податоците за КСЕД.

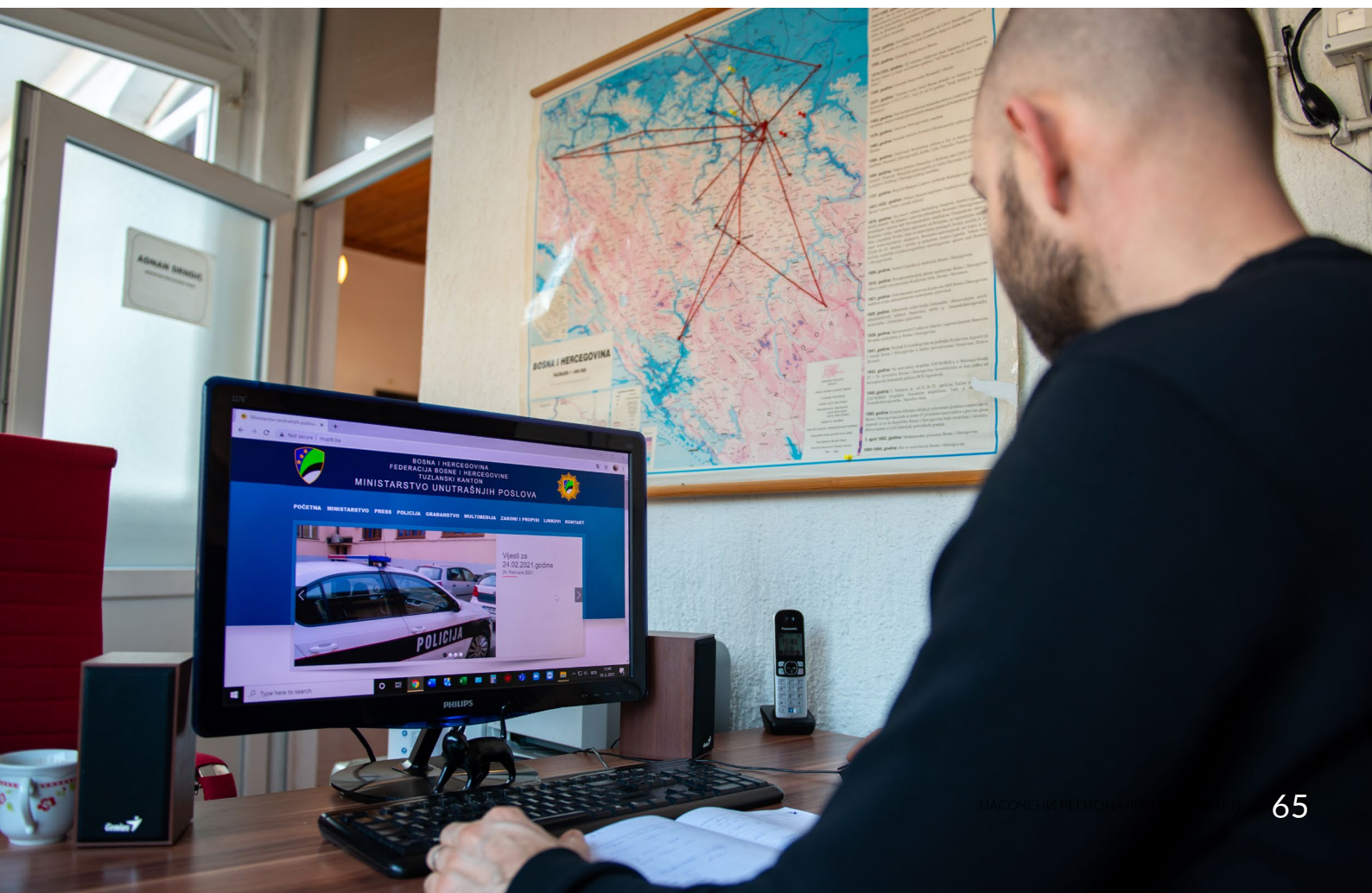
- Да се отпочне и финансира истражување за собирање податоци и да осигури дека сите чинители се вклучени во ажурирањето на податоците.
- Да се воспостави унифицирана база на податоци со развиен сет на индикатори што овозможуваат следење и анализа (идентификување на ранливи категории).
  - Да се идентификува еден ентитет кој ќе биде чувар или сопственик на оваа база на податоци и прва точка на контакт за пристап до податоците (метаподатоци).
  - Да се развие систем на уникатни броеви за случаите на сите вклучени субјекти со цел да се избегнат двојни записи.

- Редовно да се објавуваат национални статистички извештаи и споделуваат информации.
- Да се користат резултатите од истражувањето за да се дефинираат и креираат мерки за превенција.
- Да се следи бројот на обвиненија за трговија со луѓе, вклучително и трговија со деца за сексуална и трудова експлоатација и да се споделат податоците со релевантните чинители од системот за заштита на децата и субјектите за борба против трговија со луѓе.

Да се зајакне мултиагенцискиот механизам за координација (надвор од рамки на конвенционалниот систем за заштита на децата).

- Да се вклучат сите релевантни субјекти кои работат на терен (особено НВО и меѓународните организации на национално, регионално и меѓународно ниво, како и единиците за борба против компјутерски криминал), нагласувајќи ја улогата на различните агенции во одговорот на растечката потреба за повеќе информации, финансирање и интервенции во КСЕД.
- Да се користи мултиагенцискиот механизам за координација за да се развијат објективни стандарди за длабинска анализа и да се направат овие стандарди задолжителни.
  - Законот за дигитални услуги на ЕУ претставува клучна можност за поставување широко прифатени стандарди, кои се суштински за да се осигури дека регулаторните рамки се соодветни за намената да управуваат со главната улога на ISP, вклучително и на пазарите на трговија со луѓе.
- Да се работи со партнери на ангажирање со финансискиот сектор за да се поттикне развој на иницијативи и алатки за решавање на несвесното олеснување на трговијата со луѓе овозможена од технологија и за да се подобри употребата на финансиската интелигенција за одземање на имотот од престапниците.

▼ Социјален работник во Босна и Херцеговина на мапа ги следи најголемите случаи на сексуална експлоатација на деца. © Бахрудин Бандиќ

- Да се подобри соработката со ISP за да се следат и регулираат неволната изложеност на децата на сексуална содржина на интернет и да се обезбедат потребни податоци за истрага и проценка.
- Да се поттикне соработката помеѓу различни министерства, особено Министерството за туризам, Министерството за здравство и социјална заштита и Министерството за внатрешни работи да изготват и усвојат заедничка стратегија со повеќе чинители за заштита на децата од сексуална експлоатација.

Иако, повеќето препораки се валидни за спречување на сите форми на КСЕД, сепак, треба конкретно да се фокусираме на заштита на малцинствата. Конкретно:

- Да се дефинираат посебни мерки за заштита на децата припадници на ромската заедница и децата мигранти, вклучувајќи и специјализирани тимови во кои се вклучени граѓански организации предводени од припадници на ромската заедница, што се фокусираат на откривање и спречување на принудно питачење и рани или принудни бракови.
- Да се воспостават програми за реинтеграција, за национални/странски жртви на трговија со луѓе по нивниот престој во прифатните центри.
- Да се вклучат претставници на ромската заедница во постојните рамковни тела.

Да се поттикне регионална соработка помеѓу владите.

- Јасно да се дефинираат одговорностите и да се потпишат договори со НВО (кои треба да се сметаат за партнери, а не за даватели на услуги).
- Да се иницира потпишување договори меѓу земјите во регионот за КСЕД и КСЕД олеснета со технологија.

Да се воспостават формални механизми за заштита и следење.

- Да се воспостават шеми за регистрација за да се помогне при следење на системите и да се идентификуваат можните деца-жртви на КСЕД олеснета со технологија и КСЕД, особено оние кои се без придружба, за да се намали ризикот од експлоатација.
- Да се зајакнат и финансиски да се поддржат механизмите за помош и дежурни служби за пријавување несоодветна содржина и обезбедување поддршка на жртвите, обезбедувајќи анонимност и заштита на личните податоци на жртвите.
- Да се воспостават независни механизми за поплаки, на пр. преку канцеларијата на Народниот правобранител.
- Да се вклучат претставници на патничката и туристичка индустрија во националните механизми за упатување и во спроведувањето на постојните стандардни оперативни процедури.
- Да се направи анализа на правилникот за лиценцирање услуги во поглед на лиценцирање специјализирани услуги за деца. Да се осигури дека избраните ГО што обезбедуваат услуги за жртвите соодветно се финансираат.
- Да се осигури дека помошта на жртвите, како сместување, психосоцијална и правна помош, форензика и каква било дополнителна помош е приспособена според потребите на децата за да им се овозможи целосно закрепнување и реинтеграција во нивните заедници.
  - Да се формира фонд за обештетување деца-жртви на трговија со луѓе и сексуална експлоатација, во случаи кога таков надомест не може да се наплати од сторителот.
  - Да се интензивираат напорите за конфискација на имотот стекнат со дела поврзани со трговија со луѓе.

Да се подигне свеста и да се зајакне експертизата.

- Да се подобрат и прошират училишните програми со вклучување на едукација за дигитална и интернет безбедност, идентификација на ризик и заштита на однесувањата кај децата и младите.
- Да се развијат информативни кампањи за да се известат родителите за безбедноста на децата на интернет за одредени канали за комуникација.
- Да се спроведе задолжителна обука за сексуална експлоатација и злоупотреба во виртуелниот простор за сите вработени, наставници, родители, цивили и волонтери.

Да се усогласи ангажманот на донаторите во ЗБб на тема КСЕД.

- Да се подобри координацијата на донаторите и да се следат иницијативите за градење капацитети (нема потреба од општа обука, туку обуката да биде за поспецијализирани модули).
- Да се поддржи обезбедувањето регионална обука за CSEC, посебно за единиците за компјутерски криминал, обвинителите и персоналот за спроведување на законот, наместо да се таргетираат поединечни земји.
- Да се охрабри ЗБб да учествува во заедничките напори на ЕУ и меѓународните напори за идентификување на децата, заедно со Европскиот центар за компјутерски криминал (ЕСЗ) на Европол или, пак, преку базата на податоци за меѓународна сексуална експлоатација на деца (ICSE) што ја раководи ИНТЕРПОЛ.

▲ На ова дете му помага локална НВО за заштита на децата во Босна и Херцеговина на кои таа им е потребна.

© Бахрудин Бандиќ

Спроведување на законот и кривична правда

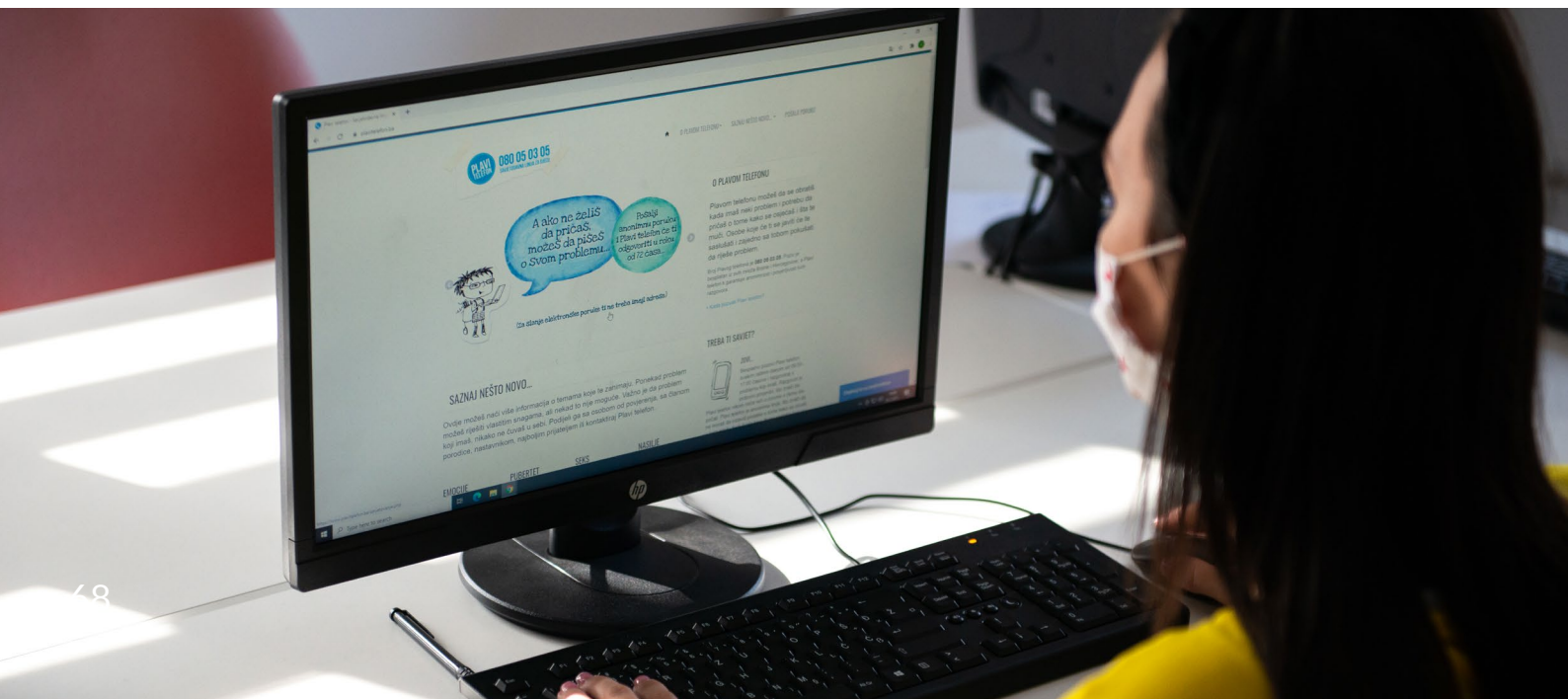
Националните тела за спроведување на законот, задолжени за истрага и гонење КСЕД и технолошки олеснета трговија со деца, во главно тврдеа дека постојните дефиниции во нивното национално законодавство се доволно широки за да се применат во широк опсег на контексти во кои се случува експлоатацијата. Поради тоа, тие не го гледаа законодавството како пречка во нивното работење. Меѓутоа, од оперативна перспектива, потребни се јасни задолжителни обврски за откривање и пријавување КСЕД и технолошки олеснета експлоатација за да се внесе поголема јасност и сигурност во работата на органите за спроведување на законот, како и на релевантните чинители во приватниот сектор и за да се справат со злоупотребата на интернет. Бидејќи специјализираната експертиза е од најголема важност, одговорите за обезбедување одржливо и ефикасно градење капацитети се приоритетни услови. Подетално, се препорачува да:

Да се зголеми обуката и капацитетот на полициските службеници, обвинителите (и помошниот персонал), судиите и сите релевантни чинители кои имаат редовен контакт со децата (образовни, здравствени и социјални системи).

- Да се формира специјализирано полициско тело за високотехнолошки злосторства, со посебен фокус на КСЕД олеснета со технологија. Министерството за внатрешни работи, преку полициската академија, треба да воспостави и обезбеди соодветна и специјализирана обука за градење на способноста на сите релевантни службеници.
- Да се фокусира на соодветната примена на Законот за правда за децата и на техничките услови (на пр. за КСЕД олеснета со технологија).
- Да се изработат специјализирани наставни програми за обука во полициските академии и центрите за едукација на судии и обвинители.
- Да се изврши проценка на потребите за обука и да се воспостават посебни годишни планови за професионален развој на сите релевантни чинители вклучени во системот за превенција и заштита.
- Да се развијат протоколи за тоа како да се извлече навредлив материјал, бидејќи најголемиот дел од регионалното разузнавање доаѓа од надворешни извори и експертиза (ЕВРОПОЛ, итн.).
- Да се осигури дека службениците за спроведување на законот се соодветно опремени за да се справат со случаи кои вклучуваат КСЕД, како на пример, да имаат претходно искуство со деца, соодветна обука, искуство со злосторства во кои се вклучени деца или злосторства од сексуална природа итн.

▼ Социјален работник подготвува материјал за подигнување на свеста за „онлајн“ ризиците за сиромашната заедница во Босна и Херцеговина.

© Бахрудин Бандиќ

Да се поттикне соработка помеѓу субјектите од судскиот сектор и системите за заштита на децата при истрагата на случаите.

- Да се подобрат директните линии за комуникација помеѓу полициските службеници, обвинителите и лабораториите на единицата за компјутерски криминал.
- Да се организираат редовни заеднички состаноци за претставници на органите за спроведување на законот и обвинителството, на национално и регионално ниво.
- Да се зајакне соработката со трудовата инспекција, особено да се спречи СЕДОПТ.

Да се обезбеди соодветна опрема за спроведување на законот.

- Редовно да се ажурира опремата и сите потребни софтвери.
- Да се реинвестира во структурата на националната компјутерска лабораторија за подобри технолошки алатки и средства за истрага на случаи.

Граѓанско општество: НВО и меѓународни и мултилатерални организации

Граѓанското општество беше многу активно во борбата против трговија со луѓе, обезбедувајќи помош на жртвите, подигнувајќи ја свеста за овој проблем и залагајќи се за правата на жртвите. Во последниве години, граѓанското општество сè повеќе воспоставува сојузи со приватниот сектор во различни индустрии за да го подобри похोलистичкиот пристап за ублажување на ризикот од експлоатација и трговија со деца во глобализираните економии. Исто така, меѓународните креатори на политики повторно ја истакнаа потребата од доследно вклучување на граѓанското општество во изработката и спроведувањето на политиките за спречување сексуална експлоатација и сексуална злоупотреба на деца, како и потребата за спроведување на внатрешните норми преку саморегулација или корегулација. Подетално, се препорачува да:

Да се зајакне знаењето на граѓанското општество и на заедниците за КСЕД, дигиталната безбедност и потенцијалните закани за децата во виртуелниот простор.

- Да се помогне учеството на децата и младите во кампањите за подигнување на свеста и размената на информации за феноменот.
- Новинарите, особено „онлајн“ медиумите и професионалците треба да бидат едуцирани и обучени да даваат соодветни информации во врска со сите форми на сексуална експлоатација и злоупотреба на деца, со должна почит кон заштитата на личните податоци и приватноста на жртвите.

Да се развијат капацитетите и отпорноста на граѓанското општество.

- Да се фокусира на децата преку системи за поддршка од врсници и образовни програми.
- Да се мобилизираат финансиски и човечки ресурси за да се продолжи со успешниот пример и механизам на мобилни тимови во идентификацијата на потенцијалните жртви.
- Да се соработува со други чинители на граѓанското општество, НВО и ИКТ компании (конкретно ISP), особено во поглед на знаењето, информациите и споделувањето на добри практики.

Да се прошират услугите и активностите на граѓанското општество.

- Да се направат услугите достапни и пристапни за сите деца, особено оние во рурални и економски и социјално предизвикувачки средини.

▲ © Бахрудин Бандиќ

- Да се фокусира на и да се развие долгорочен, стратешки пристап за решавање на проблемот, вклучувајќи и следење и проценка на завршените проекти и програми.
- Да се залага за регулирање на дигиталните заштитни механизми и одговорности меѓу засегнатите страни во нивните соодветни сектори, вклучувајќи ги ISP, родителите, образовните институции (како што се училиштата) и агенциите за спроведување на законот.
- Да се поддржат државите што придонесуваат со персонал во мировните операции при воспоставувањето заштитни протоколи за КСЕД и пријавување вакви случаи, како и во помна и брза истрага на наводите на КСЕД.

Приватен сектор

Недостига државна моќ да ги принуди компаниите да ги регулираат своите одговорности. Затоа, потребна е политичка акција за да се затворат празнините во надлежностите во регулаторните рамки. Саморегулацијата на приватниот сектор се почитува во различни степени. Меѓутоа, креаторите на политики изразуваат загриженост дека саморегулацијата е неефикасна кога е изолирана, бидејќи постои слаб надзор или спроведување на доброволните обврски и недоволна предвидливост, и повикуваат на јасни регулаторни рамки. Во технолошкиот сектор, иако, избраните платформи за социјални медиуми усвоија

саморегулација за да го затворат јазот помеѓу националните јурисдикции што одлучуваат да не интервенираат во оваа област, сепак, улогата на посредниците останува значително нерегулирана во многу контексти. Секторот за патување и туризам е на сличен начин свесен за својата улога и одговорност, иако имплементацијата на насоките специфични за секторот останува предизвик. Приватниот сектор треба проактивно да забрани употреба на сексуализирани слики и пораки кои вклучуваат деца во своите производи и услуги. Ова вклучува достапност и промоција на производи наменети за сексуализирање девојчиња на млада возраст во списанија, филмови, компјутерски игри, облека, играчки, шминка и други производи што се продаваат и за возрасни и за деца. Следат детални препораки за одредени сектори.

Препораки за ИКТ индустријата:

- Да се подобри нивниот режим на ограничена одговорност на посредничките даватели на услуги, заедно со нерегулираната област на известување и процедури за отстранување. ИКТ компаниите треба да воспостават протоколи и јасни процедури и политики во однос на отстранување нелегални или несоодветни материјали од платформите и услугите што ги обезбедуваат.
- Треба да воспостават мандат за следење и пријавување незаконска содржина што се пренесува преку нивните мрежи, платформи и/или електронски комуникациски уреди и услуги.
- Треба попроактивно да соработуваат со локалните НВО, особено во поглед на размена на знаење, искуство и информации, подигнување на свеста кај вработените во ИКТ индустријата, заштитните мерки и механизми за заштита на жртвите.

Препораки за информатичката и технолошката индустрија:

- Да осигурат дека „онлајн“ платформите имаат зголемени безбедносни и заштитни мерки; да ги промовираат и олеснат услугите за упатување и линиите за помош во врска со безбедност на децата.
- Да инвестираат ресурси за да се обезбеди соодветен број човечки модератори за следење на некои од најчувствителните категории на содржини, вклучувајќи и материјали за сексуална злоупотреба на деца и експлоатација.

Препораки за патничката и туристичка индустрија:

- Да го зајакнат градењето капацитети и обуката за СЕДОПТ и КСЕД за тур-операторите.
- Да ја подобрат усогласеноста на тур-операторите со Кодексот.
- Да развијат оперативни протоколи за заштита и идентификација на жртвите и пријавување случаи и да ги направат задолжителни.
- Да организираат медиумски кампањи, да се произведуваат видеа, ТВ спотови, летоци, билборди итн. и да се направат истите видливи во туристичките објекти.
- Да ја подобрат соработката со органите за спроведување на законот и локалните НВО, на пример преку воспоставување протокол за пријавување за да се информира полицијата кога вработените ќе најдат на недолично однесување или сомнителни случаи и кога локалните НВО за борба против трговија со луѓе спроведуваат обука на вработените.
- Се охрабруваат меѓународните, регионалните и поголемите компании да обезбедат поддршка и да ги споделат своите искуства и протоколи за заштита и пријавување со помалите локални компании во индустријата.

ПРЕПОРАКИ НАСОЧЕНИ КОН СЕКОЈА ЗЕМЈА ЗАСЕБНО

НВО за заштита на децата во Албанија, која поддржува деца на улица, деца жртви на трговија со луѓе, деца во конфликт и малолетници без придружба. © Бесарт

Цани

Албанија

Системи за заштита на децата

- Да се подобрат методите за собирање податоци за да се добие подобро разбирање на обемот и опсегот на технолошки олеснетата КСЕД, што би овозможило повеќе насочени пристапи за превенција и заштита. Да се продолжи со истражување и собирање податоци за да се издаваат национални статистички извештаи за ова прашање.
- Да се воспостават формални механизми за заштита и следење, вклучително и шеми за регистрација за помош и да се идентификуваат потенцијалните деца-жртви, особено децата без придружба, со што се намалуваат ризиците од експлоатација.
- Да се зајакне механизмот за координација за да се вклучат сите релевантни субјекти кои работат на терен.
- Националниот совет за правата и заштитата на децата треба да ја нагласи улогата на различните агенции во одговорот на растечката потреба за повеќе информации за, финансирање и интервенција за КСЕД.
- Да се создадат конкретни краткорочни и долгорочни активности за превенција и заштита на КСЕД во националните акциски планови и стратегии.
- Да се вклучат децата, вклучително и децата жртви, во процесот на изготвување и имплементација на различни национални акциски планови што ги засегаат децата и младите.

КСЕД олеснета со технологија

- Да се вметне КСЕД олеснета со технологија како ставка во Националниот акциски план.
- Да се направат партнерства со ISP и ИКТ компаниите за да се следи и регулира неволната изложеност на децата на сексуална содржина на интернет.
- Да се воспостават јасни процедури за соработка помеѓу различни институции и чинители во процесот на отстранување незаконски или несоодветен материјал од „онлајн“ просторот.
- Да се даде приоритет на политиките и кампањите што ги информираат родителите за дигиталната безбедност на децата.
- Да се воспостави механизам за координација за ангажирање на сите засегнати страни, вклучително и полицијата и обвинителството, главните ISP, Управата за електронски и поштенски комуникации (АКЕП) и претставниците на системите за правосудство и заштита на децата.
- Уште повеќе да се зајакне соработката на ISP со државните структури и другите засегнати страни во обезбедувањето на потребните податоци за истраги и проценки.

СЕДОПТ

- Владата на Албанија, особено на локално ниво, треба да развие акциски планови и да преземе мерки за заштита на децата од СЕДОПТ, ова е особено важно бидејќи туризмот се разработува како што бил пред пандемијата.
- Треба да се информираат агенциите за спроведување на законот и туристичките оператори за КСЕД и за тоа како да ги заштитат децата од експлоатација.
- Треба да се обезбедат повеќе средства за да се осигурат соодветни услуги за згрижување деца, заштита, образование и сродни прашања на локално ниво.
- Да се зајакне координацијата помеѓу локалните субјекти и централната власт, особено во рамки на новата Национална стратегија за правата на децата 2021-2025 година.

- Државната агенција за права и заштита на детето мора да осигура дека оние кои преживеале КСЕД се заштитени и обезбедени им се соодветни услуги за социјална грижа на локално ниво.
- Министерството за туризам, во соработка со другите министерства одговорни за детската благосостојба, како што се Министерството за здравство и социјална заштита и Министерството за внатрешни работи, треба да работи на имплементација на заеднички пристап (подигнување на свеста кај патничките и туристички оператори, воспоставување политики за информативни кампањи итн.) за заштита на децата од сексуална експлоатација во патничката и туристичка индустрија.

Спроведување на законот и кривична правда

- Да се спроведат насочени обуки за градење капацитети за да се помогне во зајакнувањето на ефикасноста на полициските службеници, обвинителите, судиите и сите релевантни чинители на теренот.
- Да се зајакне соработката помеѓу различните субјекти вклучени во истрагата на случаите и да се обезбедат директни комуникациски линии помеѓу полициските службеници, обвинителите и лабораторијата на единицата за компјутерски криминал.
- Агенциите за спроведување на законот треба тесно да соработуваат со системот за заштита на децата за да се справат со потребите на оние кои преживеале КСЕД. Поради оваа причина, треба да се обезбедат обуки и работилници за градење капацитети за да се подигне нивото на знаење за овој феномен, начините за поддршка на жртвите, истовремено задоволувајќи ја нивната потреба за заштита.
- Да се реинвестира во структурата на Националната компјутерска лабораторија за подобри технолошки алатки и средства за истрага на случаи.
- Министерството за внатрешни работи, преку Полициската академија, треба да воспостави и обезбеди соодветна и специјализирана обука за градење на способноста на сите релевантни службеници.
- Да се вклучат пристапи чувствителни на деца и жртви во мерките на кривичното правосудство преземени како одговор на кривични дела КСЕД, СЕДОПТ и кривични дела поврзани со КСЕД. Овие пристапи треба да имаат за цел да спречат повторна виктимизација и повторна трауматизација на детето.
- Да се осигури дека националните истражители се соодветно опремени и обучени за справување со случаи кои вклучуваат КСЕД, како на пример, да имаат претходно искуство со деца и со злосторства од сексуална природа, итн.

Граѓанско општество, НВО и меѓународни организации

- Да се олесни учеството на децата и младите во кампањи за подигнување на свеста и размена на информации по ова прашање, за да се зголеми ефикасноста на насочените напори за превенција и одговорите за заштита на КСЕД и КСЕД олеснета со технологија.
- Да се подигне свеста кај децата и родителите, старателите и практичарите за КСЕД и нејзините манифестации, вклучително и КСЕД олеснета со технологија, како и за механизмите за пријавување за да се информираат телата за спроведување на законот кога постои сомнеж за КСЕД или кога е извршена КСЕД.
- Да се информираат родителите, негувателите, старателите и другите практичари за ревидираните ИКТ наставни програми воведени во државните училишта за да се вклучат упатства за безбедност на интернет за учениците од четврто до деветто одделение.

- Да се осигура дека децата кои биле подложени на какви било манифестации на КСЕД добиваат соодветни услуги за да им се овозможи целосно да закрепнат и да се реинтегрираат во своите заедници.
- Да се зајакне способноста на заедниците да ги контролираат и заштитат децата на интернет и да го подберат нивното знаење за потенцијалните дигитални закани и ризици.
- Да се развијат капацитети и отпорност на децата преку системи за поддршка од врсници и образовни програми.

Приватен сектор

- ISP и ИКТ компаниите треба да го подберат режимот на ограничена одговорност на посредничките даватели на услуги, како и да воспостават процедури за идентификација, пријавување и отстранување недозволен материјали од КСЕД.

Босна и Херцеговина

Системи за заштита на децата

- Да се воспостават ефективни социјални програми и структури за да се обезбеди потребната поддршка за жртвите, нивните блиски роднини и старатели. Ваквите програми треба да обезбедат заштита на личните податоци на жртвите, како и соодветна поддршка на жртвите и децата во ризик.
- Да се зајакнат механизмите за помош и дежурни служби за пријавување несоодветна содржина и обезбедување поддршка на жртвите, обезбедувајќи анонимност и заштита на личните податоци на жртвите.
- Да се подигне свеста за прашањата за заштита на децата и детските права кај персоналот кој има редовен контакт со децата во образованието, здравството, социјалната заштита, правосудството и полицијата, особено во областите поврзани со спорт, култура и слободни активности. Да се опремаат овие професионалци со знаење за КСЕД, за тоа како да идентификуваат и пријават до службите за заштита на деца, а и како да препознаат ситуација во која постои разумна основа да веруваат дека детето е жртва на КСЕД.
- Да се подобри соработката помеѓу владите и НВО за спречување CSEC. КСЕДНВО треба да се сметаат за партнери, а не за даватели на услуги
- Да се следат и применуваат добри практики од другите земји во регионот и во светот.
- Да се зајакне регионалната соработка во борбата против КСЕД и нејзините манифестации, особено во однос на: примената на релевантните меѓународни и регионални инструменти за борба против КСЕД; заштита и помош на жртвите; истраги или судски постапки поврзани со кривични дела КСЕД и други форми на насилство врз деца во дигиталната средина.
- Да се поттикне и поддржи соработката помеѓу надлежните државни органи, граѓанското општество и приватниот сектор за подобро спречување и борба против сексуалната експлоатација и сексуалната злоупотреба на деца.

Спроведување на законот и кривична правда

- Да се формира специјализирано тело задолжено за обработка на високотехнолошки злосторства, вклучително и КСЕД олеснета со технологија.
- Да се зголеми бројот на специјализирани обвинители со тимови на соработници за да се решат конкретни кривични дела КСЕД. Сертифицираните професионалци треба да бидат едуцирани за процесуирањето на ова кривично дело и сензибилизирани за третман на жртвите, зголемување на идентификацијата и гонењето и би служеле како прва точка на контакт за кривични дела КСЕД.
- Да се едуцираат и обучуваат судии, обвинители и адвокати за детските права и сексуалната експлоатација и сексуалната злоупотреба на деца.
- Да се реши недостатокот на професионални службеници и персонал задолжен за откривање, истрага и процесуирање на случаите на КСЕД, поради политичкото назначување на несоодветен кадар во обвинителството и органите за спроведување на законот.
- Да се подобри информатичката писменост и да се обезбеди специјализирана обука и едукација за полициски службеници, обвинители и судии за обработка на дигитални кривични дела, особено во полициските академии и центри за едукација на судии и обвинители.
- Да се преземат неопходни мерки за да се осигура дека истрагите и кривичните постапки се водат во најдобар интерес и со почит кон правата на детето, вклучувајќи и усвојување заштитен пристап кон жртвите, обезбедувајќи дека истрагите и кривичните постапки не ја влошуваат траумата на детето и дека одговорите на кривичното правосудство се проследени со помош, онаму каде што е соодветно.
- Да се дефинира поимот „жртва“ во националното законодавство.
- Да се осигура дека правата и интересите на жртвите се заштитени во секое време, вклучувајќи ги и нивните посебни потреби како сведоци, во сите фази на истрагата и кривичната постапка. Жртвите мора да имаат пристап до надлежните органи и информации за релевантните судски и управни постапки, како и бесплатна правна помош и правно застапување во судските постапки.

Граѓанско општество, НВО и меѓународни организации

- Во ИКТ студиите и училишните програми да се интегрираат задолжителни содржини поврзани со безбедноста на децата во дигиталната средина.
- Да се едуцираат децата од сите возрасти за сите форми на насилство и злоупотреба врз децата, како во реалниот така и во виртуелниот.
- Да се распределат буџети за финансирање активности и механизми за спречување на КСЕД олеснета со технологија, како што е Центарот за сигурен интернет.

Приватен сектор

- Медиумите, особено „онлајн“ медиумите и професионалците треба да бидат едуцирани и обучени да даваат соодветни информации во врска со сите форми КСЕД, почитувајќи ја заштитата на личните податоци и приватноста на жртвите.

КОСОВО

Системи за заштита на децата

- Да се подобри соработката помеѓу државните институции и НВО, согласно најновите нормативни меѓународни стандарди.
- Да се подобри капацитетот и специјализацијата на сите засегнати страни во решавањето на КСЕД и нејзините манифестации.
- Да се зајакне регионалната и меѓународната соработка со други државни актери за размена на информации и добри практики.
- Да се спроведат кампањи за подигнување на свеста за да се информираат сите засегнати страни за КСЕД и ризиците кои произлегуваат од „онлајн“ активностите на децата.
- Да се информира пошироката јавност за законодавството поврзано со КСЕД, механизмите за известување и последиците врз животите на жртвите.
- Да се едуцираат децата за ризиците и опасностите од дигиталниот свет.
- Да се развијат заштитни мерки и механизми за следење на локалните интернет кафулиња.
- Да се отворат и финансираат центри и институти кои собираат податоци и спроведуваат истражување за ова прашање.
- Да се инвестира во алатки за филтрирање кои ги идентификуваат, регулираат, блокираат и отстрануваат недозволените материјали со КСЕД; примерите ја вклучуваат Националната платформа за безбеден интернет во Албанија која во 2020 година затвори 74 веб-локации поврзани со КСЕД.
- Да се подобрат националните дежурни служби, особено оние што пријавуваат нелегални материјали од КСЕД на интернет.
- Да се зајакне институционалната соработка на национално и локално ниво.
- Да се воспостави национален акциски план за заштита на децата, вклучувајќи и активности за справување со „онлајн“ активностите и ранливостите на децата.

Спроведување на законот и кривична правда

- Да се подобри соработката со приватниот сектор, особено со ISP и ИКТ компаниите, во борбата против КСЕД олеснета со технологија.
- Да се обезбеди специјализирана обука за судиите, обвинителите и полицијата во поглед на КСЕД, особено во однос на постапување со случаите на КСЕД, дигитална форензика и заштита на децата жртви.

Граѓанско општество, НВО и меѓународни организации

- Да се обучат новинарите и репортерите за теми поврзани со КСЕД за да се подобрат работењето и етичките стандарди на медиумите.

Приватен сектор

- Да се подобри соработката со агенциите за спроведување на законот во борбата против КСЕД олеснета со технологија.
- Тур-операторите и угостителските компании со седиште во Косово треба да го зголемат усогласувањето со Кодексот, иницијатива на повеќе засегнати страни за подигнување на свеста и капацитетот за идентификување, пријавување и спречување КСЕД во патничката и туристичка индустрија.

ЦРНА ГОРА

Системи за заштита на децата

- Да се дефинираат посебни мерки за заштита на ранливите групи, вклучително и децата припадници на ромската заедница и децата мигранти.
- Да се развијат механизми за идентификација на жртвите.
- Да се воспостави постојана соработка со другите безбедносни служби и да се усвои мултидисциплинарен пристап во: превенција, едукација и третман, водење соодветна евиденција од оваа област и проток на информации меѓу службите.
- Да се зајакнат одговорите на КСЕД, вклучително и КСЕД олеснета со технологија, на општинско ниво преку локални мултидисциплинарни тимови.
- Да се развијат специјализирани услуги наменети само за деца, за сместување, психо-социјална и правна помош, форензика и каква било дополнителна помош.
- Да се даде приоритет и да се подобри реинтеграцијата на жртвите и следењето на потенцијалните жртви.
- Да се вклучат сите засегнати страни во развивање и доследно ажурирање на заедничка база на податоци за пријавени случаи на КСЕД, со фокус на заштитата на податоците на жртвите и приватноста.
- Да се развијат групи на индикатори кои овозможуваат систематско следење и анализа, вклучително и идентификување на индикаторите за ранливост и ризиците од КСЕД.
- Да се подготват локални акциски планови и да се распределат ресурси за работа со категориите корисници.
- Да се вклучат правни застапници за да се обезбеди правна помош за регулирање на правниот статус на децата мигранти.
- Да се подобри соработката на сите релевантни тела и институции, меѓународни и домашни организации, ГО преку јасно дефинирање на одговорностите и потпишување меморандуми за соработка
- Да се спроведе истражување за да се испита и следи јавната свест и мислење за КСЕД, вклучително и технолошки олеснети КСЕД и „онлајн“ активностите и ранливостите на децата.
- Да се осмислат превентивни мерки засновани на истражување/докази, вклучително и против социјалната дискриминација и стигматизација на оние кои преживеале КСЕД.
- Да се поддржат образовните програми во училиштето и заедницата (формални и неформални) фокусирајќи се на развојот на превентивни програми за препознавање на причините и факторите на ризик.
- Да се направи превенцијата конзистентна и да се прошири надвор од програмите засновани на проекти водени само од НВО.
- Да се опреми ГО со специјализирани услуги и поддршка.

Спроведување на законот и кривична правда

- Постојано да се следи спроведувањето на законодавната рамка и да се дефинираат празнините кои треба да се решат со амандмани.
- Да се подобри имплементацијата на релевантните политики и законодавство.
- Да се продолжи со работа на идентификација на случаите на КСЕД и да се создадат тимови на локално ниво.
- Да се гонат пријавените случаи согласно соодветните членови од кривичниот законик.

- Да се развијат стандарди за однесување во рамки на надлежните органи и помеѓу нив, во случаите на КСЕД, со што одговорните органи и служби ќе бидат поодговорни за преземање на неопходните мерки во рамки на нивните надлежности за да му помогнат на детето.
- Да се воспостави и да се подобри меѓународната и регионалната соработка со другите полициски агенции и обвинители, за ефикасно следење и борба против КСЕД.
- Да се обучат полициските службеници и релевантниот персонал за идентификување на сторителите и потенцијалните жртви.
- Да се вклучат сите засегнати страни во напорите да се поттикне идентификувањето и пријавувањето случаи.
- Да се развијат и обезбедат програми за обука за работа со ранливи групи деца.
- Да се спроведе заедничка обука на сите релевантни чинители на општинско ниво за да се запознаат со меѓусебните одговорности.
- Да се подигне свеста кај релевантните државни институции и одделенија одговорни за обезбедување поддршка и пристап до правата на национално и локално ниво.
- Да се спроведува редовна заедничка обука на одговорните полициски службеници, особено граничните полицајци, службениците на аеродромот и претставниците на прекршочните органи, за да се унапреди знаењето за стандардите за меѓународното хуманитарно право и да се препознае потребата за заштита на ранливите групи.
- Да се организираат специјални тимови кои вклучуваат ГО што ги раководат претставници на ромската заедница, во откривање и спречување принудно питачење и рано или присилни бракови.
- Да се даде приоритет на идентификацијата и поддршката на деца без придружба и деца мигранти.

Граѓанско општество, НВО и меѓународни организации

- Да се зајакнат капацитетите на ГО за лиценцирање на нивните услуги.
- Да се анализира правилникот за лиценцирање услуги во поглед на лиценцирање специјализирани услуги за деца.
- Да се користи партиципативен пристап за создавање услуги осмислени за поддршка на децата со одобрена заштита.
- Да се доделат финансиски средства за обезбедување услуги од страна на ГО на сите корисници во системот за поддршка на деца.
- Да се промовираат услугите што ги нудат ГО.
- Да се обезбеди навремен пристап на ранливите групи до услугите на ГО.
- Да се зајакне соработката со други ГО, НВО и меѓународни организации во земјата и регионот.

Приватен сектор

- Да се развијат соодветни, задолжителни оперативни протоколи за идентификување и пријавување КСЕД во патничката и туристичка индустрија (хотели, приватно сместување, приватни компании, агенции, итн.)
- Да се обучат вработените во индустријата за патување и туризам за протоколите и превентивните мерки.
- Да организираат медиумски кампањи за подигнување на свеста, да се произведуваат видеа, летоци, билборди итн. и да се направат истите видливи во туристичките објекти.
- Да се зајакне соработката со полицијата и трудовите инспектори.

СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Системи за заштита на децата

- Да се зајакне помошта за реинтеграција и заштита на децата жртви.
- Да се подобри обуката, соработката и свеста за улогата на секоја од надлежните институции и да се обезбеди соодветно следење на институционалниот одговор во случаите на КСЕД.
- Да се даде приоритет на имплементацијата на усвоената законска регулатива, политики и стратегии за правата на децата.
- Да се развие национална стратегија за промовирање и заштита на правата на децата.
- Да се воспостави стратешки пристап и план за професионален развој на кадарот од различни институции кои се дел од системот за заштита на децата.
- Да се спроведе проценка на потребите за обука и да се воспостават посебни годишни планови за професионален развој на сите релевантни чинители вклучени во системот за превенција и заштита.
- Да се ревидира статутарното тело задолжено за надзор над спроведувањето на Конвенцијата на ОН за правата на детето.
- Да се спроведат препораките на ГРЕТА, вклучително и да се обезбедат соодветни мерки за помош, како што се сместување и соодветна идентификација на машките жртви на трговија со луѓе.
- Да се даде приоритет на идентификацијата и гонењето на случаите на трговија со луѓе и КСЕД, наместо зголеменото внимание на проблемот со криумчарење мигранти.
- Да се интензивираат напорите за конфискација на средства и криминални приноси стекнати со кривични дела поврзани со КСЕД.
- Да се воспостави силна рамка за мониторинг, вклучувајќи јавен пристап до независни механизми за жалби.
- Да се подобри поддршката и услугите насочени кон децата мигранти и оние кои се вратени како неуспешни баратели на азил, како и ЛГБТ младите, бидејќи тие спаѓаат во високоризичните групи.
- Да се измени сегашната статистичка база за да се овозможи правилно и соодветно планирање и следење на услугите за сите високоризични групи.
- Да се воведат посебни програми и мерки за помош наменети за децата припадници на ромската заедница, развиени во соработка со ромските семејства и заедници.
- Да се обезбеди пристап до прифатилиште за сите жртви на трговија со луѓе и КСЕД, без оглед на нивниот правен или станбен статус. Доколку ова не е возможно, а жртвите кои се странски државјани што илегално престојуваат во земјата, коишто Министерството за внатрешни работи – Единицата за борба против трговија со луѓе и криумчарење мигранти (УСТНВМС) ги сместува во прифатниот центар за странски државјани, тогаш вработените во прифатниот центар треба да се соодветно обучени за да обезбедат помош и поддршка на жртвите.
- Да се воведат и/или зајакнат програмите за реинтеграција во прифатилиштата и прифатниот центар за странски државјани, за да може жртвите подобро да се подготват за успешна реинтеграција во општеството.
- Да се зголеми финансирањето на граѓанските организации што спроведуваат превентивни активности и обезбедуваат услуги за жртвите на трговија со луѓе и сексуално насилство.
- Да се вклучат децата и младите во јавната дебата за ризиците на интернет, дигиталната безбедност и можностите.

- Да се осигури дека се достапни соодветни услуги за поддршка за оние кои се соочуваат со повреда преку интернет и дека децата се свесни како да пристапат до тие услуги.

Спроведување на законот и кривична правда

- Да се зголемат напорите за откривање и решавање на случаите на КСЕД и да се донесат соодветни мерки за гонење на сторителите.
- Да се распределат доволно средства за имплементација на националните стратегии и акциски планови за спречување на КСЕД.
- Националниот комитет треба да го ревидира и подобри сегашниот пристап и систем за собирање податоци и да ги направи јавно достапни информациите што може да се користат за следење на напредокот што земјата го постигнала во решавањето на КСЕД. Исто така, треба да се размисли за зголемување на нивото на транспарентност и одговорност.
- Да се зголеми градењето на капацитетите за секторот за компјутерски криминал во рамки на Министерството за внатрешни работи и да се создаде средина за учење, погодна за унапредување на разбирањето и знаењето на КСЕД олеснета со технологија.
- Да се продолжи со следење на „онлајн“ содржините, обуката за дигитална писменост и преференциите и политиките за социјалните медиуми, со цел да се зголеми капацитетот за рано откривање и спречување на КСЕД олеснета со технологија и дистрибуција на недозволена содржина „онлајн“.
- Да се зголеми капацитетот за рани превентивни акции, да се усвојат добрите практики од активностите на мобилните тимови и да се обезбеди институционална финансиска поддршка за нивната континуирана работа.
- Да се зајакне поддршката на комисијата, социјалните работници, полицијата и здравствениот персонал.
- Да се даде приоритет на обуката на персоналот кој работи во системот за заштита на децата.
- Да се спроведат упатствата на ITU за креаторите на политики за заштита на децата преку интернет.¹⁶³

Граѓанско општество, НВО и меѓународни организации

- Да се мобилизираат ресурсите за продолжување на успешната работа на мобилните тимови, кои обезбедуваат ефективни механизми за идентификација на потенцијалните жртви на КСЕД.
- Да се подигне свеста за КСЕД кај младите луѓе.
- Да се промовираат механизмите за пријавување кај пошироката јавност: сомнителните случаи на КСЕД треба да се пријават во Министерството за внатрешни работи на полицискиот број за итни случаи (192), телефонската линија за трговија со луѓе (0800 111 11) или на „онлајн“ апликацијата redbutton.mvr.gov.mk.
- Да се промовираат и да се даде приоритет на превентивните механизми, како што е употребата на хаштагот #block сајбер трговија на интернет, како и да се воспостави активна телефонска линија за зголемување на нивото на свесност и капацитетот за пријавување.
- Да се развијат едукативни материјали за родители, наставници и социјални работници.

- Да се ажурира мапирањето на постојната инфраструктура (институции и организации) кои работат со заштита на правата на децата и децата-жртви.
- Да се соработува со приватниот сектор, особено угостителските компании, туристичките агенции, локалните хотели и ИКТ компаниите.

Приватен сектор

- Да се осмислат координирани програми за обука на вработените во јавниот сектор.
- Да се формира регионален центар за сајбер култура и свест низ различни сектори на општеството за да се олесни подигнувањето на свеста и побрзи одговори на постојано променливиот лик на сајбер безбедноста.
- Да им се помогне на другите засегнати страни во идентификувањето на ранливите групи и високоризичното однесување низ јавноста, особено децата и жените, да се шират насочени, координирани кампањи за подигнување на свеста.
- Да соработува со НВО во развојот на превентивни програми и поддршка на постојните напори за борба против КСЕД.
- Да се промовираат достапните мерки за заштита на приватноста и да им се овозможи на корисниците да донесуваат информирани одлуки за тоа кога и како ги споделуваат своите лични информации на интернет.
- Да се развие механизам за соработка со МАСИТ, стопанската комора за информатички и комуникациски технологии, што може да додаде вредност и влијание кон развивање поддршка за подигнување на свеста, откривање и пријавување на потенцијалните жртви на КСЕД.¹⁶⁴
- Да се даде приоритет на обуката за рано откривање и препознавање на потенцијалните жртви на КСЕД.
- Да се зајакне соработката помеѓу телекомуникациските единици и органите за спроведување на законот.

СРБИЈА

Системи за заштита на децата

- Во училишните наставни програми да се вклучат задолжителните теми за КСЕД и нејзините манифестации, како што се КСЕД олеснета со технологија и КСЕД во туристичката индустрија.

Спроведување на законот и кривична правда

- Да се одвои буџет за борба против КСЕД и нејзините манифестации, особено за КСЕД олеснета со технологија.
- Да се продолжат обуките за претставниците на органите за спроведување на законот и судството.
- Да се иницира потпишување меморандуми за соработка за КСЕД помеѓу земјите од регионот.
- Да се надминат правните и административни пречки за користење достапни платформи што се справуваат со КСЕД и поддржуваат истраги (на пр., „Подобар интернет за деца“).
- Да се зајакнат човечките ресурси на органите за спроведување на законот, судството и давателите на услуги за не дојде до преморување на персоналот кој работи на случаите на КСЕД.
- Да се поттикне размена на информации и искуства меѓу професионалците во различни земји во регионот и пошироко.
- Да се организираат редовни состаноци и обуки за претставници на органите за спроведување на законот и обвинителството, на национално и регионално ниво.

Граѓанско општество, НВО и меѓународни организации

- Да се подигнат капацитетите на српските граѓански организации за КСЕД.
- Да се развијат и поддржат услугите и програмите за реинтеграција за жртвите на КСЕД.
- Да се направат услугите достапни за сите деца, особено оние во рурални и економски и социјално загрозени средини.
- Да се вклучат децата во развојот на услуги и превентивни мерки.
- Да се развијат превентивни програми за КСЕД наменети за родителите, особено за КСЕД олеснета со технологија и дигиталните ризици за децата.
- За да се приспособат превентивните активности за да ги таргетираат јазикот и ИТ алатките што децата ги користат најчесто.
- Да се зајакнат капацитетите и да се охрабрат медиумите да известуваат за случаите на КСЕД, во согласност со кодексот на однесување.

▼ Места во Албанија каде се одвива експлоатација. © Бесарт Цани

Приватен сектор

- Да се промовира Кодексот за борба против КСЕД во секторот на угостителство и ИКТ секторот.
- Да се спроведат активности за градење капацитети и превентивни активности за борба против КСЕД во секторот за патување и туризам и ИКТ секторот.
- Идентификацијата и процедурите за пријавување да бидат транспарентни.
- Да се вклучат претставници на приватниот сектор во националните механизми за упатување и во спроведувањето на постојните стандардни оперативни процедури.

МАТРИЦА НА ПРЕПОРАКИ

	Општо	КСЕД олеснета со технологија	СЕДОПТ	Во однос на ромските заедници
Правна рамка	<ol style="list-style-type: none"> 1. Да се ратификуваат или да се пристапи кон релевантните конвенции, протоколи и регионални инструменти и да се спроведат обврските што произлегуваат од меѓународните документи и конвенции. 2. Јасно да се препознае КСЕД, вклучително и КСЕД олеснета со технологија, во стратешките документи. 3. Да се усогласи националното законодавство со меѓународното и регионалното законодавство, потпишаните конвенции и протоколи и дефинициите низ законите и стратешките документи. 4. Да се усвои национално законодавство што забранува, спречува и реагира на КСЕД олеснета со технологија и КСЕД во сите нивни манифестации и да се развијат подзаконски акти, регулативи и процедури. 5. Да се усогласи законодавството поврзано со КСЕД и кривични дела на КСЕД олеснета со технологија, како и намерно однесување: производство, нудење или ставање на располагање; дистрибуција или пренос; набавка на МСЗД за себе или за друго лице; поседување МСЗД; свесен пристап до МСЗД преку ИКТ. 6. Терминолошките упатства за заштита на децата од сексуална експлоатација и сексуална злоупотреба треба да се користат како водечки принципи. 7. Да се вклучат и дефинираат КСЕД, вклучително и КСЕД олеснета со технологија, како посебни кривични дела во рамки на кривичниот законик. 8. Да се разгледа дефиницијата за детето во кривичниот законик и да се усогласи со уставот, законот за социјална и детска заштита и семејното право, како и со UNCRC. 9. Да се зголеми возраста за согласност за легален сексуален однос. 10. Да се преиспитаат исклучоците кои се однесуваат на можен брак пред полнолетство, од возраст на 16 години. 11. Да се промовира пристап приспособен за деца во законодавната рамка и практика. 12. Да се донесе закон за паричен надоместок на жртвите на кривични дела во рамки на законската регулатива и да се најдат извори за негово спроведување. 13. Да се вклучи свесното присуство во сексуална злоупотреба во која се вклучени деца како прекршок во кривичниот законик. 14. Кривичниот законик, како отежнувачка околност, треба да го пропише фактот дека сторителот намерно или од небрежност го загрозил животот на детето или дека кривичното дело вклучувало тешко насилство или му нанело сериозна повреда на детето. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Да се усвои формална дефиниција за материјалот за сексуална злоупотреба на деца и да се криминализираат другите форми на „онлајн“ сексуална експлоатација на деца, како што се „онлајн“ психолошка манипулација и сексуална изнуда. 2. Терминот „детска порнографија“ треба да се замени со терминот „материјал за сексуална злоупотреба на деца“. 3. Треба да се дефинира терминот „детска порнографија“ во кривичниот законик, за да се обезбеди декриминализација на сексуални слики на деца кои самите ги создале, а коишто ги поседуваат со нивна согласност и исклучиво за нивна приватна употреба. 4. Неопходен е периодичен преглед на законодавството поради еволуирачката и високотехнолошката природа на КСЕД олеснета со технологија. 		<ol style="list-style-type: none"> 1. Да се дефинираат посебни мерки за заштита на ранливите групи, вклучително и децата припадници на ромската заедница и децата мигранти.

	Општо	КСЕД олеснета со технологија	СЕДОПТ	Во однос на ромските заедници
Систем за заштита на деца	<ol style="list-style-type: none"> 1. Да се зајакне мултиагенцискиот механизам за координација за да се вклучат сите релевантни субјекти, нагласувајќи ја улогата на различните агенции за повеќе информации за финансирање и интервенција за сексуална експлоатација и злоупотреба на деца. 2. Да се обезбеди учество на граѓанското општество и НВО во процесот на изготвување политики и донесување одлуки. 3. Да се развијат механизми за поврзување на соодветните национални стратегии за заштита на деца, трговија со луѓе, образование, социјална инклузија итн. 4. Да се развие национална стратегија за унапредување и заштита на правата на децата и статутарното тело задолжено за надзор на реализацијата на UNCRC, координирано на локално и централно ниво и преку соодветно обезбедување услуги за социјална грижа на локално ниво. 5. Соработката помеѓу владите и НВО/организациите (домашни, регионални и меѓународни) мора да се подобри во областа на превенција, со јасно дефинирање на одговорностите и потпишување меморандуми за соработка. 6. Да се иницира потпишување на меморандуми за соработка за КСЕД и, особено за КСЕД олеснета со технологија, меѓу земјите од регионот. 7. Да се отворат и финансираат истражувачки центри и институти што собираат податоци и поддржуваат подобри методи за собирање податоци, овозможувајќи повеќе насочени пристапи за превенција и заштита. 8. Сите засегнати страни да бидат вклучени во ажурирањето на податоците во унифицирана база на податоци со развиен сет на индикатори кои овозможуваат следење и анализа и размена на важни информации, вклучувајќи и обезбедување јавно достапни податоци. 9. Да се идентификува еден ентитет како „чувар/сопственик“ на обединетата база на податоци и да биде прва точка на контакт за пристап до податоците (метаподатоци); во меѓународни истраги, ИНТЕРПОЛ треба да биде првата точка на контакт. 10. Да се развие систем на уникатни броеви за случаите на сите вклучени субјекти со цел да се избегнат двојни записи. 11. Да се спроведат дополнителни истражувања за да се обезбедат национални статистички извештаи за појавите. 12. Да се развијат национални акциони планови (НАП) и стратегии за КСЕД олеснета со технологија и КСЕД, што треба да претставуваат насочени активности кои имаат за цел да ги заштитат децата, краткорочно и долгорочно. 13. Да се воспостават формални механизми за заштита и следење, вклучително и шеми за регистрација за помош и системи за идентификација и мониторинг за да се откриваат деца кои можеби се жртви на КСЕД олеснета со технологија и КСЕД, особено оние кои се без придружба, за да се намали ризикот од експлоатација. 14. Да се развијат механизми за да се идентификуваат жртвите и да се препознаат и третираат жртвите на КСЕД како такви. 15. Да се зајакнат и владите финансиски да ги поддржат механизмите за помош и дежурните служби за пријавување несоодветна содржина и за поддршка на жртвите, обезбедувајќи анонимност и заштита на личните податоци на жртвите. 16. Да се осигури дека помошта на жртвите, како сместување, психо-социјална и правна помош, форензика и секоја дополнителна помош е приспособена според потребите на децата за да им се овозможи целосно закрепнување и реинтеграција во нивните заедници. 17. Да се направи анализа на правилникот за лиценцирање услуги во поглед на лиценцирање специјализирани услуги за деца. 18. Да се доделат финансиски средства за обезбедување услуги од страна на ГО на сите корисници во системот за поддршка на деца. 19. Да се формира фонд за обештетување деца-жртви на трговија со луѓе и сексуална експлоатација, во случаи кога ваквиот надомест не може да се наплати од сторителот. 20. Да се интензивираат напорите за конфискација на имотот стекнат со дела поврзани со трговија со луѓе. 21. Да се воспостави пристап до независни механизми за поплаки, на пр. Народен правобранител. 22. Да се користат резултатите од истражувањето за да се дефинираат и креираат мерки за спречување социјална нетолеранција кон пријавени случаи или стигматизација на жртвите. 23. Да се поддржат формалните и неформални образовни програми во училиштето и заедниците, фокусирајќи се на развојот на превентивни програми за препознавање на причините и факторите на ризик. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. НАП треба да преземаат акции насочени кон КСЕД олеснета со технологија. 2. Подобрена соработка со ISP за да се следат и регулираат неволната изложеност на МСЗД и да се обезбедат потребни податоци за истрага и проценка. 3. Да се развијат информативни кампањи за да се известат родителите за безбедноста на децата на интернет за одредени канали за комуникација. 4. Министерството за внатрешни работи, преку полициската академија, треба да воспостави и обезбеди соодветна и специјализирана обука за градење на способноста на сите релевантни службеници. 5. Формирање специјализирано тело за високотехнолошки злосторства, со посебен фокус на КСЕД олеснета со технологија. 6. Да се развијат механизми за следење на активностите на интернет кафулињата и содржината што се гледа во овие интернет кафулиња во Косово. 7. Да се размисли за спроведување на упатствата на ИТУ за креаторите на политики за заштита на децата преку интернет 2020 г.¹⁹⁸ 8. Да се развијат објективни стандарди за длабинска анализа, договорени преку консултации со повеќе засегнати страни. 9. Да се работи со партнери за да се ангажира во финансискиот сектор. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Да се развијат, особено на локално ниво, акциски планови и да се преземат мерки за заштита на децата за да не се вклучат 2. Министерствата за туризам, во соработка со другите министерства одговорни за детската благосостојба, како што се Министерствата за здравство и социјална заштита и за внатрешни работи, треба да работат на имплементација на заедничка стратегија со повеќе чинители (подигнување на свеста кај патничките и туристичките оператори, воспоставување политики за информативни кампањи итн.) за заштита на децата од сексуална експлоатација во областа на патувањето и туризмот. 4. Да се вклучат претставници на областа на патувањето и туризмот во националните механизми за упатување (НМУ) и во спроведувањето на постојните стандардни оперативни процедури. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Да се дефинираат посебни мерки за заштита на децата припадници на ромската заедница и децата мигранти. 2. Да се организираат специјални тимови кои вклучуваат ГО што ги раковоат припадници на ромската заедница, за откривање и спречување принудно питачење и рано или присилни бракови. 3. Да се поттикнат активности за идентификација и превенција за да се обезбеди поддршка за КСЕД кај децата мигранти и малолетниците без придружба. 4. Да се воспостават програми за реинтеграција на национални и странски жртви на трговија со луѓе по престојот во прифатниот центар за да им се овозможи на жртвите успешна интеграција во општеството. 5. Да се вклучат претставници на ромската заедница во постојните рамковни тела.
Спроведување на законот и кривична правда	<ol style="list-style-type: none"> 1. Да се зголеми бројот на обуки за градење капацитети за полицајците, обвинителите, судиите и сите релевантни чинители кои имаат редовен контакт со децата во поглед на овој феномен, за тоа како соодветно да се спроведе кривичната правда за децата и од технички аспект (на пр. за КСЕД олеснета со технологија). 2. Да се изработат специјализирани наставни програми за обука во полициските академии и центрите за едукација на судии и обвинители. 3. Да се изврши Проценка на потребите за обука и да се воспостават посебни годишни планови за професионален развој на сите релевантни чинители, вклучително и во системот за превенција и заштита. 4. Редовно ажурирање на опремата и софтверот. 5. Блиска соработка помеѓу судскиот сектор и системите за заштита на децата при истрага на случаите, вклучувајќи директни комуникациски линии помеѓу полициските службеници, обвинителите и лабораториите на единицата за компјутерски криминал. 6. Да се организираат редовни заеднички состаноци за претставници на органите за спроведување на законот и обвинителството, на национално и регионално ниво. 7. Да се следи бројот на обвиненија за трговија со луѓе, вклучително и трговија со деца за сексуална и трудова експлоатација и да се споделат податоците со релевантните чинители од системот за заштита на децата и субјектите за борба против трговија со луѓе. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Реинвестирање во структурата на националната компјутерска лабораторија за подобри технолошки алатки и средства за да се истражуваат случаи. 2. Да се развијат протоколи за тоа како да се извлече навредлив материјал – најголемиот дел од регионалното разузнавање доаѓа од надворешни извори и експертиза (ЕВРОПОЛ, итн.). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Треба да се информираат агенциите за спроведување на законот и туристичките оператори за КСЕД и за тоа како да ги заштитат децата од експлоатација. 2. Да се зајакне соработката со трудовата инспекција. 	

	Општо	КСЕД олеснета со технологија	СЕДОПТ	Во однос на ромските заедници
НВО и меѓународни организации	<ol style="list-style-type: none"> 1. Да се олесни учеството на децата и младите во кампањи за подигнување на свеста и размена на информации за овој феномен, бидејќи ова ќе ја зголеми ефикасноста на насочените напори за превенција и одговорите за заштита од КСЕД и КСЕД олеснета со технологија. 2. Да се зголеми знаењето на заедниците за, дигиталната безбедност и потенцијалните закани за децата во виртуелниот простор. 3. Да се развијат капацитети и отпорност на децата преку системи за поддршка од врсници и образовни програми. 4. Да се залага за подобрување и проширување на училишните програми со вклучување едукација за дигитална и интернет безбедност, идентификација на ризик и заштита на однесувањата кај децата и младите. 5. Да се вклучат децата, вклучително и децата кои преживеале вакви ситуации, во процесот на изготвување и имплементација на различни национални акциски планови. 6. Да се подигне свеста кај релевантните чинители и да се олесни или спроведе задолжителна обука за сексуална експлоатација и злоупотреба во виртуелниот простор за сите вработени, полициски службеници, наставници, родители, цивили и волонтери. 7. Да се поддржат државите што придонесуваат со персонал во мировните операции при воспоставувањето заштитни протоколи за КСЕД и пријавување вакви случаи, како и во помна и брза истрага на наводите на КСЕД. 8. Да се осигури дека државните истражители се соодветно опремени за да се справат со случаи кои вклучуваат КСЕД, како на пример, да имаат претходно искуство со деца, соодветна обука, искуство со злосторства во кои се вклучени деца или злосторства од сексуална природа итн. 9. Да се мобилизираат финансиски и човечки ресурси за да се продолжи со успешниот пример и механизам на мобилни тимови во идентификацијата на потенцијалните жртви. 10. Да се направат услугите достапни и пристапни за сите деца, особено оние во рурални и економски и социјално предизвикувачки средини. 11. Да се залага за регулирање на дигиталните заштитни механизми и одговорности меѓу засегнатите страни во нивните соодветни сектори, вклучувајќи ги ISP, родителите, образовните институции (како што се училиштата) и агенциите за спроведување на законот. 12. Да се соработува со други чинители на граѓанското општество, НВО и ИКТ компании (конкретно ISP), особено во поглед на знаењето, информациите и споделувањето на добри практики. 13. Да се фокусира на и да се развие долгорочен, стратешки пристап за решавање на проблемот, вклучувајќи и следење и проценка на завршените проекти и програми. 			
Приватен сектор	<ol style="list-style-type: none"> 1. Медиумите и новинарите, особено „онлајн“ медиумите и професионалците треба да бидат едуцирани и обучени да даваат соодветни информации во врска со сите форми на сексуална експлоатација и злоупотреба на деца, со долга почит кон заштитата на личните податоци и приватноста на жртвите. 2. Приватниот сектор не треба да соучествува и треба проактивно да забрани употреба на сексуализирани слики и пораки кои вклучуваат деца во своите производи и услуги. Ова вклучува достапност и промоција на производи наменети за сексуализирање девојчиња на млада возраст во списанија, филмови, компјутерски игри, облека, играчки, шминка и други производи што се продаваат и за возрасни и за деца. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ИКТ интернет индустријата и компаниите треба да го подобрат нивниот режим на ограничена одговорност на посредничките даватели на услуги, заедно со нерегулираната област на известување и процедури за отстранување. ИКТ компаниите треба да воспостават протоколи и јасни процедури и политики во однос на отстранување на нелегални или несоодветни материјали од платформите и услугите што ги обезбедуваат. 2. ИКТ компаниите треба да воспостават мандат за следење и пријавување незаконска содржина што се пренесува преку нивните мрежи, платформи и/или електронски комуникациски уреди и услуги. 3. ИКТ компаниите треба проактивно да соработуваат со локалните НВО, особено во поглед на размена на знаење, искуство и информации, подигнување на свеста кај вработените во ИКТ индустријата, заштитните мерки и механизми за заштита на жртвите. 4. Информатичката и технолошката индустрија треба да осигурат дека „онлајн“ платформите имаат зголемени безбедносни и заштитни мерки, како и да ги промовираат и олеснат услугите за упатување и линиите за помош во врска со безбедноста на децата. 5. Технолошките компании треба да инвестираат ресурси за да се обезбеди соодветен број човечки модератори за следење на некои од најчувствителните категории на содржини, вклучувајќи и материјали за сексуална злоупотреба на деца и експлоатација. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Да го зајакнат градењето капацитети и обуката за СЕДОПТ и КСЕД за тур-операторите. 2. Да ја подобрат усогласеноста на тур-операторите со Кодексот. 3. Да развијат оперативни протоколи за заштита и идентификација на жртвите и пријавување случаи во патничката и туристичка индустрија и да ги направат задолжителни. 4. Да организираат медиумски кампањи, да се произведуваат видеа, ТВ спотови, летоци, билборди итн. и да се направат истите видливи во туристичките објекти. 5. Да ја подобрат соработката со органите за спроведување на законот и локалните НВО, на пример преку воспоставување протокол за пријавување за да се информира полицијата кога вработените ќе најдат на недолично однесување или сомнителни случаи и кога локалните НВО за борба против трговија со луѓе спроведуваат обука на вработените. 6. Се охрабруваат меѓународните, регионалните и поголемите компании да обезбедат поддршка и да ги споделат своите искуства и протоколи за заштита и пријавување со помалите локални компании во индустријата. 	

ЗАБЕЛЕШКИ

- 1 Иако, „детска порнографија“ сè уште широко се користи како правна дефиниција во многу земји, вклучително и во САД и многу земји од Западен Балкан, сепак, употребата на овој термин во голема мера е погрешна и неточна. Терминот „порнографија“ се користи за означување материјали како што се слики, видеа, книги и други медиуми наменети да предизвикаат сексуална возбуда. Со оглед на тоа дека децата сè уште не се ментално или физички зрели, тие не можат да бидат целосно свесни за активностите на кои можеби биле принудени. Затоа, инволвираноста на децата во такви материјали не треба да се дефинира како „порнографија“, туку како „сексуална злоупотреба или експлоатација на деца“. Погрешната употреба на терминологијата може да ја минимизира експлоататорската природа на феноменот, како и да подразбира легитимност од страна на сторителот, како и согласност на детето жртва.
- 2 Референците за Косово во извештајот се направени без предрасуди кон позициите за статусот и се во согласност со Резолуцијата 1244/1999 на UNSCR и советодавното мислење на Меѓународниот суд на правдата за декларацијата на независност на Косово.
- 3 МОТ, Глобални проценки на детскиот труд, 2017 г., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/publication/wcms_575541.pdf
- 4 Совет на Европа, Правилото „тука нема допирање“ - Кико и раката, 2021 г., <https://www.coe.int/en/web/children/underwear-rule>.
- 5 Законите за старосниот праг, сепак, зависат од националното законодавство и се разликуваат од една земја до друга.
- 6 ECPAT International, Форми на комерцијална сексуална експлоатација на деца, 2016 г., https://www.ecpat.org/wp-content/uploads/2016/04/ECPAT_brochure_2005_ENG_2nd-Edition.pdf.
- 7 Генерално собрание на ОН, Конвенција за правата на детето, ноември 1989 г., <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CRC.aspx>.
- 8 МОТ, Конвенција за најлошите форми на детски труд, 1999 (Бр. 182), https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C182.
- 9 Генерално собрание на ОН, Протокол за спречување, сузбивање и казнување на трговијата со луѓе, особено жени и деца, ноември 2000 г., <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/protocoltraffickinginpersons.aspx>.
- 10 Меѓутоа, не секоја трговија со деца спаѓа во CSEC, бидејќи децата може да бидат тргувани и за трудова експлоатација.
- 11 Chase and Statham, Commercial and sexual exploitation of children and young people in the UK—a review, *Child Abuse Review*, 2005 г., <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/car.881>.
- 12 Ellen Wright Clayton, Richard D Krugman and Patti Simon (eds), *Confronting Commercial Sexual Exploitation and Sex Trafficking of Minors in the United States* Медицински институт и Национален совет за истражување, Вашингтон: The National Academies Press, 2013 г., <https://oijdp.ojp.gov/sites/g/files/xyckuh176/files/pubs/243838.pdf>.
- 13 Commercial Sexual Exploitation of Children and Sex Trafficking, Development Services Group, Inc., Washington, D.C.: Канцеларија за малолетничка правда и превенција од малолетничка деликвенција, 2014 г., <https://www.oijdp.gov/mpg/litreviews/CSECSexTrafficking.pdf>.
- 14 Megan Anitto, Consent, Coercion, and Compassion: Emerging Legal Responses to the Commercial Sexual Exploitation of Minors, *Yale Law and Policy Review*, 30, 1, <https://digitalcommons.law.yale.edu/ylpr/vol30/iss1/2>.
- 15 Lucia Bird et al., Transformative technologies: How digital is changing the landscape of organized crime, Глобална иницијатива против транснационалниот организиран криминал, јуни 2020г., <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2020/06/Transformative-Technologies-WEB.pdf>.
- 16 Instagram biggest for child grooming online - NSPCC finds, BBC News, 1 март 2019 г., <https://www.bbc.com/news/uk-47410520>.
- 17 How People Use the Internet to Sexually Exploit Children and Teens, Stop It Now, <https://www.stopitnow.org/ohc-content/how-people-use-the-internet-to-sexually-exploit-children-and-teens>.
- 18 Livia Wagner and Thi Hoang, Aggravating circumstances: How coronavirus impacts human trafficking, Глобална иницијатива против транснационалниот организиран криминал, мај 2020 г., <https://globalinitiative.net/analysis/human-trafficking-covid-impact/>.
- 19 Nikita Malik, When it comes to the Darknet, Форбс, 4 септември 2018 г., <https://www.forbes.com/sites/nikitamalik/2018/09/04/when-it-comes-to-child-sexual-exploitation-we-cannot-ignore-the-darknet/#62708606de6a>.

- 20 Европска комисија, Стратегија на ЕУ за поефикасна борба против сексуалната злоупотреба на деца, COM(2020) 607 конечна верзија, 24 јули 2020 г., https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-security/20200724_com-2020-607-commission-communication_en.pdf.
- 21 Lucia Bird et al, Transformative technologies: How digital is changing the landscape of organized crime, Глобална иницијатива против транснационалниот организиран криминал, јуни 2020г., <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2020/06/Transformative-Technologies-WEB.pdf>.
- 22 Генерално собрание на ОН, Извештај на специјалниот известувач за продажба на деца, детска проституција и детска порнографија, A/HRC/12/23, Совет за човекови права, 13 јули 2009 г., <https://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/12session/A.HRC.12.23.pdf>.
- 23 Michael H Keller and Gabriel JX Dance, The internet is overrun with images of child sexual abuse. What went wrong? The *New York Times*, 28 септември 2019 г., <https://www.nytimes.com/interactive/2019/09/28/us/child-sex-abuse.html>.
- 24 Европска комисија, Стратегија на ЕУ за поефикасна борба против сексуалната злоупотреба на деца, COM(2020) 607 конечна верзија, 24 јули 2020 г., https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-security/20200724_com-2020-607-commission-communication_en.pdf.
- 25 Valëza Zogjani and Gersi Gashi, Економски прашања во Западен Балкан, Форум на граѓанското општество на Западен Балкан, Резиме на политики 03/19, март 2019 г., <https://wb-csf.eu/docs/CSF-PB-03-19-full-4.pdf.pdf>.
- 26 Ibid.
- 27 Светска банка, рецесијата се продлабочува бидејќи пандемијата COVID-19 ги загрозува работните места и намалувањето на сиромаштијата во Западен Балкан, соопштение за медиумите, 22 октомври 2020 г., <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2020/10/22/recession-deepens-as-covid-19-pandemic-threatens-jobs-and-poverty-reduction-in-western-balkans>.
- 28 Věra Stojárová, Организиран криминал во Западен Балкан, HUMSEC, Грац, 2007 г., <https://is.muni.cz/publication/722429>.
- 29 Жаришта на организиран криминал во Западен Балкан, Глобална иницијатива против транснационалниот организиран криминал, мај 2019 г., <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2019/05/Hotspots-Report-English-13Jun1110-Web.pdf>.
- 30 Мерење на организиран криминал во Западен Балкан, UNODC, 2020 г., <https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/OC/Measuring-OC-in-WB.pdf>.
- 31 Трговија со луѓе во и низ Југоисточна Европа – квалитативна анализа, Балканска криминологија, <https://www.balkan-criminology.eu/projects/trafficking-in-human-beings-in-and-through-southeast-europe-a-qualitative-analysis/>.
- 32 UNODC, Глобален извештај за трговија со луѓе 2020 година, јануари 2021 г., https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/tip/2021/GLOTIP_2020_15jan_web.pdf. Југоисточна Европа се однесува на следната група на суверени држави и територии: Албанија, Босна и Херцеговина, Бугарија, Хрватска, Грција, Косово, Црна Гора, Северна Македонија, Романија, Србија и Источна Тракија (дел од Турција). Понекогаш се вклучени и Молдавија и Словенија.
- 33 Американски Стејт Департмент, Извештај за трговија со луѓе за 2020 година, јуни 2020 г., <https://www.state.gov/reports/2020-trafficking-in-persons-report/>.
- 34 Ibid.
- 35 Ibid.
- 36 Commercial Sexual Exploitation of Children and Sex Trafficking, Development Services Group, Inc., Washington, D.C.: Канцеларија за малолетничка правда и превенција од малолетничка деликвенција, 2014 г., <https://www.ojjdp.gov/mpg/litreviews/CSECSexTrafficking.pdf>.
- 37 Ibid.
- 38 Milovan Matić, Trgovina djecom postala unosan biznis u BiH i cijelom region, eTrafika, 26 јули 2015 г., <https://www.etrafka.net/djeca-imaju-pravo/29471/trgovina-djecom-postala-unosan-biznis-u-bih-i-cijelom-regionu/>.
- 39 Опсерваторија на граѓанското општество за борба против организиран криминал во Југоисточна Европа, Билтен на ризици - Издание 6, Глобална иницијатива против транснационалниот организиран криминал, април 2021 г., 8, <https://globalinitiative.net/analysis/seeobs-risk-bulletin-6/>.
- 40 Регионална проценка за закана од сериозен и организиран криминал (SOCTA), Министерство за внатрешни работи на Србија, 2019 г., <https://bit.ly/3ILICQ5>.
- 41 David Gvineria et al, The Lost Cases: Findings and recommendations from an in-depth assessment of gaps in the investigation of online child sexual abuse cases in Albania, UNICEF Albania, август 2020 г., <https://www.unicef.org/albania/media/3361/file/The%20lost%20Cases.pdf>.
- 42 Меѓународна организација со седиште во САД што прима пријави за сексуална злоупотреба и експлоатација на деца и им става на располагање ресурси и информации на агенциите за спроведување на законот ширум светот за да ги заштитат децата од „онлајн“ сексуална експлоатација и злоупотреба. Види <https://www.missingkids.org/>.
- 43 A Dunja, O Gjergji, D Gvineria, E Hallkaj and I Verzivolli, One Click Away: Children's Experience of Internet Use in Albania, UNICEF Albania, 2019 г., https://www.unicef.org/albania/media/2481/file/one_click.pdf.
- 44 Elmedin Muratbegović и Srđan Vujović, *Ponašanje i navike djece na internetu: stavovi djece, roditelja i nastavnika informatike*, Save the Children во Северозападен Балкан, декември 2016 г., <https://nwb.savethechildren.net/sites/nwb.savethechildren.net/files/library/lzvjestaj-ponasanje-djece-na-internetu.pdf>.
- 45 Министерство за безбедност на Босна и Херцеговина, Извештај за состојбата во областа на трговија со луѓе во Босна и Херцеговина, http://www.msb.gov.ba/anti_trafficking/dokumenti/godisnji_izvjestaj/Archive.aspx?langTag=bs-BA&template_id=104&pageIndex=1.
- 46 Министерство за безбедност на Босна и Херцеговина, *Informacija o stanju sigurnosti u Bosni i Hercegovini u 2018. i 2019. Godinu*, ноември 2020 г., <http://www.msb.gov.ba/PDF/250220211.pdf>.
- 47 Dobrinka Kuzmanović et al, Употреба на интернет и дигитална технологија кај децата и младите во Србија, резултати од анкета спроведена преку EU kids online, 2018 г., Белград: Институт за психологија, Филозофски факултет, 2019 г., <https://www.unicef.org/serbia/>

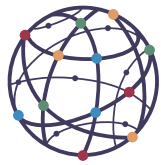
- media/12526/file/Internet_and_Digital_Technology_Use_among_Children_and_Youth.pdf.
- 48 Одделот за сузбивање компјутерски криминал при Министерството за внатрешни работи, во соработка со Специјалниот оддел за борба против компјутерскиот криминал на Вишото јавно обвинителство во Белград, во рамки на борбата против компјутерскиот криминал, ја спроведуваат трајната операција „Армагедон“: Центар за заштита на жртви на трговија со луѓе, Основен статистички извештај за идентификација на жртви на трговија со луѓе, 2019 г., http://www.centarzztlj.rs/images/statistika/19/2019_Statisticki_izvestaji.pdf.
- 49 МВР презема активности за расчистување на случајот „Јавна соба“, Академик, 29 јануари 2020, <https://akademik.mk/mvr-prezema-aktivnosti-za-raschistuvane-na-sluchajot-javna-soba>.
- 50 Nikola Kojić, *Slučaj „Telegram“: Za deljenje pornografskog materijala i do 10 godina zatvora*, N1, 10 март 2021 г., <https://rs.n1info.com/vesti/slucaj-telegram-za-deljenje-pornografskog-materijala-i-do-10-godina-zatvora/>.
- 51 *DJECA NA INTERNETU – MOGUĆNOSTI, RIZICI IBEZBJEDNOST*, Unicef and Ipsos, јули 2016 г., <https://www.unicef.org/montenegro/media/3106/file/MNE-media-MNEpublication55.pdf>.
- 52 Сите интервјуа се спроведоа во ноември и декември 2020 година во Албанија, Босна и Херцеговина, Косово, Црна Гора, Северна Македонија и Србија
- 53 Challenges in identification, protection and reintegration of victims of human trafficking, Open Gate/La Strada, 2020 г., <https://drive.google.com/file/d/1U1LBODADHtZO-lgF5oNBKRjYFcQj9OK/view>.
- 54 US Department of Labor, 2018 Findings on the worst forms of child labor, September 2019, 902, https://www.dol.gov/sites/dolgov/files/ILAB/child_labor_reports/tda2018/ChildLaborReportBook.pdf.
- 55 ECPAT International, Offenders on the move: Global study on sexual exploitation of children in travel and tourism, мај 2016 г., 29, <https://www.ecpat.org.uk/Handlers/Download.ashx?IDMF=2ead9526-6b4f-402a-aa23-821c0274ddf>.
- 56 Анализа на ситуацијата на децата во движење – Косово, проект Марио, Европска комисија, 2014 г., <https://ec.europa.eu/research-roma-children/?publications/178/>.
- 57 Повеќето пописи на населението се стари и политички спорни; луѓето често не се идентификуваат како дел од етничка група на пописот и во некои земји, ромската заедница не беше вклучена во пописот како посебна етничка група. Меѓутоа, експертите генерално се согласуваат дека бројот на ромската популација низ Западен Балкан е крајно потценет.
- 58 Margaret Mbogoni, Albania 2011 Census – a new urban-rural classification of Albanian population, UN Statistics Division, <https://unstats.un.org/unsd/censusb20/KnowledgebaseArticle10728.aspx>; Statistical Yearbook of Montenegro, Monstat, 2020 г., <http://monstat.org/uploads/files/publikacije/godisnjak%202020/4.pdf>; Statistical Office of the Republic of Serbia, *Попис становништва, домаќинстава и станова 2011. у Републици Србији*, соопштение за медиумите, 29 ноември 2012 г., <https://publikacije.stat.gov.rs/G2012/Pdf/G201218001.pdf>.
- 59 Stephan Müller et al., Roma: Europe’s neglected Coronavirus victims, BIRN, 1 април 2020 г., <https://balkaninsight.com/2020/04/01/roma-europes-neglected-coronavirus-victims/>.
- 60 Ibid.
- 61 T Ahmed, The Many Vulnerabilities of the Roma and the European Legal Framework, in F Ippolito and S Sanchez (eds), *Protecting Vulnerable Groups*. Oxford: Hart Publishing, 2015 г.
- 62 Sunčica Macura-Milovanović, Предшколско образование на ромските деца во Србија: Бариери и можности, *списание на Центар за студии за образовна политика*, 3, 9-28, https://www.researchgate.net/publication/288371172_Pre-Primary_Education_of_Roma_Children_in_Serbia_Barriers_and_Possibilities.
- 63 Босна и Херцеговина – Истражување на повеќекратни индикатори 2011 г. – Ромски населби, Канцеларија на УНИЦЕФ за Босна и Херцеговина, Министерство за човекови права и бегалци на Босна и Херцеговина и Завод за статистика на Босна и Херцеговина, 12 ноември 2013 г., <https://microdata.worldbank.org/index.php/catalog/1774>.
- 64 Ibid.
- 65 БИРН, Косово протерува деца припадници на ромската заедница кои питачат, *Balkan Insight*, 9 февруари 2009 г., <https://balkaninsight.com/2009/02/09/kosovo-expels-roma-child-beggars/>. Haris Rovcanin, Босна се бори да го реши проблемот со децата питачи, 8 февруари 2017 г., <https://balkaninsight.com/2017/02/08/bosnia-struggles-to-address-child-begging-problem-02-07-2017/>.
- 66 Типологија на трговијата со деца во Албанија, ОБСЕ, 17 јули 2020 г., <https://www.osce.org/presence-in-albania/457546>.
- 67 Интервју со претставник на националниот механизам за заштита на децата и претставник на Министерството за здравство и социјална заштита во Тирана, ноември 2020 г.
- 68 Интервјуа со претставник на владина единица за заштита, претставник на националниот механизам за заштита на децата и претставник на Министерството за здравство и социјална заштита во Тирана, ноември 2020 г.
- 69 Anette Brunovskis and Rebecca Surtees, Vulnerability and exploitation along the Balkan route: Identifying victims of human trafficking in Serbia, Fafo, 2017 г., <https://www.fafo.no/images/pub/2017/20620.pdf>.
- 70 УНХЦР, Југоисточна Европа, <https://www.unhcr.org/see>.
- 71 Roberto Forin and Claire Healy, Trafficking along Migration Routes to Europe: Bridging the Gap between Migration, Asylum and Anti-Trafficking, ICMPD, 2018, https://childhub.org/sites/default/files/webinars/bridging_the_gap_between_migration_asylum_and_anti-trafficking.pdf.
- 72 Ibid.
- 73 „Бача бази“ (Bacha bāzi) е жаргонски термин во некои делови на Авганистан и Пакистан за обичај што вклучува сексуална злоупотреба на деца од постари мажи и млади адолесценти или момчиња, кои се нарекуваат „разиграни момчиња“.
- 74 Интервју со претставник на граѓанското општество кој работи во системот за заштита на децата во Србија, ноември 2020 г.
- 75 Интервју со претставник на Центарот за заштита на жртви, Србија, ноември 2020 г.
- 76 Ellen Wright Clayton, Richard D Krugman and Patti Simon (eds), *Confronting Commercial Sexual Exploitation and Sex Trafficking of Minors in the United States* Медицински институт и Национален совет за истражување, Вашингтон: The

- National Academies Press, 2013 г., <https://ojdp.ojp.gov/sites/g/files/xyckuh176/files/pubs/243838.pdf>.
- 77 N Busch-Armendariz, M Nsonwu and L C Heffron, Understanding human trafficking: Development of typologies of traffickers phase II, paper presented at First Annual Interdisciplinary Conference on Human Trafficking, 30 октомври 2009 г., Lincoln, NE, <https://core.ac.uk/download/pdf/188058212.pdf>.
- 78 D Siegel and S de Blank, Women who traffic women: The role of women in human trafficking networks—Dutch cases, *Global Crime*, 11, 4, 436-447, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/17440572.2010.519528?journalCode=fglc20>.
- 79 Ellen Wright Clayton, Richard D Krugman and Patti Simon (eds), *Confronting Commercial Sexual Exploitation and Sex Trafficking of Minors in the United States* Медицински институт и Национален совет за истражување, Вашингтон: The National Academies Press, 2013 г., <https://ojdp.ojp.gov/sites/g/files/xyckuh176/files/pubs/243838.pdf>.
- 80 Ibid.
- 81 M Shively, K Kliorys, K Wheeler and D Hunt, *A national overview of prostitution and sex trafficking demand reduction efforts, final report*. Cambridge, MA: Abt Associates, јуни 2012 г., <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/grants/238796.pdf>.
- 82 Ibid.
- 83 The Schapiro Group, Men who buy sex with adolescent girls: A scientific research study, 2009 г., <https://multco.us/file/24357/download>.
- 84 Angela Hawke, Alison Raphael, Offenders on the move: Global Study on sexual exploitation of children in travel and tourism, ECPAT, 2016, 29, <https://www.ecpat.org.uk/Handlers/Download.ashx?IDMF=2ead9526-6b4f-402a-aa23-821c0274ddfe>.
- 85 Интервјуа со граѓанското општество и органите за спроведување на законот во Црна Гора, Босна и Херцеговина и Северна Македонија во ноември и декември 2020 г.
- 86 Angela Hawke, Alison Raphael, Offenders on the move: Global Study on sexual exploitation of children in travel and tourism, ECPAT, 2016, 29, <https://www.ecpat.org.uk/Handlers/Download.ashx?IDMF=2ead9526-6b4f-402a-aa23-821c0274ddfe>.
- 87 Paul Lewis, Албанскиот суд го прогласи британскиот педофил за виновен за сексуална злоупотреба, *Гардијан*, 19 ноември 2008 г., <https://www.theguardian.com/society/2008/nov/19/david-brown-paedophile-trial-albania>.
- 88 *Dënohet me një vit burgim personi që keqperdori fëmijët në pornografi*, Klan Kosova, 2020 г., <https://klankosova.tv/denohet-me-nje-vit-burgim-personi-qe-keqperdori-femijet-ne-pornografi/> и *Dënohet izraeliti për pornografi me fëmijë*, Klan Kosova, 5 март 2020 г., <https://www.youtube.com/watch?v=pfXKJeDIQGI>.
- 89 Влада на Република Северна Македонија, Годишен извештај за 2018 година на националната комисија за борба против трговија со луѓе и илегална миграција, март 2019 г., <http://nacionalnakomisija.gov.mk/wp-content/uploads/2016/12/ANNUAL-REPORT-OF-THE-NC-THB-AND-IM-2018.pdf>.
- 90 EUROPOL, Catching the virus cybercrime, disinformation and the COVID-19 pandemic, 3 април 2020 г., <https://www.europol.europa.eu/publications-documents/catching-virus-cybercrime-disinformation-and-covid-19-pandemic>.
- 91 ИНТЕРПОЛ, Закани и трендови: сексуална експлоатација и злоупотреба на деца, влијание на КОВИД-19, септември 2020 година, <https://www.INTERPOL.int/en/News-and-Events/News/2020/INTERPOL-report-highlights-impact-of-COVID-19-on-child-sexual-abuse>
- 92 ЕВРОПОЛ, Експлоатирање на изолацијата: Прекршителите и жртвите на „онлајн“ сексуална злоупотреба на деца за време на пандемијата КОВИД-19, 19 јуни 2020 година, <https://www.europol.europa.eu/publications-documents/exploiting-isolation-offenders-and-victims-of-online-child-sexual-abuse-during-covid-19-pandemic>.
- 93 Ibid.
- 94 Livia Wagner and Thi Hoang, Aggravating circumstances: How coronavirus impacts human trafficking, Глобална иницијатива против транснационалниот организиран криминал, мај 2020 г., <https://globalinitiative.net/analysis/human-trafficking-covid-impact/>.
- 95 Вистинскиот број на случаи на СЕКТТ во 2020 година можеби е понизок, но тоа не го намалува нивото или интензитетот на експлоатација и насилство со кое би можеле да се соочат малолетните жртви за време на целосниот карантин и ограничувањата поради пандемијата.
- 96 Интервју со претставници на граѓанското општество низ Западен Балкан, октомври 2020 г.
- 97 Интервју со претставник на граѓанското општество од Северна Македонија, февруари 2021 година.
- 98 Усвоена на 44-та сесија на Генералното собрание на Обединетите нации на 20 ноември 1989 година (резолюција бр. 44/25) и стапи во сила на 2 септември 1990 година.
- 99 Конвенција на Советот на Европа за заштита на децата од сексуална експлоатација и сексуална злоупотреба, <https://rm.coe.int/protection-of-children-against-sexual-exploitation-and-sexual-abuse/1680794e97>.
- 100 Конвенција на Советот на Европа за компјутерски криминал, <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680081561>.
- 101 Директива 2011/92/EУ на Европскиот парламент и на Советот, 13 декември 2011 г., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32011L0093&from=EN>.
- 102 Целта на Директивата 2011/92 е задолжителна за сите земји-членки на ЕУ. Меѓутоа, бидејќи ниту една од земјите на WB6 не е земја-членка на ЕУ, оваа Директива не е применлива за нив.
- 103 Советот на Европа, Комитетот на потписничките на Конвенцијата на Советот на Европа за заштита на децата од сексуална експлоатација и сексуална злоупотреба, 2nd implementation report, T-ES(2017)12_en final, 31 јануари 2018 г., <https://rm.coe.int/t-es-2017-12-en-final-lanzaroteco-mmittleereportcircleoftruststrategies/16807b8959>.
- 104 Види <http://redbutton.mvr.gov.mk/>.
- 105 Види <http://www.govornaomraza.mk/>.
- 106 Република Србија, *STRATEGIJA ZA BORBU PROTIV VISOKOTEHNOLOŠKOG KRIMINALA za period 2019-2023. godine*, 14 септември 2018 г., http://arhiva.mup.gov.rs/cms_cir/decaipolicija.nsf/Strategija%20za%20borbu%20protiv%20

- visokotehno%20C5%A1kog%20kriminala%20(2019%20-%202023).pdf.
- 107 Совет на Европа, Извештај за проценка за собирање и користење електронски докази во кривичната постапка според домашното законодавство во Југоисточна Европа и Турција, 5 март 2018 година, <https://rm.coe.int/3156-52-iproceeds-electronic-evidence-report-eng/16807bdfdf>.
- 108 Министерството за правда на САД, форензичко испитување на дигитални докази: Водич за спроведување на законот, специјален извештај на НИП, април 2004 година, <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/199408.pdf>.
- 109 Светска туристичка организација при Обединетите нации, Заднина на глобалниот етички кодекс за туризам, <https://www.unwto.org/background-global-code-ethics-tourism>.
- 110 За жал, потпишаниот документ е отстранет и повеќе не е достапен на интернет.
- 111 Билатералните договори се однесуваат на идентификација и пријавување на случаи на трговија со луѓе меѓу Албанија и Косово, Црна Гора и Северна Македонија; Северна Македонија и Србија и Косово; и Црна Гора и Косово.
- 112 Children's Human Rights Centre et al., Albania: Alternative report to the Optional Protocol of the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography, јануари 2012 г., 7, https://www.ecoi.net/en/file/local/1175112/1930_1350313059_albania-albaniancoalitionagainstchildtraffickingsexualexploitationofchildren-crc61opsc-report.pdf.
- 113 УНИЦЕФ, Истражување за свеста на родителите за ризиците од злоупотреба на деца преку интернет, март 2016 година, <https://www.unicef.org/serbia/en/reports/parental-awareness-online-child-abuse-risks>; УНИЦЕФ, Насилство врз децата во Србија: Детерминанти, фактори и интервенции, 2017 година, <http://www.savetzapravadeteta.gov.rs/doc/eng.dokumenta/Violence-against-children-in-Serbia-web.pdf>; Centar za prava deteta, *IZVEŠTAJ O STANJU PRAVA DETETA NA ZAŠTITU OD ONLINE SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA I EKSPLOATACIJE*, 11 ноември 2019 г., <https://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2020/07/Izve%C5%A1taj-o-stanju-prava-deteta-u-odnosu-na-za%C5%A1titu-od-online-seksualnog-zlostavljanja-i-eksploatacije-novembar-20219-2.pdf>.
- 114 Интервју со службеници за спроведување на законот во Тирана, декември 2020 година.
- 115 Интервју со службеници за спроведување на законот во Приштина, декември 2020 година.
- 116 Интервјуа со органите за спроведување на законот во Албанија, Црна Гора и Србија, ноември и декември 2020 година.
- 117 Протоколот за соработка помеѓу Центарот за сигурен интернет и Федералната полициска управа е потпишан во октомври 2019 година; со Полицијата на округот Брчко во ноември 2019 година; и со Министерството за внатрешни работи на Република Српска во август 2020 година, по доцнењето предизвикано од политичките размислувања на владеењето на ентитетот.
- 118 „Онлајн“ интервју со вработен во хотел во Албанија, декември 2020 година.
- 119 Интервју со претставник на граѓанското општество од Подгорица, декември 2020 година.
- 120 Интервју со претставник на граѓанското општество кој работи на ромската заедница во Босна и Херцеговина, крајот на 2020 година.
- 121 Интервју преку Zoom со полицаец во Црна Гора, ноември 2020 година.
- 122 Интервју со претставник на меѓународна организација во Црна Гора, ноември 2020 година.
- 123 Статистичките записи на Центарот за сигурен интернет 2010–2020 во Босна и Херцеговина се достапни на www.sigurnodijete.ba.
- 124 Фронтекс, Анализа на ризик за 2019 година, февруари 2019 година, https://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Risk_Analysis/Risk_Analysis_for_2019.pdf.
- 125 Види <https://pametnoibezbedno.gov.rs/>.
- 126 Конвенција на Советот на Европа за заштита на деца од сексуална експлоатација и сексуална злоупотреба, 25 октомври 2007 г., <https://rm.coe.int/1680084822>.
- 127 INHOPE е составен од 46 телефонски линии ширум светот кои функционираат во сите земји-членки на ЕУ, Русија, Јужна Африка, Северна и Јужна Америка, Азија, Австралија и Нов Зеланд. Тие ги поддржуваат телефонските линии и нивните партнерски организации преку обука, најдобри практики, обезбедување квалитет и благосостојба на персоналот.
- 128 За повеќе информации за телефонската линија за членовите на INHOPE, види <https://www.inhope.org/EN>.
- 129 За повеќе информации, види Pamentno i bezbedno на <https://pametnoibezbedno.gov.rs/>.
- 130 За повеќе информации, види <https://www.childhelplineinternational.org/child-helplines/child-helpline-network/>.
- 131 Центар за заштита на децата за Југоисточна Европа, <https://childhub.org/en/child-protection-news/international-platform-against-child-sex-tourism>.
- 132 Центар за заштита на децата, Нашите партнери, <https://childhub.org/en/child-protection-hub-partners>.
- 133 За повеќе информации, види <https://shivafoundation.org.uk/>.
- 134 Интервју со претставник на граѓанското општество од Косово, ноември 2020 година.
- 135 МАСИТ ја претставува македонската ИКТ индустрија и ги промовира и застапува деловните интереси на ИКТ компаниите со цел да се промовира и развива ИКТ индустријата и деловното опкружување: Види <https://masit.org.mk/en/about-us/>.
- 136 Групацјата Дојче Телеком ја поддржува иницијативата за безбедност на децата на интернет, Телеком, <https://www.telekom.com/en/company/details/deutsche-telekom-group-supports-child-online-safety-initiative-358780>.
- 137 ИНСТАТ, Туризмот претставен преку цифри: Албанија 2019 г., 20, <http://www.instat.gov.al/media/5551/tourism-in-figures-eng.pdf>.
- 138 ИНСТАТ, Деловен регистар 2019, 2020 година, 24, <http://www.instat.gov.al/media/7172/regjistri-i-ndermarrjeve-2020.pdf>.
- 139 Влада на Република Српска, Министерство за туризам, *Рок за кориштење туристичких ваучера продужен до 30. јуна 2021. Године*, декември 2020 г., <https://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/MTT/Pages/default.aspx#collapsible9>.

- 140 Grad na internetu, Sarajevo u. 2019. Godini posjetili turisti iz 174 drzave svijeta, 15 јануари 2020 г., <https://www.sarajevo.ba/bs/article/6753/sarajevo-u-2019-godini-posjetili-turisti-iz-174-drzave-svijeta>.
- 141 Завод за статистика на Косово, Серија: 3 – Економска статистика, Хотелска статистика Q3 2020 г., декември 2020, 6 г., <https://ask.rks-gov.net/media/5851/hoteleria-q3-2020.pdf>.
- 142 Влада на Црна Гора, *Turisticke agencije*, јули 2019 г., https://data.gov.me/domeni_podataka/index.php?tag=agencije.
- 143 Совет на Европа, Конвенција од Ланзароте – Конвенција на Советот на Европа за заштита на деца од сексуална експлоатација и сексуална злоупотреба. Одговори на прашалникот за општ преглед, Црна Гора, 14 февруари 2014 година, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168047092e>.
- 144 Република Северна Македонија, Државен завод за статистика, Капацитети за сместување во угостителството – состојба 01.08.2010 година, јули 2011 г., <https://www.stat.gov.mk/Publikacii/8.4.11.02.pdf>.
- 145 Kohl & Partner, *НАЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЈА ЗА ТУРИЗАМ РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА*, април 2016 г., https://www.poglavje20eu.org/files/write/resourceitems/01048/mk/Kohl-Partner_Tourism-Strategy-Macedonia_FINAL-REPORT_16-04_MK.pdf.
- 146 Агенција за деловни регистри на Србија (АПР), *Svi registri na jednom mestu*, 2019 г., <https://www.apr.gov.rs/registri.2017.html>.
- 147 Интервју со вработен во хотел во Приштина, декември 2020 година.
- 148 Интервју со вработен во хотел во Будва, Црна Гора, декември 2020 година. Тој го изјави и следново: „Ако ние, како хотел со пет ѕвезди, ги немаме овие процедури во писмена форма, но се трудиме да ги вклучиме во пракса, можете ли да замислите што се случува во малите хотели, приватното сместување и другите објекти?“
- 149 Интервју со вработен во хотел во Србија, декември 2020 година.
- 150 Marriott International, Нашата посветеност кон човековите права, ноември 2012 година, <https://marriott.gcs-web.com/static-files/74ff6a6e-2de9-41b6-acff-3b2abed805ce>.
- 151 ЕСПАТ, Expert Paper WATCH Program, 2016, <https://www.ecpat.org/wp-content/uploads/2016/10/4.1-Expert-Paper-ACCOR-Hotels.pdf>.
- 152 Open Gate – La Strada Macedonia, *Потпишување на кодекс за соработка*, <http://lastrada.org.mk/potpishuva-e-na-kodeks-za-sorabotka/>.
- 153 Интервју со La Strada, февруари 2021 г.
- 154 Интервју со вработен во хотел во Србија, декември 2020 година.
- 155 Интервју со вработен во хотел во Будва, Црна Гора, декември 2020 година. Спомна и ситуација кога маж се обидел да изнајми соба со малолетна девојка и била повикана полицијата за да интервенира. Слични искуства сподели и вработен во хотел во Србија во декември 2020 година.
- 156 Ibid.
- 157 Ibid.
- 158 Ibid.
- 159 Република Албанија, Закон за кривична одговорност на правни лица, член 3, 2007 година.
- 160 Совет на Европа, *ПРАВАТА НА ЖРТВИТЕ НА ТРГОВИЈА СО ЛУЃЕ ВО СУДСКИТЕ ПОСТАПКИ*, јули 2020 г., 82, <https://rm.coe.int/hf29-research-thb-mkd/16809f035d>.
- 161 Според пресудата по чл. 418-г трговија со деца.
- 162 Меѓународна телекомуникациска унија, Насоки за креаторите на политики за заштита на децата на интернет, 2020 година, https://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Documents/COP/Guidelines/2020-translations/S-GEN-COP.POL_MAKERS-2020-PDF-E.pdf.
- 163 МТУ, Насоки за креаторите на политики за заштита на децата на интернет, 2020 година, https://8a8e3fff-ace4-4a3a-a495-4ea51c5b4a3c.filesusr.com/ugd/24bbaa_b5fec426d50d4a21b721489099b5781f.pdf.
- 164 Стопанската комора за информатички и комуникациски технологии (МАСИТ) ја претставува македонската ИКТ индустрија и ги промовира и застапува деловните интереси на ИКТ компаниите.
- 165 ЕСПАТ International, Борба против детскиот секс туризам: Прашања и одговори, 2008 г., 6, https://www.ecpat.org/wp-content/uploads/legacy/cst_faq_eng.pdf.
- 166 ЕСПАТ International, *Форми на комерцијална сексуална експлоатација на деца*, ЕСПАТ International, 2005 г., https://www.ecpat.org/wp-content/uploads/2016/04/ECPAT_brochure_2005_ENG_2nd-Edition.pdf.
- 167 Завод за статистика на Црна Гора, пристигнувања на туристи и ноќевања во колективно сместување, проценка извршена на 22 февруари 2021 г., <https://www.monstat.org/eng/page.php?id=1454&pageid=1454>.
- 168 Freddie Nickolds and Mark McKillop, *Country Overview - A report on the scale, scope and context of the sexual exploitation of children*, ЕСПАТ International Albania, август 2020 г., 2, <https://www.ecpat.org/wp-content/uploads/2020/08/ECPAT-Country-Overview-Report-Sexual-Exploitation-of-Children-Albania-August-2020-ENGLISH.pdf>.
- 169 Завод за статистика на Косово, Серија: 3 – Економска статистика, Хотелска статистика Q3 2020 г., декември 2020 г., <https://ask.rks-gov.net/media/5851/hoteleria-q3-2020.pdf>.
- 170 Светски совет за патувања и туризам, Извештаи за економското влијание за Албанија, Босна и Херцеговина, Црна Гора, Северна Македонија и Србија, годишно истражување за 2020 година: клучни главни поенти, <https://wttc.org/Research/Economic-Impact>.
- 171 Европска комисија, визна либерализација: Извештаи на Комисијата за континуираното исполнување на барањата од земјите од Западен Балкан и Источното партнерство, 10 јули 2020 г., https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_1327. ЕСПАТ International, *Offenders on the move: Global study on sexual exploitation of children in travel and tourism*, мај 2016 г., <https://protectingchildrenintourism.org/wp-content/uploads/2018/10/Global-Report-Offenders-on-the-Move.pdf>.
- 172 Интервју со претставник на граѓанското општество во Северна Македонија, ноември 2020 година. Ова е потврдено и на веб-локацијата на Јавното обвинителство на Република Северна Македонија, Поднесен Обвинителен акт и продолжена мерка – притвор за пет лица обвинети за Трговија со дете, 19 јуни 2019 г., <http://jorm.gov.mk/podnesen-obvinitelen-akt-i-prodolzhen/>

- 173 Интервју со претставник на јавни институции во Албанија, декември 2020 г
- 174 Paul Lewis, Албанскиот суд го прогласи британскиот педофил за виновен за сексуална злоупотреба, Гардијан, 19 ноември 2008 г., <https://www.theguardian.com/society/2008/nov/19/david-brown-paedophile-trial-albania>.
- 175 Интервју со експерт за граѓанско општество на 11 мај 2020 година преку Zoom
- 176 ЕСПАТ International, Thematic Notice: Sexual Exploitation of Children & VolunTourism, 2019 г., https://protectingchildrenintourism.org/wp-content/uploads/2019/06/SECTT_Thematic-Paper_VolunTourism.pdf.
- 177 Интервју преку Zoom со претставник на граѓанското општество од Црна Гора, ноември 2020 година
- 178 ОНЧР, Детски, ран и принуден брак, вклучително и во хуманитарни услови, <https://www.ohchr.org/en/issues/women/wrgs/pages/childmarriage.aspx>.
- 179 УНИЦЕФ, 25 милиони детски бракови спречени во последната деценија поради забрзаниот напредок, според новите проценки на УНИЦЕФ, соопштение за медиумите, 2 март 2018 г., <https://www.unicef.org/eca/press-releases/25-million-child-marriages-prevented>.
- 180 Ibid.
- 181 Merita Меџе, Детски бракови во регионот на Западен Балкан: Каде е најдобриот интерес за детето?, *Списание за социјална политика*, 13, 9–52, https://www.researchgate.net/publication/339417032_Child_marriage_in_the_Western_Balkan_region_Where_does_the_best_interest_of_the_child_stand.
- 182 Интервју со граѓанска организација што работи со ромската заедница, ноември 2020 г
- 183 Ibid.
- 184 Ibid.
- 185 Интервју со претставник на граѓанското општество кој работи во системот за заштита на децата во Скопје, ноември 2020 г
- 186 Јавно обвинителство на Република Српска, Специјален оддел за сузбивање на корупција, организиран криминал и сериозни облици на економски криминал, Бања Лука, Број на жалба: Т12 1 КТ 0000873 19, од 6 август 2020 г
- 187 Интервју со претставници на граѓанското општество кои работат со ромските заедници во Тирана и со етничките малцинства во Косово, ноември 2020 г
- 188 Интервју со претставник на граѓанското општество што работи со девојчиња во Ниш, ноември 2020 година
- 189 Интервју со претставник на граѓанското општество кој работи во системот за заштита на децата во Скопје, ноември 2020 г
- 190 Интервју со претставници на граѓанското општество кои работат со ромските заедници во Тирана и со етничките малцинства во Косово, ноември 2020 г
- 191 Zana Vathi, Деца и адолесценти ангажирани во улична работа во ФИРОМ: Мобилности, ранливости и отпорности, проект Марио, Будимпешта, декември 2014 г., http://lastrada.org.mk/wp-content/uploads/2019/04/Mario_Macedonia_Web.pdf.
- 192 Интервју со претставници на граѓанското општество кои работат со ромските заедници во Тирана и со етничките малцинства во Косово, ноември 2020 г
- 193 Интервју со претставник на граѓанското општество во Србија, ноември 2020 година
- 194 Интервју со претставник на граѓанското општество од Србија, ноември 2020 година
- 195 Интервју со вработен во хотел во Сараево, Босна и Херцеговина, ноември 2020 година
- 196 Children's Human Rights Center et al., Albania: Alternative report to the Optional Protocol of the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography, јануари 2012, 9, https://www.ecoi.net/en/file/local/1175112/1930_1350313059_albania-albaniancoalitionagainstchildtraffickingsexualexploitationofchildren-crc61opsc-report.pdf.
- 197 За повеќе информации за Кодексот, види <http://www.thecode.org/>. Совет на Европа, Конвенција од Ланзароте – Конвенција на Советот на Европа за заштита на деца од сексуална експлоатација и сексуална злоупотреба. Одговори на прашалникот за општ преглед, Црна Гора, 14 февруари 2014 година, 24, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168047092e>.
- 198 Насоки на МТУ за креаторите на политики за заштита на децата на интернет, 2020 г., https://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Documents/COP/Guidelines/2020-translations/S-GEN-COP.POL_MAKERS-2020-PDF-E.pdf.

GLOBAL INITIATIVE

AGAINST TRANSNATIONAL
ORGANIZED CRIME

ЗА ГЛОБАЛНАТА ИНИЦИЈАТИВА

Глобалната иницијатива против транснационалниот организиран криминал е глобална мрежа со над 500 експерти ширум светот.

Глобалната иницијатива обезбедува платформа со цел промовирање поширока дебата и иновативни пристапи како градиво за инклузивна глобална стратегија против организираниот криминал.

www.globalinitiative.net